ХРИСТО СИЛЯНОВ

СРЪБСКО-БЪЛГАРСКИЯТ СПОР И РУСИЯ

Фототипно издание

БЪЛГАРСКО ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО

ГЛОБУС 91

ХР. СИЛЯНОВЪ

СРЪБСКО-БЪЛГАРСКИЯТЪ СПОРЪ И РУСИЯ

Бѫдащата карта на Европа ще бѫде опрѣдѣлена възъ основа на националния принципъ.

Асквитъ.

Il faut faire tout le possible pour décider la Bulgarie d'entrer en action. Parcqu'il est juste et nécessaire de réviser le traité de Bucarest de 1913. La Bulgarie demande des garanties, on doit, on peut lui en donner, ce serait un bénéfice pour tout le monde.

Take Ionesco.

СОФИЯ,
Кооперативна печатница „Гутенбергъ"
1915.

Преиздаването на тази книга е с помощта на:

Адриан АРНАУДОВ
Теодора ВЪЛЧЕВА
Магдалена ГЕОРУНДОВА
...

Любомир ДЕЛЧЕВ
Георги ДИМИТРОВ
...

Дочи ЕКСЕРОВА
Васил ЗЛАТАРЕВ
Цветан ИЛИЕВ
Ивайло КИРОВ
...

Илиана МАНОЛОВА
...

Боряна МАТЕЕВА
Александър МИЛАНОВ
Цветелина НЕЦОВА
Асен НИКОЛОВ
...
...

Димо ПЛАТИКАНОВ
...

Елена ПЪДАРЕВА
Вася РАДЕВА
Константин РАЗМОВ
Иван САЗДОВ
Емилия СТАЙЧЕВА
Манол ТОДОРОВ
...
...

Прѣдговоръ

Европейската война постави за разрѣшение редица голѣми национални въпроси, оставени като наслѣдство отъ разнитѣ уродливи междудържавни договори прѣзъ миналия вѣкъ и въ началото на настоящия. Въ реда на тия въпроси влиза и наслѣдството на букурешкия договоръ — сѫщностьта на това, което Европа нарича днесъ *балкански въпросъ* и което изчерпва всичката горесть и всичкитѣ надежди на българитѣ.

Народитѣ, които, безъ огледъ на ист рия, география, етнография и икономика, увеличиха въ 1913 територииτѣ си за смѣтка на българския народъ, днесъ копнѣятъ за своето национално обединение. Но безъ да се стрѣсватъ отъ флагрантното противорѣчие, въ което изпадатъ, тѣ, съ изключение само на отдѣлни единици, считатъ за съвмѣстимо съ правото и съ общитѣ балкански интереси да отстояватъ цѣлостьта на букурешкитѣ си придобивки, отричайки по тоя начинъ на българския народъ правото на национално обединение, за което сами ратуватъ.

Това въпиюще противорѣчие изпъкна съ особенна яркость въ позицията, която зае нашата западна съсѣдка Сърбия. Нейното положение на съюзница на държавитѣ отъ Съглашението; обстоятелството, че подъ нейна власть се намира грамадната маса отъ неосвободенитѣ българи; сложеното въ душата на българина убѣждение, че сръбската измѣна спрямо договора отъ 1912 е първоизточникътъ на нашата национална катастрофа, и редица други причини, правятъ днесъ отъ сръбско-българския споръ краежгленъ камъкъ на общитѣ балкански недоразумѣния. Обстоятелството пъкъ, че сѫщата Сърбия е съюзница на нашата освободителка Русия, създава въ нашето общество едно двойствено и взаимно парализиращe се настроение, което рускиятъ държавникъ и ученъ г. П. Н. Милюковъ нарѣче *трагична колизия*. За добритѣ славяни и за съзнателнитѣ балканци това би било една причина повече за да се прѣдотврати, съ единъ смѣлъ държавнишки жестъ, тая колизия и да се прѣсѣче неразвързваемия възелъ на сръбско-българскитѣ спорове.

Нашитѣ сръбски съсѣди, обаче, ни дадоха прѣзъ изтеклата година всички доказателства, че се стремятъ да увѣковѣчатъ букурешкото грабителство и въ тия свои стремежи използуваха най-много своето случайно сътрудничество съ освободителката на България.

Ние си поставихме за задача да изложимъ въ подробности тая некрасива игра и, слѣдъ като съпоставимъ аргументитѣ на двѣтѣ гледища, да привлѣчемъ просвѣтеното внимание на ония велики държави, които прѣслѣдватъ радикалното ликвидиране на балканскитѣ разпри и националното обединение на всички потиснати народи, върху недостатъчната ефикасность на нѣкои тѣхни похвати. Нашето дълбоко убѣждение, че днешнитѣ моменти особенно благоприятствуватъ за примиряване на естественитѣ аспирации на двата народа и нашата гореща вѣра въ справедливостьта и благороднитѣ намѣрения на великитѣ държави, които сж се нагърбили съ ролята на сѫдии въ нашия споръ съ славянскитѣ ни съсѣди, ни даватъ нравственния куражъ да бѫдемъ напълно откровени въ своитѣ прѣцѣнки и прѣдупрѣждения. Касае се да се прѣдотврати една опасность отъ новъ фаталенъ разривъ и да се осигури бѫдащето добро съсѣдско живуване между еднокръвни народи, за които Русия даде неизброими жертви и чието искрено помиряване се налага както отъ тѣхнитѣ взаимни, така и отъ рускитѣ интереси. Първото условие за успѣхъ е да погледнатъ на дѣйствителностьта право въ очитѣ ония, отъ твърдостьта и умѣнието на които зависи всичко.

I

Сърбия и общоевропейската война

Австро-унгарската ултимативна нота отъ 10 юли 1914 постави Сърбия въ трагичната необходимость да защити съ послѣдни усилия своята национална честь и политическа независимость. Твърдѣ скоро, обаче, австро-сръбскиятъ конфликтъ се прѣвърна въ общоевропейски и акцията на двойната монархия изгуби своя характеръ на „нападателна военна експедиция" въ Сърбия. Въ единъ мигъ сърбитѣ видѣха отразенъ замахнатия надъ главитѣ имъ австро-унгарски чукъ. Вниманието на свѣта се отклони отъ Бѣлградъ и се насочи къмъ бойнитѣ полета на Белгия, Полша и Галиция. И за двѣтѣ воюващи групировки австро-сръбскиятъ воененъ театъръ остана на послѣденъ планъ. Самитѣ австрийци взеха да се отнасятъ така прѣнебрѣжително къмъ сръбския фронтъ, щото, отъ прѣдопрѣдѣлени разгромители на своята съсѣдка, сами дадоха възможность на сръбската войска да имъ нанесе поражения и да заживѣе съ самоизмамата, че „въ 1912 е побѣдила турцитѣ, въ 1913 българитѣ, а въ 1914 австро-унгарцитѣ" и че между всичкитѣ съюзни армии на Съглашението само тя е изпълнила „прѣдназначението" си и само тя е „непобѣдима".

Днесъ за сърбитѣ войната нѣма вече за обектъ спасяването на престижа и независимостьта на кралството. Въпрѣки многото жертви, които продължава да поглъща войната, сърбитѣ, снабдявани щедро съ злато, муниции, хлѣбъ и санитарни материали отъ великитѣ държави, на които случаятъ ги направи съюзници, успѣватъ да се борятъ съ несгодитѣ и изпитнитѣ на продължителната кампания. Още по-важна е моралната мощь, която тѣ черпятъ въ съзнанието, че се борятъ рамо до рамо съ една непозната до днесъ по размѣритѣ си коалиция отъ велики държави, съ които сж свързали сждбата си. Побѣдата на съюзницитѣ ще бжде по-

бѣда и на Сърбия. Наистина, военното щастие е капризно, войната крие неизвѣстности и изненади и за двѣтѣ страни— особено за по-малкитѣ и по-незначителни съюзници отъ двѣтѣ страни. Сърбитѣ, обаче, не се подаватъ на подобни колебания, толкова повече, че антигерманската коалиция печели все нови съюзници. Вѣрата имъ се подхранва отъ вѣрата на самитѣ велики съюзници въ крайната побѣда и въ факта, че независимо отъ изумителното съвършенство на германската военна организация, въ дѣлото на австро-германския разгромъ сж еднакво съ Сърбия заинтересовани: Англия съ своята непрѣклонность и устойчивость въ продължителнитѣ кампании и съ историческата си опитность да създава и подържа коалиции противъ своитѣ врагове; Франция съ своитѣ милиарди; Русия съ своята неизбродима просторность и съ неизчерпаемия си запасъ отъ човѣшки маси; Италия съ своята прѣсна войска и съ непобутнатитѣ си още ресурси; Япония и Съединенитѣ Щати, чиито фабрики и съобщителни срѣдства сж въ услугитѣ на Съглашението.

Въ резултатъ, вмѣсто отчаяна борба за запазване само на една национална честь, вмѣсто разорение и политически васалитетъ подъ Хабсбургската монархия, днесъ прѣдъ сръбскитѣ патриоти се рисуватъ перспективи на национално и държавно величие, каквито до прѣди година-двѣ не би могла да побере фантазията и на най-необуздания сръбски шовинистъ: *обединение на цѣлото сръбско-хърватско плѣме подъ скиптра на Карагеоргевичитѣ.*

II

Двойната задача на Сърбия

Сърбия прѣзъ страшнитѣ дни. — Великата война. — Двойната задача и нейнитѣ вътрѣшни противорѣчия. — България и нейнитѣ очаквания. — Букурешкиятъ договоръ и букурешкитѣ съюзници на Сърбия. — Това, което Сърбия не направи...

Подиръ 10 юли 1914, когато още не се знаеше, дали Сърбия ще намѣри велики съратници въ борбата, или, изоставена отъ всички, ще бѫде екзекутирана отъ австро-унгарскитѣ войски, сърбитѣ за минута се сѣтиха, че на източната си граница иматъ за съсѣдка България. Тогава, чувствувайки въ себе си правотата на България да се реваншира за 1912—1913, тѣ се замислиха надъ нашето поведение[1]).

Прѣнесли вече набързо седалището си въ Нишъ, сръбскитѣ управници треперѣха при мисъльта, че, покрай опасностьта отъ сѣверъ и западъ, може да се издигне надъ тѣхъ и отмъстителната дѣсница на България откъмъ изтокъ. И когато нашиятъ пълномощенъ министръ г. Ст. Чапрашиковъ се яви на 16 юли прѣдъ сръбския президентъ, за да му съобщи, че българското правителство е рѣшило да пази неутралитетъ, старият грѣшникъ г. Н. Пашичъ въздъхналъ съ облекчение, грабналъ и двѣтѣ ржцѣ на българския прѣдставитель, и разтрогнатъ отъ дъното на своето славянско сърдце, не намѣрилъ думи да изкаже благодарностьта си за това неочаквано великодушие на България. И г. Пашичъ, и други официални сръбски лица съвсѣмъ недвусмислено даваха тогава да се разбере, че България ще бѫде възнаградена за своето поведение и споменитѣ отъ близкото минало прѣдадени на забрава.

---

[1]) Само половинъ часъ прѣди да се получи въ София извѣстието за австро-унгарската ултимативна нота, сръбскиятъ пълном-ръ въ София г. Чолакъ-Античъ направи, по поводъ инцидентитѣ на българско-румънската граница, заедно съ пълномощнитѣ министри на Румъния и Гърция, протестационни постѫпки прѣдъ българския министръ-прѣдседатель, подчертавайки по тоя начинъ солидарностьта на Сърбия съ букурешкитѣ ѝ съюзници и изолираностьта на България.

За забѣлѣзване е, че сръбскитѣ офицери и ржководни хора не ободряваха тогава войницитѣ и народа си съ помощьта на своитѣ формални съюзници гърци и румѫни, а, експлоатирайки изявлението на г. Чапрашикова, пръскаха слухове за формално помирение съ България, за прѣдстояща българска военна помощь и пр. Честото циркулиране на единъ воененъ български автомобилъ между София и Нишъ даваше поводъ на нѣкои сръбски офицери на границата и въ Пиротъ да сочатъ на войницитѣ и на народа шофьора-български войникъ, който придружаваше автомобила, като доказателство за станалото помирение и за осигурената помощь на България [1]).

Скоро обаче, събитията взехѫ благоприятенъ за Сърбия обратъ: рускиятъ прѣдставитель г. Шрандтманъ прочете прѣдъ сръб. президентъ телеграмата на руския императоръ въ отговоръ на изпратената му отъ сръб. князь Александръ. Г. Пашичъ стана, прѣкръсти се, прѣгърна г. Шрандтмана и просълзенъ извика: „Господи! Великъ и Милостивъ е Рускиятъ Царь!“ [2]).

Сърбия се помисли за спасена, и сега вече органътъ на г. Пашича *Самоуправа*, 26.VII.1914, можеше да говори за „славянската сестра“ България съ покровителство и наставнически тонъ:

> Но все пакъ трезвень и разсѫдливъ, българскиятъ народъ — въ това вѣрваме, както въ себе си — *ще поправи тази грѣшка* (к. н.). България отново ще се намѣри въ единение съ своитѣ славянски братя и въ това единение отново ще намѣри своята сполука, сила и положение, което съ право ѝ се пада между балканскитѣ народи и държави.

А какво вече мислѣха и чувствуваха шовинистическитѣ кржгове въ Сърбия за насъ, може да се види отъ тия редове на *Ратни Весник* 24 VII. 1914, въ статията му „Държането на България“:

> «Българскиятъ неутралитетъ се дължи не на една разумна национална политика — това е недопустимо за опиянитѣ полуинтелигенти въ съсѣдното кралство — а на онази угроза, която прѣдставляватъ за България приятелитѣ и съюз-

---

[1]) Тая агитация не спрѣ и слѣдъ генерализирането на войната: „Въ Кладово — телеграфираха на 17 юли 1914 отъ Турну-Северинъ на букурешкия в. „Адеверулъ“ — циркулиратъ фантастични слухове: че въ България имало промѣна на режима, че ген. Радко Димитриевъ щѣлъ да дойде на чело на управлението, че Русия посрѣдничила, щото България да изпрати 150,000 души на помощь на Сърбия и т. н. Прѣдавамъ тѣзи извѣстия като куриози. Тѣ показватъ, че сърбитѣ желаятъ подновяването на балканския съюзъ“.

[2]) Руска *Оранжева книга* (Сборникъ дипл. документовъ. Переговори отъ 10 до 24 іюля 1914 г., предшествовавшіе войнѣ. С.Пб. 1914), № 57, стр. 43.

ницитѣ на Сърбия». *«Турция сѫщо нѣма да пропусне момента да си вземе Тракия, Източна Румелия и даже цѣла България...»* (к. н.) „По силата на тѣзи нѣща, България е принудена да пази неутралитетъ и ние нѣмаме абсолютно никакви причини да се безпокоимъ".

За напрѣдъ вече сръбскитѣ патриоти и сръбската дипломация, насочватъ сдруженитѣ си усилия за постигане на една само задача: *наредъ съ очакванитѣ придобивки оттатъкъ Дунава, Сава и Дрина, бѫдащата Велика Сърбия да владѣе и Вардарската долина, т. е. да запази непокѫтнати и букурешкитѣ си придобивки въ Македония.*

Наистина, при всѣки австро-унгарски напънъ за прѣгазване на кралството и при всѣки неуспѣхъ на сръбската армия, сърбитѣ си спомняха за нашия славянски произходъ и за общата австро-германска опасность за Балканитѣ и туряха въ дѣйствие агитациитѣ отъ м. юли 1914 — че съ България е сключенъ съюзъ, че българската армия е вече тръгнала на помощь и пр. Но тия настроения се изпаряватъ редовно подиръ всѣко отблъсване на австрийската офансива [1]),

Обединението на всички югославянски области подъ скиптра на Карагеоргевичитѣ и запазването на букурешкитѣ придобивки — това сѫ двѣ политически задачи, различни по своята сѫщность и взаимно изключващи се отъ гледище на принципитѣ, въ името на които воюватъ великитѣ съюзници на Сърбия. Едновременното прѣслѣдване на тия двѣ задачи не можеше да не постави сърбитѣ въ противорѣчие съ тѣхъ самитѣ и съ силитѣ отъ Съглашението.

Въ императорския манифестъ до народитѣ въ великата славянска империя се прогласи, че Русия приема хвърлената ѝ отъ Германия ржкавица въ името на свободата на славянскитѣ народи. Велика Русия, вѣрна на своитѣ освободителни традиции, направи отъ тая формула единъ светъ завѣтъ — завѣтътъ на бѫдащата общославянска солидарность, като даде, чрѣзъ прокламацията на своя главнокомандуващъ великия князъ Николай Николаевичъ, тържествено обѣщание за възстановяване на разпокѫсаното полско кралство. Ликвида-

---

[1]) На 8 януари 1915 италянскиятъ вѣстникъ Corriere d'Italia писа:

Когато сѫществуването на Сърбия бѣ сериозно заплашено отъ австрийското нашествие, сърбитѣ искаха, въ името на славянското братство, помощьта на България. Сега, обаче, когато австрийската опасность е врѣменно отстранена, сърбитѣ пакъ сѫ станали надменни и прѣдизвикателни и, като забравятъ славянството, до което се позоваватъ само въ критически моменти, съ нечувана жестокость сѫ почнали пакъ прѣслѣдването на македонцитѣ.

ция на единъ исторически и фаталенъ междуславянски раздоръ — завѣтъ, достоенъ за гигантското усилие, на което се викаше великодушниятъ, любвеобилниятъ, благородниятъ руски народъ. Франция поведе синоветѣ си на борба сжщо за освобождение на двѣ французски области отъ германско иго, а Англия оправда прѣдъ английския народъ намѣсата си въ войната съ възстановяването моралната сила и задължителностьта на договоритѣ, които германцитѣ обявиха за „книжни парцали". „Бждащата карта на Европа ще бжде опрѣдѣлена възъ основа на националния принципъ", заяви тържествено въ камарата на общинитѣ първиятъ министръ на Великобританската империя г. Асквитъ.

За малкия български народъ, унизенъ и разпокжсанъ прѣди една година, прокламирането на тия принципи бѣ лжчъ, който идѣше да съживи умъртвената у него вѣра въ правото и морала въ международнитѣ отношения. Наредъ съ героична Белгия, България изпита върху живото си тѣло удара на теорията, че договоритѣ сж „книжни парцали" и биде насилствено спрѣна въ своето „свободно развитие на малка нация". Ржководителитѣ на Русия не изключиха и не можеха да изключатъ отъ своитѣ планове за славянското бждаще българския народъ. Още при първитѣ си срѣщи съ прѣдставителя на България, генерала Радко Димитриевъ, г. С. Д. Сазоновъ направи неведнажъ откровеното и недвусмислено изявление, че сега или никога *общитѣ грѣшки* има да се поправятъ, и българскиятъ народъ да тръгне въ общия конфликтъ ржка за ржка съ освободителката си. Тълкуватель на тая мисъль стана въ София и рускиятъ прѣдставитель г. Савински, който не прѣстана да апелира и да дѣйствува за самоопрѣдѣляне на България срѣщу реализирането на нейнитѣ „национални въжделения".

Естествено бѣше да се очаква, че и за нашитѣ сръбски съсѣди ще настанатъ моменти на просвѣтление. Австро-сръбскиятъ конфликтъ и безпомощностьта, въ която се намѣри Сърбия до разразяването на общата война, бѣха единъ прѣкрасенъ случай, за да оцѣнятъ обективно въ Нишъ значението на своето тържество въ Букурещъ. Ромжния и Гърция, оставайки безучастни зрители на неравния двубой, бѣха се ангажирали да пазятъ своитѣ съюзници отъ . . . България: като че ли тая „услуга" можеше да смекчи прѣдрѣшената участь на Сърбия. Тогава сърбитѣ имаха всички елементи, за да прѣсмѣтнатъ великата загуба отъ пропадането на балканския съюзъ, загуба незапълнима за тѣхъ съ гръцко-сръбско-ромжнската коалиция, съставена за локални и негативни

цѣли и обезсилена съ въоръженатa намѣса на единъ трети факторъ, Австрия, въ балканскитѣ работи.

„Двѣ отъ държавитѣ, които създадоха букурешкия миръ, кротуватъ, обаче, прѣдъ събитията и се задоволяватъ да формулиратъ само едно искане: запазването на букурешкия договоръ. Сега, когато вече загърмѣ топътъ, това е единъ софизмъ". писа румънскиятъ мѣродавенъ вѣстникъ Journal des Balkans (21. VI. 1914).

Това бѣше случай да се схване дѣйствителното значение на България за междубалканскитѣ отношения изобщо и за Сърбия, въ частность, и да се изплати отъ сръбска страна длъжимата дань отъ искрено и дълбоко разкаяние за сторенитѣ общи грѣхове и грѣшки.

Още по-ярко залича естеството на букурешкия миръ по-послѣ, когато за Сърбия настанаха тежки врѣмена. Извѣстно е, че на нѣколко пъти сърбитѣ отправиха къмъ букурешката съюзница Гърция апелъ за помощь: поискаха първо военна помощь, послѣ ограничиха искането си съ артилерия и пионерни материали. Въ сѫщата смисъль се направиха въ Атина приятелски но настойчиви постѫпки и отъ страна на Съглашението, както безспорно се установи при разкритията въ гръцката преса, които послѣдваха оставката на г. Венизелосъ. Гърция отказа да изпрати въ Сърбия военна помощь — освѣнъ, ако се смѣтатъ за такава изпратенитѣ 70, и словомъ седемдесеть, души андарти ... — подъ прѣдлогъ на „българска опасность". Тя отказа да помогне на букурешката си съюзница и съ топове и пионерни материали, макаръ че за такава помощь „българската опасность" не можеше да прѣдставлява никаква спънка, и се ограничи съ изпращане на една санитарна мисия въ Нишъ. Помощьта на другата букурешка съюзница тоже не се прояви въ нищо друго, освѣнъ въ хвалебни и съчувствени статии изъ букурешкитѣ вѣстници. Прѣзъ ноември миналата година, когато разгромяването на Сърбия се считаше отъ всички за сигурно, ето какъ румънитѣ схващаха съюзнишкитѣ си задължения:

Русия направила постѫпки у насъ да позволимъ минаването на руска помощь за Сърбия. Нашето най-искрено желание е да помогнемъ на сърбитѣ. Даже егоистично погледнато нашиятъ интересъ иска Сърбия да не бѫде унищожена. Но на изпълнението на руското желание се противопоставятъ материални мѫчнотии. Рускитѣ желѣзници сѫ по-широки отъ нашитѣ и рускитѣ тренове не ще могатъ да циркулиратъ по нашитѣ линии. *А ние нѣмаме излишни вагони и колкото имаме ще трѣбватъ за насъ*... (к. н.). (Epoca, 23. XI. 1914).

Всеобщиятъ пожаръ, който избухна, не само спаси Сърбия отъ унищожение, но и й разкри перспективи за несънувано величие. Тая втора фаза на събитията не само не ома-

ловажаваше поуките на пърза̀та, но и създаваше неочаквано благоприятни условия, за да се тури, съ единъ жестъ на просвѣтенъ балкански и славянски патриотизмъ и на прозорливость, кръстъ на всичкото страшно минало и да се прѣсуши източникътъ на взаимното озлобение и недовѣрие на Балканитѣ. Тоя жестъ се падаше на Сърбия. Даже ако вѣрватъ искрено, че нѣматъ абсолютно никаква вина за нещастията на България и за пропадането на балканския съюзъ, пакъ г. Пашичъ и другитѣ сръбски политици, прѣкланяйки се само прѣдъ обективната истина, че сръбско-българското споразумѣние за Македония докара съюза, а опититѣ да се отнеме Македония отъ българитѣ погребаха тоя съюзъ, трѣбваше да направятъ спасителната стѫпка. По свое собствено вдъхновение, или само по наша вина, сърбитѣ подписаха въ Букурещъ единъ договоръ, съ който България се окастри отъ всички страни, и части отъ българското племе се обрѣкоха на робство подъ славянски и неславянски държави. Сърбитѣ се видѣха владѣтели на една область, която сами бѣха признали за *безспорно българска* и непринадлежаща къмъ общото сръбско отечество. И тѣ, и съюзницитѣ имъ искаха съ всички срѣдства да придадатъ дълговѣчность и солидность на единъ договоръ, чиито резултати, по мнѣнието на множество безкористни и просвѣтени приятели на балканскитѣ народи, не отговаряха нито на справедливостьта, нито на най-елементарнитѣ условия за дълготраенъ миръ.

„Балканскиятъ пожаръ ще мъждѣе подъ пепелта до тогазъ, до когато Букурешкиятъ договоръ не се ревизира", каза въ Государствената Дума г. П. Н. Милюковъ още прѣзъ 1913 година. Le traité de Bucarest ne conclût rien, писа французкиятъ политикъ и познавачъ на въпроситѣ отъ международната политика Габриелъ Аното. И той бѣ правъ, защото сърбитѣ не свариха да отпразднуватъ дори първата годишнина отъ тоя тъй унизителенъ за насъ, тъй уродливъ и неестественъ и тъй нещастенъ за Балканитѣ букурешки договоръ.

Не на българитѣ, прочее, които изпитаха непосрѣдствено едно подиръ друго славата на побѣдитѣ и горчилото на най-голѣмото унижение и разочарование, каквото историята познава, а на сърбитѣ, прѣдъ които се откриха перспективи за неочаквано уголѣмяване и национално обединение, се падаше да ни протегнатъ първи ржка и да отстранятъ реалната причина на сръбско-българската умраза, като признаятъ тържествено, че владѣната отъ тѣхъ Македония при-

надлежи намъ, та да могатъ и българи и сърби, застанали подъ едно и сжщо знаме въ великата борба, да реализиратъ своето национално обединение.

Прѣдъ голѣмитѣ придобивки, които очакватъ сърбитѣ, и прѣдъ великото значение за бждащето и на двата народа, тая жертва е, както по-нататъкъ ще видимъ, микроскопична. Но само тя, направена своеврѣменно и съ жестъ, можеше да подкупи и стопли душата на добрия български народъ, пострадалъ, унизенъ, загубилъ вѣра въ светостьта на договоритѣ и въ всѣко право. Още единъ пжть, обаче, сърбитѣ се оказаха лишени отъ оня балкански патриотизмъ, липсата на който докара, както на врѣмето си писа Le Temps, пропадането на балканския съюзъ, но съ който сърбскиятъ официозъ и днесъ още продължава да позира Тѣ се оказаха недорасли да се проникнатъ отъ онова благородство, което се съдържа въ сюблимния жестъ на великата имъ руска съюзница спрямо разпокжсаната Полша.

Но защо да отиваме толкова далече? Сръбскитѣ държавници и родолюбци не можаха да се издигнатъ до широката политическа консепсия, умѣреность и разуменъ патриотизмъ, които тукъ-тамъ проявиха спрямо насъ отдѣлни румжнски държавници и патриоти. Почтениятъ френски публицистъ и отличенъ познавачъ на балканскитѣ въпроси г. Рене Пинонъ, въ една статия прѣдназначена за румжнското общество, прѣцѣни по заслуга, прѣзъ юли миналата година, базата върху която се изгради букурешкиятъ договоръ и даде на румжнитѣ единъ цѣненъ съвѣтъ:

„Сърбия днесъ изпитва тежкитѣ и логични послѣдици отъ втората балканска война".

„Който казва равновѣсие, казва безсилие, неспособность за дѣйствие. Балканскитѣ държави сж днесъ въ това положение. Прѣдъ една велика сила, каквато е Австрия, тѣ сж нищожни малки държави, които се унищожаватъ и се парализиратъ. Обща парализация, ето болестьта, отъ която страдатъ балканскитѣ държави. Напраздно ще я наричатъ тѣ равновѣсие".

„Нека нарѣчемъ нѣщата съ собственитѣ имъ имена: Балканскиятъ блокъ би могълъ да се възобнови съ една ревизия на букурешкия договоръ. Чувамъ и разбирамъ протеститѣ на Румжния: »Букурешкиятъ договоръ е наше дѣло; той не мо же да се покътне; ние сме неговитѣ пазители !« Азъ отговарямъ: »Тази роля на пазители, колкото почетна и да е, Ви парализира. Върнете си свободата, като осигурите на Балканитѣ не само материалния миръ, но и миръта на сърдцата".[1])

И наистина, румжнитѣ и до днесъ все се стараятъ „да си осигурятъ свободата". Искренно или неискренно, тѣ се

[1]) Journal des Balkans, 23.VII.1914.

примириха сравнително бързо съ необходимостьта отъ ревизиране на букурешкия договоръ. Между нашитѣ съсѣди тѣ държатъ спрямо насъ най-примирителния езикъ. Ако това е е искрено — толкова по-добрѣ и за насъ и за тѣхъ и за балканцитѣ изобщо. А ако сж неискренни, това все показва, че сж дѣйствително съ по-голѣма политическа култура и изобщо по-умни отъ гърцитѣ и сърбитѣ [1]).

Безъ да споменаваме за други румжнски политици, ще посочимъ само на г. Таке Йонеско, който, наредъ съ г. Пашича, е сложилъ своя подписъ подъ букурешкия договоръ. Тоя прозорливъ и просвѣтенъ държавенъ мжжъ, загриженъ за голѣмата румжн. държавна и национална проблема на сѣверозападъ, отдавна е пожертвувалъ букурешкия договоръ, който до голѣма степень е и негова собствена рожба. За голѣмитѣ румжнски интереси, отъ прѣдупрѣдителность къмъ Съглашението, на което е убѣденъ партизанинъ, и за бждащето на румжнско-българскитѣ отношения, той не клевети, не прѣдизвиква и не дразни България, а се старае да ѝ хвърли златенъ мостъ. Още прѣзъ ноември 1914 той заяви:

> Не е невъзможно и Румжния, въ желанието си да изтрие горчивитѣ слѣди на миналото, да бжде по-примирителна и повърне на България една часть отъ територията, която послѣднята ѝ отстжпи въ Добруджа [2]).

Отъ тогава насамъ той отиде и по-далеко въ примирителностьта си спрямо насъ и въ не единъ случай защити България отъ нападки въ румжнската и чужда преса. Така, по поводъ инсинуациитѣ на нѣкои румжнски вѣстници около българския заемъ отъ германскитѣ банки, Т. Йонеско писа въ своя органъ La Roumanie (30.I 1915):

> „Новиятъ български заемъ не е причина, щото силитѣ отъ Тройното съглашение да спратъ своитѣ усилия за разрѣшение на споровете, които раздѣлятъ балканскитѣ народи. Не трѣбва да се забравя, че България се намира въ много трудно положение и че българскитѣ патриоти, които сж достатъчно честни и нѣма да си позволятъ цинизма да забравятъ задължения, що имъ налага тѣхната признателность къмъ Русия, иматъ нужда за своето дѣло да бждатъ подкрѣпени и насърдчени съ увѣреностьта, че силитѣ отъ Тройното съ-

---

[1]) Усвоеното отъ официална Румжния поведение се характеризира съ слѣдното телеграфическо съобщение на извѣстния балкански кореспондентъ на Times г. Дж. Баучеръ (12/25.XI.1914): „Напослѣдъкъ Сърбия е попитала въ Букурешъ, дали Румжния би се противила на териториални отстжпки на една съсѣдна държава, очевидно, България. Румжния отговорила, че ще бжде щастлива да види всичкитѣ спорове и свади на съсѣдитѣ си уредени".

[2]) Matin, 2.XII. 1914 н. с.

глашение ще употрѣбятъ усилия и ще сполучатъ да добиятъ за България удовлетворение за онова, което тя изгуби, макаръ и по своя вина, въ 1913 година. . .“

Много по-цѣнни отъ държането на румънскитѣ политици, което се диктува само отъ опортюнистични смѣтки и може да бѫде искренно или неискренно, за насъ сѫ спонтаннитѣ трѣзви гласове на нѣкои неотговорни видни румънци. Тѣ не сѫ твърдѣ много, но все ги има. Ще посочимъ само два случая.

Отъ генералъ Крайничану ние чухме по нашия въпросъ слѣднитѣ кавалерски думи: „Да отстѫпишъ на врѣме и това, което трѣбва, е по-героично и по-полезно, отколкото да упорствувашъ твърдоглаво“. [1])

А румънскиятъ публицистъ г. Коста Фору посочи на народа си най-радикалното срѣдство за изкореняване на враждата, посадена прѣди двѣ години:

Рано или късно, при прилагането принципа на националноститѣ, върху който ние самитѣ основаваме нашитѣ стремежи за присъединение на цѣлия ни народъ въ едно, ще трѣбва да повърнемъ на българитѣ четвероѫгълника, който имъ взехме.

Това е сигурно.

Безъ да чакаме, обаче, тѣ да ни го поискатъ или други да ни подканятъ да го дадемъ, нека имаме куража за една великодушна и разумна инициатива. И каквото да правятъ другитѣ, нека ние да си изпълнимъ длъжностьта; да бѫдемъ честни спрѣмо българитѣ, да направимъ за тѣхъ това, което желаемъ да се направи за насъ, да имъ върнемъ четириѫгълника.

Тогава, ржка за ржка, съ чисти и помирени души, да подемемъ заедно на сѣверъ и на югъ, съ съединени сили, великото дѣло, което ще ускори свѣтовния миръ.[2])

На врагове, като г. Коста Фору, можешъ да протегнешъ приятелска ржка, като заглушишъ въ душата си чувството на огорчение и на мъсть, което ни е оставилъ безславниятъ румънски походъ въ нашата земя прѣзъ 1913 година.

Нашитѣ сръбски съсѣди, макаръ и славяни, и при това воюващи за националното си обединение и въ съюзъ съ великитѣ сили, които сѫ прокламирали националния принципъ, свободата и солидарностьта на славянскитѣ народи, не се обладаха спрямо насъ отъ чувствата и мислитѣ на румънеца Коста Фору.

---

[1]) Universul, 4.VI. 1914 („Стратегически граници“).
[2]) Universul, 10.VI.1914 („Румъния и България“).

III

Сръбски срѣдства и похвати.

Руската разчувствуваность и сръбската експлоатация съ нея. — Нѣмскитѣ и сръбскитѣ интереси се покриватъ. — Противо-българската кампания и ролята на сърбитѣ въ нея. — Съдѣйствието на Бранчаниновци. — Сръбски брошури и пасквили. — Balkanicus пакъ на сцената.

Акцията на Германия се посрѣщна мжжествено въ пространната руска земя и сплоти цѣлия руски народъ около царския прѣстолъ и правителството. Развълнува се като необятно море руската душа въ единъ поривъ на трогателенъ патриотизмъ и на любовь къмъ по-слабитѣ *братушки*. Малката Сърбия, нападната отъ единъ колосъ и воюваща вече, стана прѣдметъ на нѣжни грижи и излияния на обичь. Руската маса, въодушевена отъ възвишенитѣ морални стимули на започнатата *народна война* — спасението на единъ брутално нападнатъ по-слабъ братъ и защитата на честьта и цѣлостьта на *святата Русь* — се обзе отъ желанието да види обединени, като себе си, всички безъ изключение славянски братя. Бурна въ желанията си, сурова и пряма въ логиката си, като всѣка маса, неспособна да проумѣе страшната трагедия, която се разигра между несговорнитѣ братя прѣзъ 1913 година и чужда за тѣхнитѣ дребни и малки спорове, тя не можеше лесно да се помири съ факта, че най-близката на руското сърдце и освободена съ руска кръвь България не застава веднага рамо до рамо съ Сърбия въ борбата срѣщу общитѣ славянски врагове. И докато българскиятъ неутралитетъ спрямо Сърбия се схващаше въ първо врѣме като придобивка за Съглашението, до тогава руското общество бѣше наклонно да вижда въ бездѣйствието на България единъ враждебенъ и неприятелски актъ.

Това настроение спрямо насъ, несправедливо и едностранчиво, но напълно обяснимо, биде отлично използувано отъ всички славянски и неславянски срѣди, които имаха интересъ да ни виждатъ колкото се може повече отдалечени отъ Съглашението, и главно, отъ нашата освободителка. А заинтересованитѣ въ тая игра фактори бѣха много: нѣмци, турци, гърци, румжни. — Нѣмцитѣ за да държатъ Русия изо

лирана отъ Срѣдиземно море; турцитѣ — за да могатъ да воюватъ съ нея; гърцитѣ и румжнитѣ — за да оправдаватъ съ „загадъчното поведение“ на България и съ „българската опасность“ своето собствено бездѣйствие и своята хитра игра.

На помощь на всички тия конспиратори противъ руско-българското единение дойдоха нашитѣ славянски съсѣди и формални съюзници на Русия — сърбитѣ. За тѣхъ въпросътъ бѣше сложенъ така: тръгне ли България съ Съглашението, допринесе ли съ армията си за разрѣшението на дарданелския въпросъ въ полза на освободителката си, Сърбия неминуемо ще бжде тъй или инъкъ заставена да й отстжпи букурешкитѣ си придобивки въ Македония. Какво значатъ славянска солидарность, сръбско-български сговоръ, жизнени интереси на великитѣ съюзници-спасителки и на „братска“ Русия, когато се касае да се запази, покрай другитѣ очаквани грамадни придобивки, и една територия отъ нѣкакви си 15—20000 кв. клм.?

Ето една кауза, въ която — колкото странно, толкова и отвратително — интереситѣ на славянска Сърбия се покриха съ тия на нѣмцината, срѣщу която воюва.

Негласната коалиция се състави, и България, за втори пжть подиръ 1913 година, стана обектъ на една повсемѣстна кампания отъ клевети и хули, съ цѣль да се направи незапълнима пропастьта между нея и освободителката й. Нишъ, Атина, Солунъ и Букурещъ станаха огнища на тая дѣйность. Но най-цѣнни съюзници на гърцитѣ, румжнитѣ, нѣмцитѣ и турцитѣ бѣха и сж въ това отношение, разбира се, сърбитѣ. „Воюващи съюзници на Русия“, любими и „вѣрни братушки“, тѣ имаха всичката възможность да дѣйствуватъ непосрѣдствено върху общественото мнѣние въ самата Русия. А разчувствуваностьта на руското общество, както видѣхме, благоприятствуваше твърдѣ много. Това, което нишкото Пресбюро се свѣняваше да протелеграфира направо, прѣдаваше го или чрѣзъ солунския сръбски консулъ и гръцката преса, или чрѣзъ Атина и Букурещъ А това, което се измисляше въ тия послѣдни два града, Нишъ се заемаше, чрѣзъ официалната си агенция и чрѣзъ емисаритѣ си въ Русия, да го разпространи между руското общество.

Въ резултатъ на тая кампания, на България и българския народъ се приписаха прѣзъ изминалитѣ 11 мѣсеца отъ започването на войната най-чудовищни, ето, напримѣръ, какви, опровергани и неопровергани, лѣяния, измислени специално за Русия:

„Българитѣ устроили заговоръ противъ руския императоръ по случай посѣщението му въ Кюстенджа".

„Въ Бълг. легация въ Бѣлградъ извѣстието за смъртьта на Хартвигъ било отпразднувано съ разливане на шампанско и викове »ура«. *(Мали Журнал*, 1.VII.1914).

Одесскій Листокъ, 3.IX.1914, обнародва една телеграма отъ букурешкия си кореспондентъ, споредъ която Малиновъ, Даневъ и Гешовъ били арестувани, подведени подъ слѣдствие и заплашвани съ смъртно наказание. Но имало надежда, че „царъ Фердинандъ въ послѣдната минута ще замѣни смъртната присжда съ продължителенъ затворъ".

„Българското правителство позволило да се въоржжатъ австро-унгарски параходи въ Видинъ". (Телеграма отъ нишки произходъ, която миналата година обиколи всички балкански държави и Русия).

Нишкото Пресбюро, въ своето специално издание отъ 10.X.1914, фалшифицира истината относително станалитѣ отъ руското студентство въ Петроградъ манифестации. Студентитѣ, слѣдъ като носили г. Спалайковича на ржцѣ, „осждили съ най-строги думи неславянското държане на България, като викали: „Долу прѣдателитѣ на славянството!" Нищо подобно не бѣше съобщила Петроградската телеграфна агенция, прѣдавайки тия манифестации.

Ц. Фердинандъ се намиралъ въ постоянни сношения съ австрийския императоръ; въ българския царски дворецъ била уредена радиотелеграфна станция, обслужвана отъ австрийци, които прѣдавали и пр.[1])

Българскиятъ министръ на просвѣтата заповѣдалъ при прѣподаването на българска история въ основнитѣ и срѣднитѣ училища да се не споменава нищо за ролята на Русия при освобождението на България отъ турското иго[2]).

„Въ една телеграма отъ Солунъ до »Голосъ Москвы« се казва, че „въ сѣверна България избухнало силно недоволство противъ царь Фердинанда, правителството взима сериозни мѣрки и ще се разправи съ авторитѣ на движението съ една безпощадна строгость". Въ друга се съобщава, че отношенията между България и Румжния били много влошени, ставали голѣми прѣмѣствания на войски, а „при Видинъ се започнали вече и пограничнитѣ стълкновения"[3]).

Даже злополучната смърть на холандския шарже д'аферъ въ София г. Роярдсъ (III.1915) се приписа отъ сърбитѣ на българскитѣ комитаджии, понеже холандскиятъ дипломатъ „билъ изказалъ своитѣ сърбофилски чувства".

---

[1]) Телеграма до „Русское Слово" отъ Букурещъ, 19. XII. 1914.
[2]) Телеграма до „Русское Слово" отъ Букурещъ, 4.XII.1914.
[3]) Съобщение на Бълг. Дир. на Печата, 15. XI.1914.

Трѣбва да се отбѣлѣжи, че сръбското Пресбюро твърдѣ неохотно опровергава своитѣ собствени измислици отъ тоя родъ. даже и тогава, когато опроверженията се изпращатъ отъ оторизирано и официално мѣсто. Така, подиръ многократни настоявания отъ българска страна, Пресбюро едвамъ се съгласи да обнародва прѣзъ м. май т. г. слѣдното съобщение:

Помолени сме *отново* (к. н.) отъ Царската Българска Легация да обнародваме слѣдното опровержение: „Българскиятъ пълномощенъ министръ е опълномощенъ да опровергае по най-категориченъ начинъ телеграмата отъ Солунъ, публикувана въ бюлетина отъ 6 май на Кралевско Сръбското Пресбюро, споредъ която: първо, два влака, натоварени съ. вѫглища. били заминали на 28 априлъ отъ България за Цариградъ съ цѣль да снабдяватъ турската флота съ вѫглища; второ, България се била ангажирала тайно да доставлява на турската армия вѫглища; трето, германски вѫглекопачи били изпратени въ Перникъ, за да увеличатъ производството на мината, и четвърто, България имала задължения спрѣмо Германия, които „изпълнявала тайно, но лоялно". — Всичкитѣ тѣзи свѣдѣния сѫ чисти измислици.

Нѣколко мѣсеца наредъ слѣдъ започването на войната, въ Пирея и Нишъ се водѣше отъ специални агенти една особена агитация между завръщащитѣ се въ отечеството си руси. България се прѣдставляваше прѣдъ тия пѫтници като страна пламнала отъ такава русофобия, че още съ стѫпването си въ нея всѣки русинъ се поставя вънъ отъ законитѣ: него биятъ, арестуватъ, плячкосватъ. а често пѫти и погубватъ въ затворитѣ. Пѫтътъ отъ София до Варна струвалъ 500 лева (това е изобрѣтение отъ гръцки произходъ въ Пирея) и можелъ да се измине само съ камили. „Руската княгиня Волконска не смѣяла да мине прѣзъ България, защото имала свѣдѣния, че въ България изтезаватъ и даже убиватъ всички руски пѫтници[1])".

Тая агитация, обаче, имаше успѣхъ само въ първо врѣме, защото първитѣ прѣстрашени руси, които минаха прѣзъ България, можаха да се увѣрятъ, че нашата страна не само не е населена отъ русоядци, а е и особенно внимателна къмъ пѫтницитѣ отъ руска народность. И мнозина отъ тѣхъ, слѣдъ пристигането си въ Русия, благодарѣха телеграфически на

---

[1]) Бълг. Дирекция на печата, 15. X. 1914 г.

българскитѣ власти и на приятелитѣ си въ България за добрия приемъ[1]).

Задачата на сърбитѣ бѣше толкова повече улеснена, че още отъ 1912—13 Русия се наводни отъ постоянни и непостоянни емисари (Генералъ Липовацъ, Цемовичъ, Гепчичъ, Беличъ, проф. Родованъ Кошутичъ, проф. Вукичевичъ и др.), чиято мисия тогава бѣ да популяризиратъ всрѣдъ руското общество замисленатa въ Бѣлградъ измѣна спрямо съюзния сръбско-български договоръ, а сега — да правятъ отъ всѣка сламка копие противъ България. Сърбинътъ генералъ Липовацъ, експлоатирайки мерзко тогавашнитѣ възбудени славянски настроения на руското общество, изказа на единъ отъ „славянскитѣ обѣди“ интимното желание на своитѣ събратя, като се провикна: „България трѣбва да бѫде заличена отъ картата на Европа!“

За голѣмо съжаление, намѣриха се руски печатни органи (*Новое Звено*, *Русское Слово* и пр.), които прѣгърнаха каузата на сръбскитѣ емисари като своя собствена, а други имъ отвориха широко своитѣ колони. Хората около тия органи, и особенно около *Новое Звено*, съ г. Брянчанинова на чело, въ разрѣзъ съ усилията на руската дипломация и отождествявайки, що се отнася до славянския югъ, общата славянска кауза съ шовинистическитѣ аспирации на сърбитѣ, насърдчаваха съзнателно сръбската неотстѫпчивость и подкопаваха бездната между България и Сърбия, отъ една страна, и между България и Русия, отъ друга:

„Да поправи грѣшката си и да вземе обратно Одринъ е задача достѫпна за България... Да търгува съ гърцитѣ за Кавала и съ румѫнитѣ за Добруджа е и наврѣменно и възможно“... „*Но трѣбва веднажъ за винаги да се изоставятъ мечтитѣ за компенсации за смѣтка на Сърбия* (к. н.). Сръбската кръвь се пролѣ заедно съ руската за общото освободително дѣло на австрийскитѣ славяни. Русия не може и нѣма да търгува съ тая кръвь“...[2]).

---

[1]) Примѣри: А. Дживелоговъ въ *Русскія Вѣдомости*, 3. X. 1914, благодари за указания нему и на 250 други руси услуги и приемъ и констатира прѣдупрѣдителнитѣ обноски, на които сѫ били прѣдметъ на всѣкѫдѣ въ България. Инженеръ Василевъ, отъ името на 200 руси, пишеше отъ Варна (10. X. 1914 г.) въ бълг. вѣстници: „Ние съ удоволствие си спомняме часоветѣ, прѣкарани въ българска земя“. Благодарностьта си за добрия приемъ въ България изказаха телеграфически на първия български министръ и групата руски туристи и публицисти Д-ръ Кириченко, Горски, Сперански и др. Телеграфически благодари, единъ день подиръ прѣстоянието си въ София, и княгиня Волконска.

[2]) Новое Звено, № 39, 20.IX. 1914, стр. (1026) 3.

Въ една пасквилна статия „Присяжный предатель" (Ц. Фердинандъ) нѣкой си „Недоумѣвающій Дипломатъ" питаше: „защо въ София до сега прѣспокойно прѣбивава г. Савински, а на брѣговетѣ на Нева — г. Маджаровъ?" [1]).

За *Новое Звено* изразители на българското общественo мнѣние сж: *Български Търговски Вѣстникъ* (нѣмско-българския органъ на нѣмския евреинъ г. Конъ), нѣмскитѣ органи *Камбана*, *Единство*, *Завѣтъ* и нѣкаква си новозагорска *Трибуна*, за чието сжществуване малцина у насъ подозиратъ. Въ България има цѣлъ редъ печатни органи, прѣдставители на българския народъ, организиранъ въ политически партии, които a priori изключватъ всѣко сътрудничество съ враговетѣ на Русия и ратуватъ за добрѣ разбранитѣ общи интереси на славянството; *Новое Звено* систематично избѣгва да прави извадки отъ тия вѣстници и прѣдпочита, напримѣръ, такива цитати отъ вѣстника на Herr Kohn, за да запознае руското о^щество съ българското становище по въпроса за проливитѣ:

> Ето (евентуалното завладѣване на проливитѣ отъ Русия) вызываетъ чувства безпокойства и страха. Для болѣе всего заинтересованныхъ въ Черномъ морѣ странъ, Румыніи и Болгаріи — въ етомъ страшная угроза самому ихъ существованію [2]).

Така ли мислятъ българитѣ за Цариградъ и проливитѣ? Освѣнъ г. Конъ и нѣколко нѣмски органи у насъ, тия мисли напослѣдъкъ се изказватъ и въ^ в. *Новъ Вѣкъ*, органъ на часть отъ стамболовиститѣ, която прѣдставлява отъ себе си една микроскопична часть отъ българския народъ.

Враговетѣ на България не биха могли да измислятъ инсинуация, която да засѣга по-силно чувствата и интереситѣ на руситѣ, отъ тая, като се знае, че Цариградъ и проливитѣ сж обектътъ, за който днесь се проливатъ потоци руска кръвь.

г. Брянчаниновъ е отъ ония руси, които мислѣха, че България, и слѣдъ букурешкия миръ, бѣше морално задължена и трѣбваше да даде веднага непосрѣдствена военна помощь на „славянска" Сърбия. И за това, подиръ първата сръбска побѣда при Ядаръ и Церъ, той пише:

> Отъ днесъ велика Сърбия е свършенъ фактъ. Ние сме щастливи, че тази побѣда е изнесена отъ сърбитѣ безъ ничия помощь и безъ диверсия отъ страни. Нито румънитѣ, нито българитѣ могатъ да си приписватъ участие въ разрѣшението

---

[1]) Н. Звено, № 49, 29.XI. 1914, стр. (1297) 9—32 (1300).

[2]) Н. Звено, № 15 (67) 18.IV.1914 т.

на великата сръбска задача. Сега правото на Сърбия *надъ нейнитѣ завоевания въ цѣлость* не може да бѫде оспорвано отъ никого, и тъй като българитѣ, за жалость, прѣдпочетоха Фердинанда прѣдъ изпълнението на своя братски славянски дългъ, то отъ сега нататъкъ никаква дума за каквито и да било компенсации не може да става. До сражението при Церъ още можеше да се говори за българска помощь. Сега тя е излишна, и *Русия нѣма да позволи да се вземе отъ героитѣ сърбинито парченце територия, освободена отъ тѣхъ отъ чуждо иго.* Неутралитета не дава право на никакви компенсации. Нека знаятъ това въ София [1]). (к. навс. н.).

Ние ще видимъ по-нататъкъ, какъ г. Брянчаниновъ, защитникъ на едно чисто субективно гледище, се опроверга отъ самия себе, отъ събитията и отъ официална Русия. А сега нека подчертаемъ, че усилията на разнитѣ Цемовичевци, Спалайковичевци, Липовацовци, подпомогнати отъ Брянчаниновци и С-ие, успѣха тоя пѫть до толкова, че допринесоха твърдѣ много за да се създаде въ Русия прѣзъ извѣстно врѣме едно настроение, при което думата българинъ бѣ синонимъ на прѣдатель. Прѣзъ това врѣме четохме изъ рускитѣ вѣстници такива писания:

„Фердинандъ не позволява на България да се обедини съ Русия и Сърбия". „Послѣдствията отъ тази антинационална политика нѣма да закъснѣятъ въ най-близко бѫдаще да се изразятъ въ окончателното умаляване международното значение на България [2]).

„Въ Петербургъ се образувало едно дружество за развитие на рускитѣ курорти", членове на което могли да бѫдатъ лица отъ всички националности, *„съ изключение на германци, австрийци и българи"* [3]) (к. н.).

Но най голѣмо удовлетворенне за сърбитѣ, безспорно, бѣ изстѫпването на именития руски писатель Леонидъ Андреевъ прѣзъ ноември миналата година съ ядовитата статия за „търгувашитѣ въ храма", т. е за българитѣ, „които продавали на нѣмцитѣ святото славянско дѣло", „готвили се къмъ юдина цѣлувка" и „стискали вече въ рѫцѣтѣ си ножа за да нанесатъ смъртенъ ударъ въ сърдцето на изтичащата се въ кърви малка, но героична Сърбия [4]).

---

[1]) *Новое Звено*, № 33.
[2]) *Утро Россіи*, 11.VIII 1914.
[3]) *Одесскій Листокъ*, 18.IX. 1914.
[4]) Статията на руския писатель има всрѣдъ българитѣ въ царството и въ странство тоя резултатъ, че прѣдизвика всеобщо огорчение и възмущение, което обедини всички мислящи българи. И г. Андреевъ получи отъ български публицисти, писатели и учещи се българи множество отговори, смисъла и правотата на които, увѣрени сме, съ течение на врѣме напълно ще съзнае.

Кампанията, която, благодарение на посочените вече срѣдства, поведе часть отъ руската преса, усили толкова много сръбската самозабрава, щото сърбитѣ мѫчно понасяха не вече защитата на България въ руския печатъ, но дори и намеците за сродство и близость между българи и руси.

„България трѣбва да бѫде съжалявана не само поради това, че стои на погрѣшенъ пѫть, но и защото не заслужава своята жестока сѫдба. Отъ всички славянски плѣмена българитѣ сѫ и по езикъ и по характеръ най-близко до великоруското плѣме".

Тия думи, написани отъ руския писатель Сологубъ въ *Биржевыя Вѣдомости* (1.II.1915) сѫ накарали редакторитѣ на сръбския официозъ да подскокнатъ като ужилени. *Самоуправа*, 20.II.1915, възстана въ специална статия противъ Сологуба:

Трѣбва да признаемъ, провикваше се ужиленията сърбинъ, че сме извънредно изненадани отъ това твърдение на автора. Това, което знаемъ и колкото знаемъ, съвсѣмъ не се съгласява, нито може да се съгласява съ това твърдение. И това, което ние знаемъ, знаятъ и трѣбва да знаятъ и руситѣ — слѣдователно, твърдението на Сологубъ е толкова по-чудно и непонятно. Всичко, всичко, но българитѣ да сѫ най-близки по характеръ до великоруситѣ отъ всички балкански плѣмена, и българскитѣ обичаи и нрави да сѫ здрави и прости — това е тъй далече отъ истината, че може да бѫде или едно тежко заблуждение у единъ русинъ или една грѣшка на перото!

Въ свръзка съ тия сръбски усилия въ Русия да се прѣдстави България като страна отчуждена и загубена вече за славянството, трѣбва да споменемъ за сръбската брошурна литература, която, прѣслѣдвайки задачата на ежедневната преса, се старае да си служи съ по-тежки и убѣдителни аргументи. Трѣбва да се признае, че сърбитѣ притежаватъ изключителна енергия и куражъ, когато имъ прѣдстои да защитатъ и пропагандиратъ каузи нечисти и инъкъ мѫчно защитими. Тия тѣхни *качества* сѫ придобити въ дългогодишната имъ борба противъ българизма въ Македония и особено въ паметната кампания, прѣдприета въ 1912—1913 година, за да се подготви замисленото заграбване на Македония.

Между многото излѣзли брошури най-характеристична по своята перфидность е доста обемистата книга *Данашньа Бугарска и њене претензије*" (Нишъ, 1915. Издание на Геца Конъ). Споредъ сръбското списание *Дело* (г. XX, кн. 72, V. 16 май 1915, стр. 233—234) тая книга, не била обикновена брошура на нѣкой политически дилетантъ, а сериозна студия на единъ *политичаръ*, който се крие подъ псевдонима Veritas.

Сериозният *политичар*[1]) си е поставилъ за задача да установи съ документи, че акцията отъ 16 юни 1913 противъ Сърбия и Гърция не е случайна, а прѣдумишлена и подготвена систематично отъ партиитѣ и отъ короната въ България. Политиката на България била антиславянска и антибалканска даже и тогава, когато се сключваше съюзният договоръ; тая политика остава сѫщата и днесъ, т. е. България е минала безвъзвратно къмъ съюза на централнитѣ евр. сили, поради което и продължава да стои неутрална. Авторътъ е подбралъ старателно измежду публикуванитѣ у насъ документи отъ държавната архива онія, които подхождатъ за цѣлта, както и цитати изъ българскитѣ вѣстници. Въ дѣйствителность, цѣлта на всички тия денонсиации е да се подкрѣпи тезата: Македония не е заграбена, а спечелена въ война, която сами българитѣ сѫ искали и прѣдизвикали; днесъ тя принадлежи на Сърбия, на която винаги и до сега принадлежала отъ историческо, географическо, етнографическо и икономическо гледище. Впрочемъ, що се отнася до етнографията и историята, аргументацията на книгата не прѣдставя нищо ново; тя е отрицание на *истината*, която авторътъ е избралъ за псевдонимъ тъкмо за това защото нѣма нищо общо съ нея: българитѣ не били славяни, старо българскиятъ езикъ билъ турски езикъ, а самата Екзархия била съставена отъ „сръбски епархии", понеже българитѣ, чрѣзъ туркофилството си, използували турската умраза противъ „бунтовническия" сръбски елементъ, и пр. и пр. нелѣпости, които безъ угризение и срамъ и днесъ още се повтарятъ отъ „сериозни политичари".

Ние нѣма тукъ да подлагаме пунктъ по пунктъ на критика книгата на г. Veritas—Balkanicus. Нейната стойность ще се види по нататъкъ, когато ще разгледаме единъ по единъ сръбскитѣ аргументи. Констатирахме появяването ѝ само за да подчертаемъ още веднажъ оная сложна и перфидна игра съ името и съюза на Русия, съ славянството и съ общия балкански интересъ, на която сѫ се отдали сръбскитѣ „политичари".

---

[1]) Ние имаме основания да прѣдполагаме, че *политичарътъ* Veritas не е никой другъ, освѣнъ бившиятъ дългогодишенъ старорадикалски министръ г. Стоянъ Протичъ — сѫщия, който, като министръ въ кабинета на Пашича прѣзъ 1912—1913, пледираше съ статии и памфлети, подъ псевдонима Balkanicus, измѣната спрямо сръбско-българския съюзенъ договоръ.

IV

Сръбско-българскиятъ споръ прѣдъ сѫда на Европа.

Трѣзви руски гласове. — Англичанитѣ за сръбския режимъ въ Македония и за задачата на английската дипломация. — Отрѣзвлението въ Франция.

Днесъ ние можемъ съ пълно морално удовлетворение да кажемъ, че сръбската кампания нѣмá тоя пжть успѣхá отъ 1912—1913. Сърбия, въпрѣки всичкото си обаяние на воюваща съюзница, не успѣ да подведе общественото мнѣние въ държавитѣ отъ Съглашението.

Въ Русия правата българска кзуза намѣри такива защитници, каквито ние сами не бихме могли да бждемъ. Колкото и да бѣ голѣмо увлечението на руското общество въ първо врѣме, успѣхътъ на сръбската кампания остана ефемеренъ. Руската дипломация запази напълно своето спокойствие. Руското общество не се отзова на апела на сръбския генералъ Липовацъ. Дори мощното слово на Леонидъ Андреева не можа да помрачи общото съзнание на мисляща Русия. Цѣла фаланга на именити руски учени и общественици, съ прямотата и истинолюбието, които сж присжщи на руското сърдце, и съ нравствения куражъ, който винаги дава правотата на защищаваната кауза, казаха на руския народъ всичко, което отъ двѣ години насамъ терзае българската народна душа, разкриха му нашата трагедия въ всичкия ѝ ужасяващъ видъ и посочиха на руската дипломация срѣдствата за постигане на нейната тежка, но благородна задача на Балканитѣ. Тия правдолюбиви и великодушни хора възстанаха противъ домогванията на своитѣ сръбски съюзници и апелираха къмъ руското общество за самообладание, за безпристрастие и справедливость въ сръбско-българския споръ и въ руско-българскитѣ недоразумѣния. Нищо по-удовлетворяваще и по-благодарно за насъ да демаскираме сръбскитѣ домогвания чрѣзъ появилитѣ се трѣзви гласове въ руската преса.

Ето какво писа на 2. VIII. 1914 *Русскія Вѣдомости*, по поводъ отправенитѣ отъ разни лица и банкети къмъ България проклятия и заплашвания, задѣто не се притича на помощь на сърбитѣ:

Идещитѣ отъ Петроградъ гласове, наредъ съ общия достоенъ тонъ, звучатъ като неприятенъ дисонансъ«. »Недостатъчно уравновѣсенитѣ обществени кржгове заговориха съ единъ езикъ съвършено несъотвѣтствуващъ на сериозността и отговорността на момента. Обществени дѣйци на свои събрания неочаквано отправиха заплашвания и рѣзки изисквания по адресъ на съблюдаващитѣ неутралитетъ държави. Участницитѣ на подобни събрания, очевидно, не си даватъ смѣтка, че, ако тѣхнитѣ заплашителни резолюции могатъ въобще да иматъ каквото и да е реално значение, то ще бжде само като материалъ, отъ който могатъ да се възползуватъ стремещитѣ се да подбудятъ България и Румжния къмъ нарушение на неутралитета въ полза на Австрия и Германия и че *подобенъ родъ акции могатъ само да затруднятъ лежащата въ настоящия моментъ върху нашата дипломация отговорна задача* (к. н.).

По сжщия поводъ органътъ на руското военно министерство *Русскій Инвалидъ*, 14.IX 1914, писа:

Само този, който не иска да си дава смѣтка за чувствата на българския народъ, може да обвинява българитѣ въ това, че не сж отишли на помощь на своитѣ братя-сърби.

Прѣзъ септември 1914, когато хайката противъ насъ бѣше достигнала кулминационната си точка, *Одесскій Листокъ* пишеше:

»Бѣдната България, забравени сж нейнитѣ минали страдания, които тя прѣживѣ като славянска страна«!..

»Кждѣ бѣха тогава Русия и славянството и защо хвърлиха България на произвола на сждбата, като я отдадоха въ ржцѣтѣ на румжни и гърци? Защо сърбитѣ не прѣкратиха веднага войната си съ България и не насочиха усилията си противъ турцитѣ, които бѣха тръгнали да заематъ току-що отнетия съ общи сръбско-български усилия Одринъ? Защо Русия не извика своето властно: »Долу ржцѣтѣ«? Разбира се, би било наивно българитѣ да очакватъ въ оня моментъ проявление на братски чувства отъ страна на сърбитѣ. А Русия не се чувствуваше още напълно готова за неизбѣжната въ този случай борба съ нейнитѣ сегашни врагове. Българитѣ разбраха това, но чувството на горесть и самотность всрѣдъ славянитѣ остана между тѣхъ и днесъ дава особена окраска на позицията имъ, *която впрочемъ по сжщество ни най-малко не отива въ разрѣзъ съ интереситѣ на Русия и славянството* (к. н.). Сега е редъ на Русич и на другитѣ славяни да разбератъ българитѣ и да не ги осжждатъ. Тѣмъ по-леко е да направятъ това: славянскитѣ врагове не могатъ да имъ нанесатъ такива жестоки рани, каквито понесе България слѣдъ втората война«.

Рускиятъ кореспондентъ г. И. Левинъ пишеше отъ Букурещъ въ петроградския в. *День* прѣзъ януари 1915:

Нѣма основания да се апелира къмъ чувството на солидарность на българитѣ съ славянскитѣ имъ балкански държави, слѣдъ като миналата година нейнитѣ съсѣди и бивши

съюзници, възползувани отъ слабостьта ѝ, безжалостно се разправиха съ нея и ѝ продиктуваха букурещкия миренъ договоръ. Защо сега България да бѫде по-благородна, отколкото бѣха миналата година Сърбия, Румжния и Гърция? Тѣ счетоха за възможно да игнориратъ интереситѣ на България тогава, когато политическата конюнктура имъ благоприятствуваше, и за това е непонятно, на какво основание може да се очаква или иска отъ България, щото тя да не пожелае да използува за своитѣ интереси създаденото положение — когато съ нейното поведение считатъ за нужно да се справятъ и двѣтѣ воюващи страни.

„Освѣнъ схематическата история на България— пишеше г. В. Тардовъ по въпроса за «сръбско-българската вражда» въ Утро Россіи, 28.XII. 1914 г. — т. е. че „е създадена отъ Русия" и «ѝ дължи благодарность», вслѣдствие на което не може да отиде срѣщу нея — и тя има своя история, въ която събитията не могатъ да се направляватъ съ чувствата на чиста благодарность, а всичко трѣбва да произтича отъ съображенията за благото на народа".

„На въпроса, що е нация, Е. Ренанъ е отговорилъ съ слѣднитѣ знаменателни думи: «общитѣ страдания въ миналото и общитѣ надежди въ бѫдащето, ето що свързва нацията».

„Тѣзи общи страдания и надежди всѣкога сж съединявали и ще съединяватъ въ едно България и Македония. *Помогнете за осжществяването на тѣзи справедливи национални желания, и по тоѕи начинъ ще се тури край на разговоритѣ на лѣво и на дѣсно, като каква позиция заема България въ настоящия моментъ*" [к. н.] [1]).

Ето и нѣкои мнѣния по въпроса за връзкитѣ между руси и българи.

Проф. Погодинъ въ една статия върху „българското русофобство" (*Биржевыя Вѣдомости*. VII. 1914):

„Това, въ което органически не вѣрвамъ — то е русофобството на българския народъ."

„Българската интелигенция и българскитѣ народни маси сж твърдѣ тѣсно свързани съ Русия и единъ разривъ е немислимъ". „Руската книга на всѣкждѣ въ България се чете въ оригиналъ и като своя; руската мисъль е дълбоко проникнала въ съзнанието на българската интелигенция и *за никакво културно „русофобство" не може и дума да става*" [к. н.].

Г. В. Н. Кораблевъ въ една прѣкрасна статия (*Славянскія Извѣстія*, № 1, 1915 г.) пише:

При все това било би крайно несправедливо да разпъваме на кръстъ българския народъ за грѣховетѣ на отдѣлни лица, за грѣшкитѣ на неговото правителство, за недомислието на една часть отъ неговата интелигенция, която изпълнява чужда воля и се вслушва въ онова, което ѝ се внушава отъ

---

[1]) Б. Горскій: («Още за Македония») Одесскій Листокъ, 3.XI. 1914.

Виена и Берлинъ. Може съ увѣреность да кажемъ, че мнозина въ България разбиратъ въпроситѣ другояче. Може съ открито сърдце и съ пълна увѣреность да твърдимъ, че българскиятъ народъ въ истинския смисъль на думата е стихийно русофилски: такъвъ го е направила и цѣлата българска история и цѣлиятъ български животъ. И умнитѣ хора въ България добрѣ разбиратъ, че пропастьта между България и Сърбия е изкопана отъ Австрия; и тѣ виждатъ съвършено отчетливо, дѣ е спасението и бѫдащето на България, че то не е въ съюзъ съ Австрия и Германия, а въ обща съвмѣстна работа съ Русия и съ Сърбия — естественитѣ и единствени съюзници на България.

Това, което ни най-много утѣшаваше и ободряваше въ онова врѣме на невъобразима убърканость на понятията, е, че издигнатитѣ въ наша защита руски гласове не се диктуваха само отъ чувство на симпатия и на близость къмъ българския народъ, а и отъ здрави политически резони:

До като тия обиди, нанесени на България прѣзъ 1913 година не бѫдатъ поправени, немислимо е България да влѣзе въ възобновенъ балкански съюзъ; на пѫтя къмъ съюза стои букурешкиятъ договоръ. И тоя, който се стреми къмъ възобновяване на балк. съюзъ, е длъженъ по тази причина прѣди всичко да добие ревизия на букурешкия договоръ. Разбира се, ревизията изисква извѣстни жертви отъ страна на Сърбия, Гърция и Румѫния. Но сега необходимостьта отъ тия жертви се диктува повелително вече не отъ повече или по-малко отвлечени съображения за бѫдащето на балк. държави, *а отъ напълно реалнитѣ и твърдѣ вѣски съображения на настоящия моментъ* [к. н.] [1])

»Значителна часть отъ нашия печатъ — *сега вече очевидно въ врѣда на Русия* — продължава послушно да служи като срѣда и посрѣдникъ на систематическа антибългарска кампания«.

»Ние трѣбва да се радваме, а не да скърбимъ, че този пѫть не може да бѫде отвлечено вниманието на българитѣ. Ние трѣбва да подържаме здравитѣ национални стремежи, а не да помрачаваме отново главитѣ на българскитѣ политици съ неосѫществими империалистични мечтания.

„Но главното, каквото и да правимъ, *трѣбва да бѫдемъ настойчиви и да помнимъ основния лозунгъ на здраваща политика:* ciara pacta — boni amici. Настѫпи момента да се говори твърдо и да се постѫпва рѣшително. Този моментъ не трѣбва да се пропустне« [к навс. н.] [2]).

Ние нѣмаме право нито за минутка да изпущаме всичко онова, което прѣдшествуваше началото на войната; ние нѣмаме право нито за минутка да забравяме, че отъ 23 юни 1913 г. въ България двѣ течения се борятъ едно съ друго и че съ

---

[1]) *Русскія Вѣдомости*, 19.XI.1914.

[2]) *Рѣчь*, 19 X.1914, говорейки за „откриващитѣ се прѣдъ България перспективи слѣдъ избухването на руско-турската война".

цѣната на грамадни морални усилия побѣждава и морално тържествува онова, което е за насъ, което е съ насъ и което е противъ нашитѣ врагове. Само това обстоятелство е достатъчно, за да можемъ сега, когато Велика Русия е поставила рѣшението на цѣлъ редъ национални въпроси, да не забравимъ за страната и народа, които се борятъ за насъ, ако не на първитѣ позиции и не въ окопитѣ, то въ стѣнитѣ на своето народно събрание, въ своята преса, въ своя общественъ и политически животъ. Ние трѣбва да прѣстанемъ да упрѣкваме този народъ, който можа да издържи толкозъ много изпитания и който доказа, че умѣе да се бори. Ние трѣбва внимателно да се вслушаме въ нуждитѣ на тоя народъ, защото, *както и да се свърши голѣмото дѣло, което е започнала Велика Русия, намъ винаги ще бжде нужно България да бжде съ насъ* (к. н.)[1])

»Центрътъ на тежестьта на съглашението между балк. държави трѣбва да лежи въ въпроса за съдбата на Македония«. »Правилното разграничение между Сърбия и България бѣше формулирано въ договора отъ 29 февр. 1912, който трѣбва да легне въ основата на руския арбитражъ въ сръбско-българския споръ«[2]).

Онѣзи руски публицисти и печатни органи, които не отстояватъ българскитѣ права надъ Македония, стоятъ на антируско гледище (к. н.)[3]).

Отрѣзвлението постепенно обхващаше умоветѣ даже на такива едностранчиви патриоти и политици, каквито сж боравещитѣ около *Новое Звено*. Даже и въ тая редакция хората се убѣдиха, че ходътъ на мировитѣ събития не спрѣ съ побѣдата на сърбитѣ при Ядаръ и Церъ и че стойностьта на България за славянството, за Русия и за Балканитѣ не се изчерпва съ даването или не даването непосрѣдствена помощь на сърбитѣ. И тѣ почнаха да обсжждатъ по-спокойно особенното положение на България и да обясняватъ разумно на руския читатель извѣстни нѣща, които въ началото тъй много сж ги дразнили:

Положението на България и на Гърция зависи отъ онова на Ромжния. Въ сжщность отъ мѣсеци насамъ ключътъ на ложението за цѣлия Балканъ лежи въ София. Българскиятъ народъ днесъ се въодушевява само отъ една мисъль — Македония! Въ сжщото врѣме въ дълбочинитѣ на своето сърдце той поддържа единъ култъ на вѣрность и лоялность спрѣмо великата империя, освободителка негова и на малкитѣ народи. Постепенно и по силата на обстоятелствата, България ще вземе

---

[1]) Вл. Викторовъ—Топоровъ: „Балкански построения" (*Русская Мысль*, X.1914 г.).

[2]) П. Струве: „Най-близкитѣ задачи на руската дипломация" (*Биржевыя Вѣдомости*, 14. VIII. 1914).

[3]) Е. Горскій: „Взаимноотношенията между балканскитѣ държави и Македония" (*Балканскій Голосъ*, № 1, 29.XII.1914).

участие въ войната. Българското правителство може да се обвинява, за дѣто е пропущало злато и муниции за Турция; но нека се не забравя, че то не е имало никакво опрѣдѣлено качество, за да се противи систематически на прѣноса на военень материалъ, миналъ прѣзъ Ромжния, щомъ не е желаяло да създава несвоеврѣменни и нежелателни осложнения (прѣди т. е. да е настжпилъ момента за дѣйствия противъ турцитѣ). Каквото и да се казва, въ края на краищата България ще се нареди съ Руския Орелъ[1]).

За да закржглимъ констатациитѣ си за отношението на мислящето руско общество къмъ сръбско българския споръ, нека посочимъ и нѣколко отъ по-рѣзко изказанитѣ въ руската преса мнѣния за правотата на българскитѣ национални въжделения, за владѣещата у насъ недовѣрчивость къмъ съюзницитѣ отъ 1912—1913 и за това, което трѣбва да се направи отъ сърбитѣ, за да тръгне всичко така, както отъ цѣлия славянски свѣтъ се желае:

Сръбскиятъ народъ трѣбва да се стреми неуклонно и непрѣстанно къмъ своето обединение съ сърбитѣ отъ Черна-Гора, Далмация, Босна и Херцеговина и Славония. Кжсогледи и недалновидни сж ония сръбски политически дѣйци, които отвличатъ своя народъ отъ неговитѣ прѣми задачи и цѣли и отправятъ неговата благородна енергия тамъ, дѣто нѣма работа, дѣто е безполезно да се дѣйствува, а именно въ прѣдѣлитѣ на западна и южна Македония. Нека се разбере, че и българитѣ иматъ своитѣ национални идеали: и тѣ се стремятъ да обединятъ въ едно цѣло всички, които говорятъ български[2]).

„За сръбско-българскитѣ разногласия напослѣдъкъ много писаха. И все пакъ не прѣчи още и още единъ пжть да напомнимъ, че прѣзъ 1912 год., до започването на балканската война, сами сърбитѣ съвършено опрѣдѣлено признаваха правата на България върху голѣмата южна часть на Македония. По отношение на сѣверната, по-малката часть отъ Македония, тѣ настояваха не за безусловното ѝ прѣдаване на Сърбия а за рѣшаване сждбата ѝ чрѣзъ арбитражъ. Само стратегическитѣ условия на първата балканска война направиха Сърбия фактическа владѣтелка на Македония, а нейниятъ отказъ да очисти териториитѣ, които по договора бѣха прѣдназначени за България, е, — както и да се отнасяме къмъ сръбскитѣ аргументации, — въ всѣки случай нарушение на това съглашение, въз основа само на което бѣ възможенъ съюза на България.

„Туй, разбира се, е едната страна на въпроса. Отъ друга страна, трѣбва да се признае, че България има и по сжщество извѣстни права надъ Македония. Работата не е въ това, близки ли сж македонцитѣ по особеноститѣ на своя езикъ къмъ сърбитѣ или къмъ българитѣ; *работата е, че македонцитѣ сж*

---

[1]) *Новое Звено*, 9. V 1915.

[2]) В. Н. Кораблевъ (*Славянскія Извѣстія*, № 1, 1915).

свързани съ българитѣ, а не съ сърбитѣ, съ своята култура, че тѣ се чувствуватъ близки къмъ българитѣ, а това е най-главното (к. н.).

„Отстѫпкитѣ сѫ неизбѣжни, ако е желателна българската намѣса; тия отстѫпки сѫ не само възстановяване на справедливостьта, нарушена въ 1913 год., но тѣ сѫ и напълно естествени и необходими сами по себе въ сегашния моментъ на общеевропейската криза. Въ случай че Тройното съглашение побѣди, всички държави отъ балканския съюзъ (разбира се, ако тѣ се присъединятъ къмъ Съглашението), могатъ да разчитатъ на териториални компенсации. Сърбия може да се надѣва най-малко на Босна и Херцеговина, Румѫния, — южна Буковина и часть отъ Трансилвания, Гърция — Епиръ и може би Бѣломорскитѣ острови. При такива условия България може напълно основателно да иска удовлетворение на своитѣ стари претенции. Само като получи въ туй отношение извѣстни гаранции, тя може да се рѣши вѣроятно на нова не лека война[1]).

Българитѣ иматъ основание да се съмняватъ, че това, което Тройното съглашение не иска, или не може да стори днесъ, то ще може да го направи, когато условията се измѣнятъ въ полза на Сърбия. Очевидно, че е особенно трудно за българитѣ послѣ събитията отъ 1913 да вѣрватъ, че Русия и Англия дѣйствително на сила ще заставятъ Сърбия да направи отстѫпки.

Не сѫ достатъчно само едни платонически обѣщания. Сърбия обѣщава да даде на България двѣ малки градчета — Щипъ и Радовишъ. Разбира се, българитѣ считатъ това прѣдложение просто смѣшно и то не може да извади Тройното съглашение отъ трудното положение, поставено отъ тоя въпросъ. Тройното съглашение води тая война за Сърбия и има право да разчита, че послѣдната нѣма съ своето упорство да му създава излишни врагове и, че, *ако дотрѣба да се сломи това упорство на Сърбия, това трѣбва да стане още сега, когато подобна отстѫпка може да окаже реално въздѣйствие въ хода на събитията въ полза или въ врѣда на Тройното съглашение*, отколкото да се чака конференцията, която ще има да се занимава съ маса въпроси отъ по-голѣмо значение, между които балканскиятъ въпросъ, при всичката му важность, вѣроятно, ще послужи само за размѣнна монета.[2])

Може би, България би могла повече да вѣрва Сърбия при сегашното ѝ положение и да се задоволи съ задълженията, потвърдени отъ Тройното съглашение, за повръщане Македония. *За нещастие, политическиятъ моралъ на Балканитѣ подхранва българ. скептицизмъ* (к. н.). Сръбското упорство е съвсѣмъ непонятно. Сърбия оправдаваше отказа си отъ сръбско-българския договоръ съ тоба, че не получила изходъ на Адриатическо море. Сега прѣдъ нея се открива не само тоя изходъ, но и съединение съ Босна и Херцеговина. Простиятъ здравъ смисълъ тукъ изисква сърбитѣ да се простятъ съ придобив-

---

[1]) *Русскія Вѣдомости*, 19. XI. 1914.
[2]) *Рѣчь*, IX. 1914.

китѣ направени въ печалнитѣ дни на букурешката конференция — придобивки, които и безъ това създадоха на Сърбия редица вътрѣшни затруднения.

Но тукъ работата има и друга страна. Сърбия е спасена отъ разгромъ отъ Русия, която за тая цѣль не се спрѣ прѣдъ европейската война *Жертвата, която Русия съ това направи за цѣлото славянство, е неизмѣрима съ отстжпкитѣ, съ които Сърбия би могла да обезпечи за себе си благоприятна балканска конюнктура. Сръбското обществено мнѣние трѣбва да разбере това и да не улеснява задачата на австрофилскитѣ кржгове въ София*, които не сж всемогжщи, но сж достатъчно влиятелни. Колкото се отнася до призрака на революции въ Сърбия, който плаши правителството на Пашича, не можемъ да се съмнѣваме, че това е само призракъ" [к. н.]. [1])

Между държавитѣ на Съглашението Англия е, която най-малко се повлия отъ измислицитѣ и клеветитѣ срѣщу България. Въ това отношение тя остана вѣрна на себе си: прѣзъ паметната сръбско-гръцка кампания въ 1913 английското общество тоже се държа най-резервирано, до като се разкрие истината по балканскитѣ жестокости. Отъ петнадесеть години насамъ въ балканскитѣ схващания на обществото и правителството въ Велико-Британия владѣе пълно единомислие. Реформаторската акция въ бившитѣ европейски вилаети на Турция имаше въ лицето на английското правителство своя най-енергиченъ и мощенъ застжпникъ, а английското общество, съ голѣмия си интересъ къмъ участьта на поробеното население въ Македония, импулсираше ржководителитѣ на английската външна политика въ това направление.

Слѣдъ избухването на европейската война, когато англичанитѣ се видѣха, по силата на стеклитѣ се обстоятелства, съюзници на Сърбия, както и по-послѣ, когато въ войната се намѣси и Турция, Велико-Британия остана вѣрна на своитѣ балкански традиции: сближение между балканскитѣ народи и разпрѣдѣлба на полуострова възъ основа на националния принципъ. Прѣзъ изтеклитѣ 11 мѣсеца сърбитѣ чуха отъ Англия много съчувствени и ободрителни слова, получиха значителна санитарна и материална помощь, но по отношение на своя режимъ въ Македония и на своя политически споръ съ България, съюзната имъ Велико-Британия не прѣстана да имъ отправя все едни и сжщи съвѣти и натжквания, по нѣкога въ твърдѣ настойчива форма. Отвръщавайки се отъ букурешкия договоръ и подканвайки Сърбия къмъ

---

[1]) *Русскія Вѣдомости*, 7.XI. 1914 г. (к. навс. н.)

отстжпки, английската преса, повече отъ другитѣ — ние й дължимъ тая признателность, — не прѣстана да жигосва тиранията на който сж подложени нашитѣ сънародници въ сръбска Македония.

Букурешкиятъ договоръ е основанъ върху развалинитѣ на нарушени договори; той стои върху гнилата основа на разкжсанитѣ «кжсове хартия». Той не е припознатъ отъ никоя отъ силитѣ, и слѣдователно, не може да се смѣта, че той може да замѣсти законно нѣкои прѣдишни законоположения, които сж били издадени или санкционирани отъ тѣхъ. Той прѣдставя една серия отъ чудновати граници, начертани съ отмъстителность, нарушавайки принципа на националноститѣ и противорѣчейки на икономическитѣ закони. *Той е осждилъ повече отъ единъ милионъ нещастни създания на такива условия на сжществуване, които ги каратъ да съжаляватъ за управлението на турцитѣ* (к. н.). Той бѣше привършенъ въ единъ периодъ отъ осемь дни — което е едно кратко врѣме за разискването на комплицирания въпросъ въ днешнитѣ врѣмена — и биде наложенъ на българскитѣ делегати почти буквално подъ заплашването на щиковетѣ.

Дѣлото на балканското скудоумие и на балканската алчность прѣзъ 1913 въ Букурещъ не е намирало до сега по-точна и пълна характеристика отъ горнитѣ редове, написани въ априлската книжка на английското политико-социално списание *Quarterly Review*.

А списанието *The Nation* като се застжпва, въ послѣднатa книжка отъ м. януари т. г., за обединението на *всички* сръбски земи, спира се на Албания и, взимайки прѣдъ видъ доказаната сръбска нетолерантность, казва:

„Относително Албания нѣма никакви изгледи, че тя е способна за самостойно сжществуване, и най-добрѣ би било тя да остане подъ протектората на Италия, страна съ много по-стара и опитна култура отъ Сърбия. Сръбскитѣ претенции въ туй отношение би били безсмислени, защото сръбската раса макаръ симпатична и добрѣ надарена, *днесъ поне, не се отличава нито съ толерантность, нито съ великодушие, нито съ дълбокомислие*“ (к. н.).

„. . . трѣбва да се упражни давление върху Сърбия да удовлетвори българскитѣ аспирации, тъй като безъ едно прѣдварително и изрично съглашение, даваще цѣла централна Македония, включително Битоля, на България, послѣдната не би могла да се присъедини къмъ съюзницитѣ . . .“ „Ако България бжде задоволена, това значи да се турятъ въ движение сили, които биха бързе спомогнали за края на войната, и обратно, ако тя не бжде задоволена, това значи да се прѣдизвика една сериозна опасность на Балканитѣ за каузата на съюзницитѣ.

Ето и нѣколко английски мнѣния по поводъ извѣстния валандовски инцидентъ отъ края на мартъ т. г.:

Чрѣзъ букурешкия договоръ, голѣми пространства отъ Македония, които сѫ български по раса, диалектъ, религия и национални симпатии, бидоха присъединени къмъ Сърбия и Гърция. Сърбия получи по-голѣмата часть отъ тѣхъ; и съ извънредно крутитѣ методи, по които ги управляваше чакъ до избухването на войната, създаде между населението едно силно отчаяние. *Причинитѣ на това отчаяние могатъ да се прѣмахнатъ само съ извѣстно прѣостжлване на територии;* (к. н.) и до като това не стане, Сърбия и Гърция, отъ една страна, и България, отъ друга, въ течение на цѣли поколѣния не ще бѫдатъ добри съсѣди. Едно чувство на отмъщение ще продължава да сѫществува и ще парализира акцията на балканскитѣ държави, както я парализира отъ м. августъ насамъ [1]).

До толкова, до колкото комитаджиитѣ сѫ едно произведение на Македония, България може да подѣржа, че само уреждането на македонския въпросъ ще отстрани проблемата на комитаджийството (к. н.). Този аргументъ заслужава внимание, и ако балканскитѣ държави биха могли да бѫдатъ заставени да сложатъ каузата си въ рѫцѣтѣ на Съглашението, това би било взето въ съображение [2]).

А г. Браилсфордъ, бившиятъ членъ на Карнегиевата анкетна комисия, описвайки развитието на македонския въпросъ отъ руско-турската война до букурешкия договоръ, между друго, казваше:

Неблагодарна е задачата да се описва сѫдбата на Македония подъ сръбскитѣ владѣтели. Подробноститѣ сѫ изложени въ доклада на международната Карнегиева комисия, въ която азъ бѣхъ членъ. Днесъ ние всички прѣдпочитаме да си спомняме, само какъ храбро сърбитѣ сѫ се били противъ ужасни надмощия, и какъ тѣ страдатъ, даже въ часа на своята побѣда, отъ бича на тифозната болесть. Обаче, трѣбва да изтъкнемъ голитѣ факти. Тѣ прѣмахнаха българската черква, изпъдиха нейнитѣ владици и учители, присвоиха черквитѣ и училищата и принудиха селскитѣ първенци, подъ страхъ на изгнание, да се обявятъ за сръбски лоялни поданници и за сърби по раса и по изборъ. *Тѣ управляватъ по една система на военно положение, чийто паралель мѫчно може да се намѣри въ аналитѣ на съврѣменния милитаризмъ.* Ако Сърбия, въ резултатъ на тази война, добие широкитѣ сръбски земи откъмъ Австрия и заедно съ тѣхъ една брѣгова линия на Адриатическото море, тя би трѣбвало да възвърне безспорната българска часть отъ Македония, включително Битоля и Охридъ, на България. Азъ казвамъ „да възвърне", защото въ 1912 година, въ това нещастно „парче отъ хартия" — сръбско-българскиятъ договоръ, тя призна тѣзи области за български и се отказа отъ всѣкакви претенции върху тѣхъ. Тя се намира днесъ въ голѣма опасность, само защото не може да се рѣши на тази жертва, чрѣзъ която тя веднага ще добие помощьта на силната българска армия. Ма-

[1]) Daily Chronicl, 12.IV. 1015.
[2]) Near East, 16.IV. 1915.

кедония е играла най-видна роль въ прѣдизвикването на тази свѣтовна война. *Тя ще продължава да заплашва мира за още едно поколѣние, ако окончателното уреждане на Балканитѣ не даде справедливость на нейнитѣ национални аспирации* (к. навс. нашъ).

Ето пъкъ какъ англичанитѣ опрѣдѣлятъ значението на българската намѣса и какви задачи възлагатъ на своята дипломация за осигуряване бѫдащето мирно развитие на балканскитѣ държави:

„За всички е ясно, че затегнатото положение на Балканитѣ се дължи на факта, че не се е добило още сътрудничеството на България. Докато България стои на страна, всички ще стоятъ на страна". „Нейното положение и нейнитѣ искания сѫ извѣстни. Славянска до коститѣ, тя е рискувала и направила много за свободата на славянството; тя е готова да рискува и да направи още толкова за сѫщата свещена кауза, но трѣбва прѣдварително да се третира съ нея. Нейнитѣ искания трѣбва да се обсѫдятъ и нагодятъ, и не е вънъ отъ силитѣ на дипломацията да докара едно споразумѣние, което ще задоволи разумнитѣ и законни български аспирации. По-рано подобно нѣщо, може би, не бѣше възможно. Но сега когато Австрия и Турция се топятъ, лесно е да бѫдатъ задоволени и българи, и сърби, и гърци, и италиянци. *Необходимо е само да се яви смѣлиятъ държавникъ, който ще уреди въпроса. И колкото се отлага уреждането, толкова по-дълго ще се продължи сегашната европейска криза*" (к. н.)[1].

Балканския полуостровъ бѣ непосрѣдствената причина за тази война. Въ течение на поколѣния той бѣше опасното мѣсто на цѣла Европа. Въ края на тази война, увы, още твърдѣ далеченъ, ще има толкова много въпроси за разрѣшаване, щото има се голѣма опасность най-комплицираниятъ въпросъ на Балканитѣ да получи едно повърхностно внимание или никакво. Ако това, за нещастие бѫде тъй, опасното мѣсто за Европа ще си остане неизмѣнено.[2])

„Тѣзи сили (Англия, Русия и Франция) провъзгласиха „принципа на националноститѣ" и независимостьта на малкитѣ европейски държави като една отъ главнитѣ основи на тѣхната политика. . . ."

„Само при това условие, нарушеното равновѣсие на Балканския полуостровъ ще може да бѫде замѣнено чрѣзъ широкото и справедливо разпрѣдѣление, което е необходимо за постоянното благоденствие на балканскитѣ народи. Настоящето опасно положение на Балканитѣ, което се дължи главно на минадѣйствително, най-сериозното внимание на силитѣ отъ Тройното съглашение и на тѣхнитѣ приятели. *Въ тѣхенъ собственъ интересъ и въ интереса на балканскитѣ народи е, щото тѣ да взематъ разрѣшението на този въпросъ въ ржцѣтѣ си*" (к. н.)[1].

[1]) R. J. Kelly (Daily News, 13.III.1915).
[2]) Пиерсъ О'Махони (Near East, 28.I.1915).
[1]) Times, II. 1915.

Разрѣшението (между балканскитѣ държави) трѣбва да бѫде наложено подъ егидата и подкрѣпено съ гаранцията на Съглашението.

Ние вѣрваме, че то може да се постигне, но само ако англійскитѣ държавници съзнаятъ, че цѣлта и врѣмето искатъ отъ тѣхъ една твърда и положителна дипломация, и ако иматъ моралния куражъ да изкаратъ дѣлото до край. *Но тѣ нищо не ще направятъ, ако се уповаватъ само на събитията* (к. н.).[2])

Пристѫпвайки къмъ разглеждане французкитѣ схващания за днешното положение на Балканитѣ и за сръбско-българския споръ, не можемъ да не си спомнимъ крайно несправедливото и жестоко поведение на Франция спрямо насъ прѣзъ страшнитѣ дни, които прѣкарахме въ 1913. Най-голѣмитѣ вѣнцехваления и най-безогледни обиди ни дойдоха прѣзъ 1912—1913 отъ Франция. Французската преса, въ по-голѣмата си часть, се оказа най-податлива на сръбско-гръцкитѣ козни, ласки и пари. Имаше французи като г. Рене Пюйо, който въ 1913 г. демонстративно се отказаха отъ мнѣнията си за България и за българския народъ, изказани прѣзъ 1912 г. Не липсваха, наистина, крупни личности, именити публицисти и добри познавачи на източнитѣ работи, като Франсизъ де Пресансе, Ханото, Луи Леже, Викторъ Бераръ, Рене Пинонъ, Месими, Людовикъ Нодо, Леонъ Ламушъ и др., които не се подадоха на общия противобългарски вой въ своето отечество и издигнаха гласъ за потъпканата справедливость на Балканитѣ, но масата французски вѣстникари успѣха да увлекатъ широката французска публика. Мисляща Франция, въ лицето на своята преса, съ парижкия Temps на чело, ржкоплѣскаше на антибългарската коалиция и хвърляше яда на своето злорадство въ зиналитѣ зловрѣдни рани, съ които се покри живото тѣло на България; нѣщо повече, тая преса счете дѣлото на букурешкитѣ си съюзници за дѣло на мира, съвмѣстимо съ великитѣ принципи на френската революция, и си даде видъ, че вѣрва въ неговата трайность.

По тоя въпросъ ще се задоволимъ само съ единъ неопровержимъ аргументъ. Слѣдъ сключването на букурешкия миръ французинътъ B. Stambler написа книгата *Les Roumains et les Bulgares — Le traité de Bucarest* (Paris, A. Pedon, éditeur, 1914). Написана възъ основа на дипломатически документи, тази книга имаше за цѣль да защити и оправдае румънската намѣса въ събитията отъ 1913. Авторътъ съ гор-

[2]) Times, 26.V. 1914.

дость приписва на Франция ето какъвъ дѣлъ отъ заслуга за благополучното сключване на букурешкия миръ (стр. 185—186):

Надъ всичко, Франция, покровителка на правата на народитѣ, спомняйки си, че тя е създателка на повечето отъ балканскитѣ държави, взе върху си защитата на букурешкия договоръ. Г. Пишонъ съ всички срѣдства се постара прѣдъ великитѣ сили да обезпечи пълното уважение на тоя договоръ, както и да отстрани всѣка негова обща или частична ревизия отъ страна на Европа[1]); ако обаче болшинството отъ силитѣ бѣ на мнѣние да се допусне едно измѣнение на договора, френското правителство възнамѣряваше да се противопостави на всѣко измѣнение[2]).

Русия, като знаеше, че Франция бѣ наклонна щото Кавала, гръцки градъ, да се даде на Гърция, трѣбваше да се подчини прѣдъ постѫпкитѣ на своята съюзница[3]).

И тъй, въпросътъ за ревизията на букурешкия договоръ (въпрѣки желанието на австрийската дипломация)[4]) биде разрѣшенъ отрицателно[5]).

Самата французска дипломация направи всичко зависящe отъ нея, за да излѣзе България отъ Букурещъ колкото се може повече окастрена и осакатена. Сегашниятъ французски министръ на външнитѣ работи, тогава амбасадоръ въ Петроградъ, г. Делкасе, отиде до тамъ, „че се осмѣли да прѣдложи раздѣлата на България“ [6]).

Въ една година врѣме, което се мина отъ букурешкия договоръ до общоевропейската конфлаграция, старитѣ французски приятели на България, които ѝ бѣха останали вѣрни въ нещастието ѝ, направиха доста, за да се разпръснатъ френскитѣ заблуждения по балканскитѣ работи. Правата кауза на България придоби и нѣколцина нови талантливи защитници. Между тѣхъ на първо мѣсто трѣбва да споменемъ неуморимия и ентусиазиранъ редакторъ на Revue des Nations и секретарь на съставения въ Парижъ френско-български комитетъ г. Робертъ Пелтие. Даже и като войникъ, той не прѣстана да се обажда отъ окопитѣ, за да манифестира отвръщението си къмъ букурешкото дѣло и съчуствията си къмъ българския народъ.

Но въпрѣки дълбоката признателность и почить, която храним къмъ тая плеяда благородни французи, не можемъ да не признаемъ, че спечеленитѣ всрѣдъ френската преса

---

[1]) Livre vert, D. D., doc. № 268.
[2]) Ib., doc. № 269.
[3]) Note de l'Agence Havas du 13 Août (1913).
[4]) Livre vert, D. D., doc. № 281.
[5]) Ib., doc. № 275, 276, 277, 278 et 282.
[6]) Дж. Баучеръ: „Балканскитѣ държави и войната“ (Quarterly Review, II. 1915, стр. 429).

гръцко-сръбски позиции бѣха мѫчно разбиваеми; броятъ на враговетѣ на букурешкия миръ растѣше доста бавно. Шуреятъ на Кайзеръ Вилхелма даде по едно врѣме, съ своитѣ театрални жестове и изрази въ Берлинъ, на Европа твърдѣ куриозното и печално зрѣлище: германци и французи се запрѣпираха, да ли съ германска или съ французска стратегия краль Константинъ можа да побѣди оставената срѣщу него 35-хилядна българска войска. Това подѣйствува като студенъ душъ върху френскитѣ поклонници на антична Гърция, но г. Венизелосъ, гръцкитѣ дипломатически прѣдставители, пресата и богатитѣ гръцки колонии побързаха, чрѣзъ най-велерѣчиви и патетични изявления на прѣданость, да удовлетворятъ навъсенитѣ си французски протектори.

Не е чудно, прочее, че новата кампания на гърци и сърби намѣри между воюващитѣ велики държави отъ Съглашението най-благоприятна почва въ Франция. Колонитѣ на Temps, Matin, Journal des Débats и пр. пакъ се отвориха широко за идещитѣ отъ Нишъ, Солунъ и Атина извѣстия за „опасность откъмъ България", за нарушаващи неутралитета дѣйствия на българското правителство и пр. Наредъ съ това, обаче, сѫщитѣ печатни органи, съзнавайки, че изнуденитѣ въ Букурещъ не сѫ вече quantité négligeable, прѣдупрѣждаваха България за послѣдствията отъ евентуални авантюри и великодушно я награждаваха съ Мидия—Еносъ, а нѣкои дори и съ извѣстни „корекции на границитѣ ѝ" откъмъ Сърбия и Гърция. Temps даже се съгласи да се отстѫпи на България територията . . . до Вардара. Гърция — за воюваща и съюзна Сърбия и да не говоримъ — се считаше за приятелка, която по-рано или по-късно ще се притече на помощь, обсипваше се съ похвали и ѝ се отпущаха заеми.

Развитието на събитията спомогна, за да се създаде една по-близка до истината прѣцѣнка за значението на отдѣлнитѣ балкански държави въ европейския конфликтъ. Именитиятъ французски публицистъ г. Гюставъ Херве каза на съотечественницитѣ си, че България, онеправдана и окастрена въ Букурещъ, прѣдставя съ своето пасуване единъ твърдѣ „досаденъ бодливъ трънъ" въ крака на Съглашението, и че тоя трънъ трѣбва да се извади, като се поправи букурешката неправда. Въ една статия той посочи скромния характеръ на българскитѣ аспирации въ сравнение съ тия на нашитѣ съсѣди, и укори ония, които даватъ недостатъчно значение на България:

Какво чакатъ сръбското, румънското и гръцкото правителства, та не разчистятъ по-бързо тази смѣтка, съ което

окончателно ще се осигури балканскиятъ миръ; какво чакатъ още и се мислятъ, а не направятъ на Тройното съглашение, което толкова много е сторило за тѣхъ, една услуга, като му извадятъ отъ нозата този бодливъ трънъ![1])

Подиръ десеть деня той пише „Пакъ за „българския трънъ"[2]) и като посочва, колко съюзницитѣ страдали отъ тоя трънъ, казва:

Дипломацията на съюзницитѣ прави ли всичко за да успокои България, или се задоволява само съ ограждането ѝ? Знае се, ей Богу, че не бѣдната малка България, съ своитѣ четири милиона жители и изтощеностьта си слѣдъ двѣтѣ недавнашни войни, ще попрѣчи на побѣдата на съюзницитѣ. Обаче, послѣднята може да закъснѣе, може би, съ три мѣсеца. А три мѣсеца, това прави живота на 500,000 или единъ милионъ съюзници! България може да забави побѣдата и да я отрови. Ние искаме да излѣкуваме европейския организмъ отъ всичкитѣ му циреи. Ако оставимъ да се натрупва отровата въ сърдцето на България, бихме ли напрѣднали? Ще ли оставимъ балканцитѣ въ новостроещата се Европа да смущаватъ европейския миръ въ пъленъ XX вѣкъ?

Херве въ тая статия защити идеята да се изпрати на Балканитѣ единъ експедиционенъ корпусъ срѣщу Австрия и свърши съ слѣдния апелъ къмъ дипломацията на Съглашението:

За българския трънъ, както и за японската намѣса, е останало впечатление въ френското общество, че тази работа се провлача и, ако нѣмахме до тамъ слабость къмъ учтивостьта, бихме извикали къмъ дипломатитѣ на Тройното съглашение:

Ей, прѣвъзходителства! Сепнете се! (к. н.).

Прѣзъ февруари се започна съюзната акция противъ Дарданелитѣ. Но тя има тоя резултатъ, че докара на Франция едно ново разочарование отъ Гърция и даде възможность да се схване напълно цѣната на България.

Г. Гюставъ Херве стана още по-настойчивъ прѣдъ дипломацията на Съглашението:

„Чувствува се вече, този пѫть, българскиятъ трънъ, пишеше той.[3]) — Дипломатитѣ отъ Тройното съглашение ще ли се рѣшатъ най-послѣ да ни го изтръгнатъ отъ крака?"

„Ако сърбитѣ и гърцитѣ не сѫ достатъчно съвѣстни, за да ни направятъ тази услуга — да ни изтръгнатъ отъ нозата единъ трънъ, който ни измѫчва въ толкова значителна степень — *тритѣ велики сили нѣма, освѣнъ сами да имъ я изтръгнатъ*

---

[1]) La Guerre Sociale, 13. I. 1915.
[2]) La Guerre Sociale, 23. I. 1915.
[3]) La Guerre Sociale, IV. 1915.

„*Непонятно е защо не направиха това отъ шесть мѣсеца насамъ!* (к. н.).

„А! Ние бѣхме готови да направимъ голѣми жертви, за да имаме триста хиляди японци въ Европа.

„Ние имаме нѣщо по-добро отъ триста хиляди японци: имаме триста хиляди българи, и тѣ сж въ Европа, съвсѣмъ подъ ржка. Само че, за да вървятъ, трѣбва Франция, Англия и Русия да имъ обѣщаятъ, че тѣ ще иматъ онова, което Сърбия и Гърция имъ отстжпваха въ Македония прѣзъ 1912 г.".

Вѣстникъ *La Croix*, единъ отъ твърдѣ малкото френски органи, които се борѣха мжжествено противъ сръбско-гръцката хипноза въ Франция, изобличи двуличното поведение на обсипаната съ услуги, похвали и пари Гърция и отправи къмъ френската преса справедливи укори — нѣщо, на което му даваше право неговото послѣдователно до тогава третиране на балканскитѣ работи:

Ние само констатираме, че всичкитѣ френско-балкански опитвания, завързани безъ България или противъ нея, печално пропадатъ едни слѣдъ други. Който иска да свърши добра балканска работа, трѣбва прѣди всичко да се споразумѣе съ българитѣ. Тоя принципъ сме защищавали тукъ съ извѣстна упоритость. Събитията го оправдаватъ. Винаги сме считали, че само българскитѣ интереси и френскитѣ интереси напълно се съвпадатъ, особено ако чрѣзъ България се иска да се влияе на нейнитѣ съсѣди. Може би, сега е късно да се говори за федерация. Но късно ли е да се започнатъ сериозни прѣговори въ София? Нѣма ли да прѣстанемъ да четемъ по адресъ на България наивности, които щѣха да бждатъ смѣшни, ако не бѣха дълбоко тжжни? *Френската преса въ това отношение е извършила тежки грѣшки.* Какво спечелихме отъ тая неразумна българофобия? Какво спечелихме, като прѣнебрѣгнахме заключението на Карнегиевата анкета, която установи, че гърцитѣ сж най-жестоки палачи? Какво спечелихме (и тукъ вѣстникътъ се обръща къмъ Matin, Temps, Debats), като пълнимъ колонитѣ си съ депеши фабрикувани въ Атина *и които прѣдставляватъ най-трудолюбивия и най-сериозния народъ на Балканитѣ като продаденъ на Германия и Австрия?*

Но заблуждението не може да надвие, лъжитѣ сж ефемерни. Днесъ всички си даватъ смѣтка, че нищо не може да се направи безъ България, т. е., *че нцкаква интервенция на балканцитѣ не може да бжде прѣдизвикана безъ България* (к. извс. н.).[1])

Французскиятъ депутатъ г. Лонге, коментирайки брошурата на братя Бъкстонъ, защити прѣзъ м. май въ L'Humanité българскитѣ искания и заяви, че „България безъ Битоля и Кавала ще остане незадоволена". И изказвайки надежда, че Съглашението може да осжществи балканския съюзъ, заключаваше:

---

[1]) *La Croix*, 10. III. 1915.

Не се касае, за произволни разпрѣдѣления, а до точното прилагане принципа на националноститѣ и до повръщането на разнитѣ отечества—толкова Елзасъ-Лотарингии, които сѫ раздѣлени противъ волята имъ отъ тѣхнитѣ отечества.

Въ сѫщия духъ писа за българската Елзасъ-Лоренъ—Македония—и в. *La Liberté*, 15. III. 1915:

Тритѣ съюзни сили сѫ доста силни, за да не става нужда да молятъ за помощь никого. Но не бихме ли били ние честити, ако биха дошли да се биятъ заедно съ насъ побѣдителитѣ при Лозенградъ и Одринъ? Ала и народитѣ като отдѣлнитѣ личности не могатъ да се възпламенятъ за една нова кауза, освѣнъ когато се признае лояльно една сторена грѣшка. *Нека и общественото мнѣние въ Франция, че само дипломацията, кажатъ на България: „Европа въ 1913 г. не изпълни всичкия си дългъ; тя трѣбваше да се намѣси.* (к. н.). Сѫществува на изтокъ отъ четиридесеть години единъ въпросъ за Македония, толкова болезненъ, колкото е и въпросътъ за Алзасъ-Лоренъ на западъ. Букурешкиятъ договоръ трѣбва да се ревизира". Ако сторимъ това, България ще добие довѣрие въ нашия духъ на справедливость и не ще се забави да се повърне къмъ славнитѣ свои традиции отъ 1912; балканскиятъ съюзъ ще се възстанови самъ по себе, и България ще бѫде на изтокъ вѣренъ съюзникъ на Тройното съглашение.

Сѫщитѣ укори къмъ французското общество и французската дипломация отправи въ сп. La Vie, III.1915, и г. Marius Ary Leblond. Ето нѣколко извадки отъ статията му „Французскиятъ гений, германскиятъ духъ и балканскиятъ въпросъ":

„Отъ нѣколко мѣсеци нѣкои вѣстници се нахвърлятъ на България. Това поведение не отговаря нито на справедливостьта, нито на истинскитѣ разбирания. Необяснимо е, гдѣто въ Парижъ управницитѣ съвсѣмъ не довѣряватъ на българитѣ и смѣтатъ за възможно едно българско нападение. Нека да не смѣсваме въ България управницитѣ съ народа, въ който трѣбва добрѣ да се различаватъ солиднитѣ качества. Французската политика трѣбва да бѫде основана върху познаването на българскитѣ добродѣтели и желанието да се подпомага тѣхния напрѣдъкъ.

Отъ нѣколко години разправя се въ цѣла Европа, че българитѣ не сѫ славяни, а монголи. Французитѣ, които сѫ живѣли у тѣхъ, сѫ на съвсѣмъ друго мнѣние: българитѣ сѫ единъ силенъ, издържливъ, пестеливъ, твърдѣ работливъ и жаденъ за просвѣта народъ, чието население доста много се увеличава. Ако бѫде завладѣнъ отъ другиго, нѣма да настане траенъ миръ на Балканитѣ. Съ това не искамъ кажа, че на българитѣ трѣбва да се даде всичко, що искатъ отъ Македония. Но ние не можемъ, както правятъ нѣкои отъ вѣстницитѣ, да вмѣняваме въ грѣхъ на българитѣ, че искали да добиятъ извѣстни земи, продавайки скѫпо своя неутралитетъ. *Нашитѣ съюзници и ние не помогнахме ли Румжния да добие българска Силистра съ едно подобно търгуване?*"

„Не се прѣцѣнява достатъчно, какво би имъ костувала една война и какво тѣ трѣбва да добиятъ, за да се запази разновѣсието на Балканитѣ, слѣдъ новитѣ придобивки на Сърбия и Гърция. Тукъ нѣма мѣсто за закани, а само едно настойчиво обяснение върху загубитѣ, които биха прѣтърпѣли, въ случай че се отдѣлятъ отъ съюзницитѣ. Българитѣ сѫ много чувствителни хора.

Отъ нѣколко врѣме насамъ се разправя, че това, което искатъ българитѣ въ Македония, трѣбва да го добиятъ съ жертви срѣщу Турция, на тракийскитѣ поля; това е по-добро, обаче, трѣбваше да имъ се прѣдложи на другия день слѣдъ букурешкия миръ. Знае се, защо не стана това. *Трѣбваше силитѣ на Съглашението да се намѣсятъ и да не оставятъ австро-германцитѣ да каратъ българитѣ да търсятъ сближение съ турцитѣ.*

Това, което Европа не прѣдприе тогава, французката дипломация трѣбва да започне сега, безъ да остава други да взематъ каквато и да е инициатива. Нека да благопожелаемъ да се заговори ясно и задушевно на България, една млада но отслабнала нация, отъ която не можемъ да искаме сѫщата твърдость въ добродѣлитѣ, както отъ насъ.

Нашитѣ дипломати трѣбва да уредятъ работитѣ отъ дипломатическо естество. А ние, интелигенцията, трѣбва да кажемъ на българитѣ: „Франция обича България, защото българитѣ сѫ трудолюбиви, разумни и жадни за напрѣдъкъ. Когато бихме писали за вашитѣ нрави, градове, полета и планини, ще разберете, че вашитѣ собствени писатели не биха писали съ толкова прочувственость и вѣрность". „Вие ще имате нужда отъ насъ, които ще съумѣемъ да ви оцѣнимъ. Нашето благоразумие ще ви бѫде по-полезно. Ние нѣма да ви насъскваме противъ съсѣднитѣ вамъ нации. И ще ви кажемъ да се обичате единъ други. Французската политика на Балканитѣ — прѣдметъ на нашата интелегенция и дипломатитѣ ни — е да помирява скаранитѣ братя". Посочете ясно на всѣки народъ благородството и качествата му, за да може самъ да се повдигне до личния си дѣлъ отъ идеала, на който всички сътрудничатъ: ето задачата на французския империализъмъ". (к. навсѣкѫдѣ нашъ).

А г. Жюлъ Делафосъ направи въ Le Gaulois, 13/26.III. 1915 г. слѣдната кратка рекапитулация за патилата на България и посочи сѫщата радикална рецепта:

България има най-справедливи причини да бѫде недоволна отъ Тройното съглашение и отъ Франция, слѣдователно. България бѣше излъгана и ограбена отъ плодоветѣ на своитѣ побѣди въ първата балканска война. Споредъ условията, които ѝ се наложиха, помислилъ би човѣкъ, че е извършена нѣкаква мистификация. Силитѣ отъ Тройното съглашение оставиха да се даде на Гърция Кавала и Солунъ, на Сърбия извѣстнитѣ области отъ Македония, за които България се е борила тъй усърдно. Между това сама Сърбия не претендираше за тия земи. Тя искаше достѫпъ на Адриатическо море. Това справедливо удовлетворение се отказа на Сърбия по настояването на Италия и на Австрия, които и създадоха автономна Албания. Тая глупава комбинация бѣше отправена срѣщу Сърбия.

Отъ тука, отъ това чудовищно разрѣшение на балканския въпросъ се породи втората балканска война, която се оказа гибелна за България. България бѣ побѣдена и въ добавъкъ несправедливо ограбена. Но не стигаше това. *За да се направи пълно разочарованието и огорчението на България, Франция трѣбваше да й откаже заемъ.* Ние позволихме на всички държави въ Европа, даже на нашитѣ врагове — Унгария и Турция — да направятъ заемъ въ Франция. *Когато дойде редъ на България, ней се отказа заемъ. Така България, отблъсната отъ Франция, отиде да дири и намѣри заемъ въ Берлинъ.*

Избухна настоящата война. За да се свърши бързо и добрѣ, полезно бѣше, ако не и необходимо, да се добие съдружничеството и на балканскитѣ държави. Опити да се добие това сътрудничество се направиха. България изпърво отвърна съ начумерване. Румѫния се показа колеблива, ужъ защото се страхувала отъ едно българско нападение. Гърция пъкъ се увлече подиръ своя краль-германофилъ. Само Сърбия нѣмаше възможность да прави изборъ. Само тя се би и допринесе доста за отслабването на Австрия.

Но колко по-бързо и по-добрѣ щѣха да тръгнатъ събитията, ако всички балкански държави бѣха се намѣсили изъ единъ пѫть! Е добрѣ; онова, което не можа да се извърши въ началото на войната, не е невъзможно да бѫде сторено и сега съ сѫщитѣ добри резултати. Какво трѣбва да се направи за това? *Трѣбва, по общо съгласие на силитѣ отъ Тройното съглашение, да се обѣщаятъ на България всички удовлетворения, които й бѣха отказани въ 1913 година* (к. навс. н.)

Най послѣ, даже парижкиятъ Temps на нѣколко пѫти прѣзъ м. юни т. г. призна правата на българитѣ върху Македония и подкани Сърбия къмъ по-голѣми отстѫпки.

Въпрѣки настѫпилото частично отрѣзвление, което се вижда отъ приведенитѣ до тукъ цитати, все пакъ и днесъ още най-недовѣрчиви, между държавитѣ отъ Съглашението, оставатъ къмъ насъ французитѣ. Но като се има прѣдъ видъ страшния размѣръ на сръбско-гръцката хипноза въ Франция, ние не можемъ да не се чувствуваме, макаръ и отчасти, удовлетворени морално.

Ще приключимъ тия редове съ авторитетното мнѣние на единъ отъ най-именититѣ съврѣменни историци на Франция, на професора отъ Сорбоната г. Charles Seignobos по въпроса, който ни занимава. Почтениятъ историкъ е изпратилъ на г. Гюставъ Херве, автора на статиитѣ върху „българския трънъ“ въ La Guerre Sociale, едно писмо, въ което, между друго, се казва:

... Мога да ви кажа, че вие сте, споредъ мене, единственния журналистъ, който дадохте на французската публика *едно точно и ясно изложение на българския въпросъ* (к. н.).

Въ друго частно писмо на сжщия ученъ, изпратено до софийския гимназиаленъ учитель г. Крачуновъ и обнародвано въ Echo de Bulgarie, 14/27. V. 1915, се казва:

Трогнатъ съмъ отъ вашия вѣренъ споменъ и искренните ви чувства. Вие знаете, че винаги съмъ хранилъ особени симпатии за българския народъ, който е най-солидния, най-сериозния и най-демократичния отъ народитѣ въ цѣла източна Европа. *Азъ бѣхъ дълбоко огорченъ отъ поведението на нашитѣ френски вѣстници, заслѣпени отъ гърцитѣ* (които се ползуватъ отъ общия прѣдразсждъкъ храненъ за древната Елада). Азъ бѣхъ щастливъ, когато интригитѣ на атинския дворъ отвориха очитѣ на френското общество. *Вие видѣхте вече, че отъ петнадесеть дни насамъ то се е прѣвърнало въ полза на българския народъ.* (к. н.)

Днесъ вече сърбитѣ и гърцитѣ не могатъ да се хвалятъ, че иматъ монопола на французскитѣ симпатии, щомъ такива синове на Франция, като В. Бераръ, Луи Леже, Месими, Крюпи, Рене Пинонъ, Г. Херве, Сеньобо и пр. и пр., считатъ букурешкия договоръ за една неправда, която трѣбва да се прѣмахне, признаватъ Македония за българска страна, цѣнятъ значението на България и искатъ удовлетворението на нейнитѣ аспирации.[1])

---

[1]) Прѣзъ двата мѣсеца, които изминаха откакъ е написана тая глава, французската преса Information, Paris-Centre и др. и др.), може да се каже, напълно отрѣзнѣ. Нѣма почти французски вѣстникъ, който днесъ да не настоява за отстжпки отъ страна на Сърбия и Гърция въ полза на България и въ който да се отрича нашето право върху Македония.

V.

Сърбитѣ и мисията на князъ Трубецкой.

Единодушието на руската преса. — Рѣчитѣ въ Нишъ. — Провокаторската прокламация на князъ Александра. — Македонскитѣ протести. — Сръбски дързости. — Князъ Александръ прѣзъ юли 1914 и сега.

Прѣзъ ноември миналата година, когато Сърбия, при пълното бездѣйствие на румжни и гърци, изнемогваше подъ напора на австро-унгарскитѣ войски, руското правителство направи единъ по-сериозенъ опитъ за изглаждане на сръбско-българския споръ. То изпрати въ Нишъ единъ отъ найдобритѣ руски дипломати, князъ Трубецкой, съ извънредната мисия да склони сърбитѣ къмъ такива отстжпки, които биха улеснили сръбско-българското помирение. Отпжтуването на князъ Трубецкой бѣ прѣдшествувано отъ редица конференции съ г. Сазонова, съ началника на източния отдѣлъ г. Гюлкеевичъ и съ цариградския руски посланикъ г. Гирсъ. На тия конференции, въ които взимаха участие и посланицитѣ на Англия и Франция, бидоха изработени инструкциитѣ за руския пратеникъ, и князъ Трубецкой потегли за Нишъ съ специални пълномощия, като мандатьоръ не само на Русия, а и на тритѣ съюзни велики сили.

Цѣлата руска преса поздрави инициативата на петроградското правителство и отправи горещи апели къмъ Сърбия да улесни задачата на руския пратенникъ.

> Пжтуването на Трубецкой е послѣденъ опитъ за прѣмахване бездната между Сърбия и България. За двѣтѣ държави е необходимо да изпълнятъ неизпълненитѣ си още задължения къмъ Русия, и то не само въ тѣхенъ собственъ интересъ, но въ този случай и въ интереса на Русия, — писа г. Милюковъ въ *Рѣчь*.

Сърбитѣ, макаръ и изнемогващи подъ австро-унгарския напоръ, възнегодуваха. Извѣстниятъ Д-ръ Мирославъ Спалайковичъ, сръбски посланникъ въ Петроградъ, и сръбскитѣ емисари не се подвоумиха да се противопоставятъ на каквито и да било отстжпки въ полза на България. Руската преса обаче, тоя пжтъ запази единодушието си и стана още понастойчива.

Органътъ на конституционно-демократическата партия *Рѣчь*, констатира съ облегчение тогава, въ единъ свой седмиченъ прѣгледъ, тоя отраденъ фактъ:

Естествено е, че тревогитѣ на сърбитѣ се усилватъ. Туй се вижда отъ послѣднитѣ изявления на Спалайковичъ и на Цемовичъ, довѣрено лице на Пашичъ [1]). Но за щастие сръбското non possumus вече не прѣдизвиква прѣдишното отнасяне въ руския печатъ. Прѣзъ изтеклата седмица еволюцията въ полза на отстѫпки на България се завърши. Въ вчерашнитѣ вѣстници отъ най-различно направление, като „День", »Петроградскій Курьеръ« и „Новое Время« срѣщаме статии, които свѣдочатъ за пълното разбиране на Русия по тоя въпросъ. „День" прави строго внушение на Спалайковича, напълно заслужено отъ него, и му обяснява значението на сръбско-българския договоръ отъ 1912. Въ »Петр. Кур.« упорството на Спалайковича сѫщо тъй прѣдизвиква „извѣстна досада". Тоя вѣстникъ съвѣтва сърбитѣ „по-добрѣ да се споразумѣятъ сега и да си спечелятъ активенъ съюзникъ, отколкото, като отхвърлятъ даже мисъльта за възможность за съглашение, да бѫдатъ послѣ принудени да правятъ може би много по-голѣми отстѫпки". И най-послѣ, „Новое Время", който употрѣби толкова усилия за да дискредитира заетата отъ в-къ „Рѣчь" позиция, и който едва прѣди три дни даде мѣсто на редовния пасквилъ на Цемовича, — и тоя вѣстникъ сега рѣшително възразява на Цемовича въ сѫщия смисълъ, както и ние въ „Рѣчь". „Новое Время", подобно на всички останали вѣстници сега съвѣтва сърбитѣ »да се върнатъ къмъ първоначалното съглашение« (договора отъ 1912 г.), и имъ на-

---

[1]) Ето нѣкои отъ тия изявления: „Сръбска Македония ще остане за всѣкога сръбска Македония. Трѣбва веднажъ за винаги да се избие изъ главитѣ фантазията, че сръбска земя може нѣкога да стане несръбска. Никога нѣма да купимъ приятелството на България съ исконни сръбски земи". (Спалайковичъ, *Биржевыя Вѣдомости*, 31. X. 1914).

„И прѣдставителтъ на сръбската мисия въ Петроградъ г. Марко Цемовичъ счита, че е невъзможенъ съюзъ между Сърбия и България. Никога сръбскиятъ народъ, — заявява Цемовичъ, — не ще се примири съ загубата на Македония и нито една балканска държава нѣма да поиска хегемонията на България, къмъ каквато сѫ насочени всички претенции на българското правителство. Даже ако Сърбия се съгласи на отстѫпки, то Румѫния и Гърция биха счели тия отстѫпки за casus belli противъ България". . . (*Утро Россіи*, 31. X. 1914).

(Като приносъ къмъ характеристиката на г. Спалайковича и на сръбскитѣ дипломатически похвати, нека кажемъ, че слѣдъпървитѣ по-голѣми австро-унгарски успѣхи прѣзъ м. ноември 1914, сѫщиятъ г. Спалайковичъ, бѣше заявилъ прѣдъ *Бирж. Вѣдомости*, 4. XI. 1914, че билъ голѣмъ приятель на сръбско-българското сближение и че Сърбия вѣроятно не щѣла да се спре и прѣдъ жертви. Но, добавилъ Спалайковичъ, „прѣчка за сближението е недовѣрието, което българското правителство било вселило въ всички балкански държави«. . .)

помня, че »сѫщия тоя (както у българитѣ прѣзъ 1913 год.) духъ на непримиримость застрашава Сърбия съ тежки изпитания«. Нека се надѣваме, че това единодушно сега мнѣние на руския печатъ ще убѣди най-послѣ сръбскитѣ политици въ необходимостьта да усвоятъ прѣпоржчаното имъ гледище и съ туй ще облегчатъ тежката задача на руската дипломация.

Князъ Трубецкой пристигна въ Нишъ тогава, когато самомнѣнието на сърбитѣ, успѣли още веднажъ да сломятъ съ собствени сили настѫпателния устремъ на австро-унгарскитѣ войски, бѣше стигнало до пароксизмъ. А ако сърбитѣ бѣха непримирими прѣзъ страшнитѣ за Сърбия дни, още по-малко тѣ искаха да чуятъ за отстѫпки сега, когато опасностьта бѣше отстранена. Още при прѣдаването на своитѣ акредитивни писма, рускиятъ пратеникъ разбра, въ каква вироглава срѣда има да дѣйствува. По тоя случай, слѣдъ обичайнитѣ привѣтствия и изказанитѣ адмирации отъ побѣдитѣ и мѫжеството на сръбския народъ, князъ Трубецкой заключи рѣчьта си прѣдъ сръбския прѣстолонаслѣдникъ съ слѣднитѣ думи:

Позволявамъ си да изкажа надежда, че Ваше Височество нѣма да ми откаже своята поддържка и довѣрие, които ще ми бѫдатъ необходими за укрѣпяването на балканския миръ, който Русия счита *за най-главна цѣль на своитѣ усилия и жертви.*

Отговорътъ на тия думи се съдържа въ слѣдния пасажъ отъ рѣчьта на князъ Александра:

Ние не се съмнѣваме, че тия усилия за укрѣпване мира на Балканитѣ ще бѫдатъ увѣнчани съ успѣхъ, *само ако бѫдатъ запазени жизнените интереси на Сърбия.*

Но сръбското правителство не счете за достатъченъ тоя троснатъ отговоръ, въ който така грубо се манифестираше, че Сърбия не иска да знае за никакви усилия, жертви и задачи на Русия и за никакво сръбско-българско споразумѣние. И за да не остане у развълнуванитѣ срѣди на сръбското общество, у руситѣ и у българитѣ никакво съмнѣние относително намѣренията на Сърбия, князъ Александръ, нѣколко дни подиръ размѣненитѣ рѣчи, отправи къмъ сръбската войска извѣстната прокламация отъ 17 декември 1914, въ която, между друго, се казваше:

Въ този тържественъ моментъ, когато върху нашия гордъ сръбски Бѣлградъ отново се развѣва побѣдоносното сръбско знаме, желая прѣди всичко да изпълня единъ дългъ на признателность. Въ вашитѣ редове, рамо до рамо съ васъ, прѣзъ третата война се борятъ сѫщо нашитѣ братя, които освободихме отъ турцитѣ. Вие сте свидѣтели на тѣхния геройзмъ и на тѣхната любовь къмъ отечеството. Войницитѣ отъ Косово и Вардарско, отъ Илиговацъ и Брѣгалница, отъ

Битоля и Порѣче се показаха достойни за своитѣ братя отъ Шумадия и Дунава, отъ Подринско и Морава, отъ Тимокъ и Ужица. Тѣ се показаха достойни потомци на героитѣ Милутинъ и Душанъ, които нѣкога разнесоха на далеко славата на сръбското име и оржжие. Желая да имъ дамъ осезателно доказателство за признателностьта на отечеството. Прѣдъ това безспорно доказателство за тѣхната самоотверженость и при тъй геройски пролѣтата имъ кръвь за тѣхната Сърбия, прѣдъ това ясно доказателство за изпълнението на най-трудния имъ граждански дългъ, който тѣ изпълниха съ такъвъ възторгъ, обявявамъ, че тѣ ще могатъ да се ползуватъ съ политически и конституционни права, сжщо както тѣзи отъ освободителката имъ Сърбия. Скупщината, въ първата си сесия слѣдъ сключването на мира, ще вземе всички мѣрки, за да обезпечи влизането напълно и изцѣло въ сила на тѣзи права.

По-голѣма гавра съ страданията на едно чуждо население, заграбено като военна плячка, не можеше да се измисли. За да се види, какви чувства може да питае това население къмъ „освободителката си", поради тиранический режимъ на която то вече „съжалява за управлението на турцитѣ". и съ каква безкрайна ненависть въ душата си македонскитѣ младежи постжпватъ въ редоветѣ на сръбската армия, ние ще припомнимъ паметния крагуевацки инцидентъ отъ 10 априлъ 1914. Тоя день, наредени на площадъ Карагеоргевичъ, въ Крагуевацъ, за да положатъ клетва на вѣрность къмъ сръбския краль, новобранцитѣ щипяни, зачислени къмъ 23 сръбски брѣгалнишки полкъ, отказаха да сторятъ това. и отъ дълбочинитѣ на тѣхнитѣ български сърдца се понесоха въ главния градъ на Шумадия виковетѣ:

— Урра! Да живѣе царь Фердинандъ! Да живѣе българския народъ!

Настана суматоха, — разправяха македонци-дезертьори, участници въ тая сублимна сцена,[1])—офицеритѣ съ извадени шашки се впуснаха върху насъ. Присжствуващитѣ граждани се разбѣгаха. на единъ майоръ припадна. Офицеритѣ биеха съ шашкитѣ кждѣто завърнѣха. Ние се бранихме кой съ каквото може. Всички войници на групи по 40, 50 и 60 души потеглиха за града, викайки „ура" по цѣлия пжть. Гражданитѣ

---

[1]) Изъ „Протокола", съставенъ слѣдъ разпита на сръбския войникъ Панче Тодоровъ, отъ Щипъ, 21 год., бѣглецъ отъ 23 сръбски брѣгалнишки полкъ въ Крагуевацъ, и подписанъ отъ кюстендилския окр. управитель Карамановъ и отъ прѣдставителитѣ на осемь соф. вѣстници — въ Кюстендилъ на 22 юли 1914.

Такъвъ протоколъ е съставенъ и за разказа на сръбския дезертьоръ Дим Тодоровъ отъ с. Чемерско, Тиквешко, съставенъ на 19 юни 1914 и подписанъ отъ директора на Алекс. болница Д-ръ Чавовъ, старшия лѣкарь Д-ръ Тантиловъ и нар. прѣдставители Н. Наумовъ и Н. Харлаковъ.

се изпокриха; дюкянитѣ се затвориха. Привечерь се прибрахме пакъ въ казармата".

Около 40 щипяни, инициатори на демонстрацията, бидоха отдѣлени отъ частитѣ си, закарани неизвѣстно кѫдѣ и, по всѣка вѣроятность, застрѣляни, защото и до днесъ тѣхнитѣ домашни и приятели не сѫ чули нищо за тѣхната участь.

Както и трѣбваше да се очаква, прокламацията на сръбския прѣстолонаслѣдникъ разочарова и най-умѣренитѣ срѣди у насъ, отчая и най-горещитѣ приятели на сръбско-българското помирение Колкото за впечатлението въ срѣдата на многобройната македонска емиграция, то може да се види отъ протеста на организацията на македонскитѣ братства. Тоя протестъ съдържа цѣлата истина по положението на македонцитѣ и рисува тѣхнитѣ интимни чувства къмъ угнетителката Сърбия. Ето го:

Докато по-голѣма часть отъ българското общество, вѣрвайки на руската дипломация, очакваше да чуе, че сръбското правителство доброволно ще склони да повърне заграбения дѣлъ отъ Македония, който съ договора отъ 1912 сръбскиятъ краль Петръ призна за български, неговиятъ синъ, сега фактически владѣтель на Сърбия, съ своята прокламация отъ 17 декември т. г, рѣшително тури край на наивно лелѣянитѣ надежди.

Че Сърбия, въпрѣки всичкитѣ увѣщания, отъ кѫдѣто и да идатъ тѣ, непоколебимо е рѣшена да задържи цѣлата си македонска плячка, — отъ Брѣгалница до Битолско, както е казано въ прокламацията, това ние, македонскитѣ българи, твърдѣ увѣрено знаяхме и затова не можемъ да не бѫдемъ доволни, че сръбскиятъ прѣстолонаслѣдникъ така откровено дойде съ своята прокламация да установи за всички тая горчива за славянството истина.

Македонцитѣ не могатъ да минатъ мълкомъ и голѣмата неистина, която съ сѫщата прокламация се прокарва, като се твърди, че тѣ ужъ „съ героизмъ и любовь къмъ отечеството Сърбия" се борѣли рамо до рамо съ сърбитѣ противъ австрийцитѣ. Поробенитѣ македонци, които съ грозни насилия и убийства се изкарватъ на сръбската бойна линия, разредени по сръбскитѣ полкове и пазени съ щикове отъ тѣзи, съ които по неволя имъ се паднало „рамо до рамо" да се сражаватъ, наистина нѣматъ възможность да изобличатъ сръбския прѣстолонаслѣдникъ заради това вопиюще изопачаване на дѣйствителностьта, но за това ние. прокуденитѣ въ царство България македонци, съ още по-голѣмо огорчение издигаме и отъ тѣхно име гласъ на протестъ, задѣто тъй бездушно се злоупотрѣбява съ злощастното положение на още по-злощастнитѣ наши сънародници.

Десеткитѣ хиляди македонски българи, които миналата година се биха на Брѣгалница и на Вардара противъ сърбитѣ за освобождението на Македония, хилядитѣ до сега дезертирали отъ Сърбия македонци (само отъ гр. Щипъ и околията забѣгнаха повече отъ двѣ хиляди души), насила взети въ

сръбската войска, и най-сетнѣ цѣлата полумилионна македонска емиграция съ настоящето високо заявяватъ, че насилственото избиване на мжжкото македонско население съ вкарването му въ първитѣ редове на бойната линия, въпрѣки най-съкровенитѣ му чувства, до толкова е засилило умразата имъ противъ славянскитѣ угнетители на Македония, че ги крѣпи и въздържа още сравнително спокойно само утѣшителната мисъль, какво деньтъ на кървавата разплата и на освобождение вече е на прага, та ще иматъ скоро случай пакъ да докажатъ, че сж достойни потомци на Симеона и Самуила, а не на нѣкои си „Милутинъ и Душанъ".

Ефектътъ отъ прокламацията бѣ значителенъ и всрѣдъ рускитѣ дипломатически кржгове. Това бѣ истинска провокация срѣщу усилията и плановетѣ на руското правителство. Протеститѣ на македонската емиграция бидоха пропустнати отъ руската цензура и дори разгласени отъ самата руска телеграфна агенция.

Това е една крачка на Сърбия насочена косвено срѣщу руската дипломация, писа по тоя случай *Рѣчь*, 20.XI.1915. — На пръвъ погледъ тази крачка има съвършено другъ характеръ. Македонското население получава еднакви права съ сръбскитѣ граждани за услугитѣ си въ сръбската война: прави се една крачка, която отдавна сръбската опозиция искаше. Но изравняването на македонцитѣ съ сърбитѣ е актъ на тѣхното окончателно сливане, а мотивировката на това изравняване съ „заслуги" на македонцитѣ е срамно изкривяване на фактитѣ. Извѣстно е на всички, че рекрутитѣ изъ Македония се събираха насилствено, въ много случаи дезертираха въ България, и вѣроятно, далечъ не често „сж се сражавали като лъвове", по увѣренията — прѣдизвикали протести въ България — на сръбския печатъ. Естествено, изравняването на македонцитѣ съ сърбитѣ не мина отъ страна на македонцитѣ безъ протестъ. Тоя протестъ биде публикуванъ отъ нашата официална агенция. Както нашитѣ дипломати обѣщаха на българитѣ, сега би било неудобно да се рѣшава сждбата на Македония. *Но още по-малко удобно е да се прѣдрѣшава сждбата на тази страна, като се отива при това въ разрѣзъ съ твърдѣ прозрачно изразенитѣ намѣрения на Русия.* (к. н.) Публикуването на македонския протестъ въ бюлетинитѣ на нашата агенция е, очевидно, твърдѣ мекъ способъ на реагиране срѣщу изтъкнатата крачка напрѣдъ на сръбското правителство.

За съжаление, руското правителство не отиде въ реагирането си срѣщу сръбската провокация много по-далечъ отъ тоя „твърдѣ мекъ способъ". Сръбската дипломация намѣри почва за да продължи упорството си сръбскиятъ печатъ усили дързоститѣ си, сръбскиятъ насилнически режимъ въ Македония се влоши още повече, въпрѣки прокламацията, която далечъ нѣма между отчаяното население дори ефекта на младотурския хуриетъ. И въ резултатъ, взаимната пара-

тизация на непокътнатитѣ още балкански сили се продължи съ още много мѣсеци.

За илюстрация на тогавашното сръбско държане ще посочимъ само единъ примѣръ.

Правда. 14.XII.1914, органъ на напрѣдняцитѣ, които бѣха вече застѫпени въ коалиционния кабинетъ на г. Пашича, и слѣдователно, единъ отъ сръбскитѣ официози, се опълчи въ една статия, озаглавена „Съучастничество", противъ петроградския кореспондентъ на Temps, г. Риве, който слѣдъ посѣщението си въ България написа въ вѣстника си нѣколко кореспонденции въ защита на българското гледище:

И като се знае това (т. е. че Македония е сръбска страна, освободена отъ сръбскитѣ войски и пр.), какъ може г. Риве да печати въ Temps такива лъжливи твърдения? А слѣдъ туй, да се приематъ и да се прѣдаватъ на публиката такива неоправдани искания, каквито сѫ българскитѣ, значи да бѫдешъ съучастникъ на българитѣ въ тѣхнитѣ прѣстѫпни и луди искания. Какъ могатъ българитѣ да искатъ онія земи, които отъ вѣкове сѫ били сръбски, които сърбитѣ сѫ освободили отъ турцитѣ и които сѫ съ мечъ отбранени отъ вѣроломнитѣ българи? Зеръ българитѣ искатъ сега като поклонъ отъ сърбитѣ онія земи, които въ кървавъ бой на полето изгубиха?! Ние сме сигурни, че българитѣ не биха посмѣли нито да споменатъ за тия тѣхни смѣшни претенции върху Македония, ако нѣмаше извѣстни дипломати[1]) и публицисти, като г. Риве, които слушатъ такива български „аргументи" и донѣкадѣ ги подържатъ. Докато това става, и до като има публицисти, които поднасятъ такива приказки на читателитѣ, до тогазъ българитѣ ще се перчатъ и ще прѣдявяватъ такива луди амбиции.

Нека сега се повърнемъ само четири мѣсеци назадъ, за да видимъ, каква фигура прѣдставяше отъ себе си тогава князъ Александъръ.

На 11 юли 1914, единъ день подиръ получаването на австро-унгарската ултимативна нота въ Бѣлградъ князъ Александъръ се обърна къмъ руския императоръ съ една телеграма, въ която, слѣдъ като излагаше унизителнитѣ за Сърбия австро-унгарски искания, казваше:

„Даденъ ни е срокъ отъ 48 часа да приемемъ всичко това, въ противенъ случай австро-унгарскиятъ посланникъ ще напустне Бѣлградъ. Ние сме готови да приемемъ онія австро-унгарски искания, които сѫ съвмѣстими съ положението на една независима държава, *както и онія, които Ваше Величество би ни посъвѣтвали да приемемъ*". „Срокътъ, който ни се дава, е извънредно кратъкъ. Австро-унгарската войска, която се струпза на нашата граница, може да ни нападне слѣдъ изтичането на срока. *Невъзможно ни е да се защитимъ и затова молимъ Ваше Величество да ни окаже колкото се може по-*

[1]) Алюзията, очевидно, се отнася до князъ Трубецкой и неговата мисия. Бѣл. н.

скоро Своята помощь. Драгоцѣнното благоволение, което до сега при толкова случаи ни е оказано, буди въ насъ основателната надежда, че и тази наша молба ще бѫде чута отъ благородното славянско сърдце на Ваше Величество. Въ тия тежки минути азъ ставамъ изразитель на чувствата на Своя Народъ, *който умолява Ваше Величество да се вашнтересува за сждбата на Кралство Сърбия*[1]).

Съзнание на пълна безпомощность и на още по-пълна зависимость на Сърбия отъ волята на Русия — ето какво изразява тая историческа телеграма. Но това агонизиране между живота и смъртьта не трая много: подиръ три дена, на 14 юли, г. Щрандтманъ прѣдаде въ Нишъ телеграфическия отговоръ на руския императоръ, който свършваше съ слѣднитѣ думи:

Докато сѫществува и най-малката надежда да се избѣгне проливането на кръвь, всички мои усилия ще бѫдатъ насочени къмъ тая цѣль. Ако, обаче, въпрѣки нашитѣ желания, не успѣемъ, Заше Височество може да бѫде увѣренъ, че и въ тоя случай Русия не ще остане равнодушна къмъ участьта на Сърбия.[2])

При прочитането на тая телеграма, г-ну Пашичу, както видѣхме, насмалко не припадна отъ радостно вълнение. Радостьта на князъ Александра не бѣ по-малка, както се вижда отъ неговата благодарителна телеграма, изпратена до руския царь на другия день, 15 юли:

Дълбоко развълнуванъ отъ телеграмата, която Ваше Величество благоволи вчера да ми изпрати, бързамъ отъ все сърдце да Му благодаря. Моля Ваше Величество да вѣрва, че сърдечната симпатия, съ която е въодушевено Ваше Величество спрямо моята страна е особенно драгоцѣнна и че тя изпълва душата ни съ надежда, *че бѫдащето на Сърбия е осигурено, понеже Ваше Величество й оказва своята възвишена грижа.* Тия тежки минути само ще закрѣпятъ дълбоката прѣданность, която свързва Сърбия съ Светата Славянска Русия и *чувствата на вѣчна благодарность за помощьта и защитата на Ваше Величество ще бѫдатъ свето запазени въ душата на всички сърби.*[3])

Това е поривъ на зашемедяваща радость, която обхваща осѫденика, сваленъ по царска милость, въ послѣдния мигъ, отъ бѣсилката. Но само четири мѣсеца бѣха достатъчни за да стане кн. Александръ до неузнаваемость дързъкъ прѣдъ прѣдставителя на спасителя на Сърбия — княза Трубецкой.

---

[1]) *Сръбска Синя Книга* („*Српско-Аустријски и Европски рат*". Дипломатски и други документи. Книга първа. Ниш, 1914), № 37, стр. 42—43. *Руска Оранжева Книга*, № 6, стр. 9.

[2]) *Синя Книга*, № 43, стр. 52. *Оранж. Книга*, № 40, стр. 32.

[3]) *Оранж. Кн.* № 56, стр. 42—43. *Синя Книга*, № 44, стр. 52—53.

VI

Велико-сръбскитѣ аспирации, италянската опасность и Македония

„Великата южно-славянска културна и национална синтеза". — Сръбскитѣ аргументи отъ 1912—1913 противъ съюзния сръбско-български договоръ и сръбскитѣ аргументи отъ 1915 противъ италянскитѣ домогвания.

Докато сръбската армия продължаваше да почива върху своитѣ лаври, сръбската дипломация и сръбската преса водѣха безспирно войната противъ българскитѣ национални въжделения, а косвено — противъ усилията на Съглашението. И ето, велико-сръбската идея, въ гигантския свой размахъ, се натъкна откъмъ западъ на нова опасность: италянската.

Новата опасность не намѣри сърбитѣ неподготвени. Още прѣди нейното появяване тѣ умѣло и енергично подготвяха теоретически почвата за създаване бѫдащето обединено южно-славянско господарство. Избѣгвайки старателно всичко онова, което на врѣмето си дразнѣше хърватското национално самолюбие: отричане хърватската народность, присвояване най-крупнитѣ хърватски поети и писатели отъ далматинската школа, като Гугдулича и пр. и пр.,[1]) сега тѣ доказваха научно пълната общность въ историческо, културно и езиково[2]) отношение между сърби, хървати и словинци и необходимостьта отъ обединението имъ въ една велика държава.

Отъ твърдѣ многото проявления на тая печатна пропаганда ще посочимъ само единъ, при който привидната на-

---

[1]) Въпроситѣ относящи се до вѫтрѣшната уредба на бѫдащата обединена държава, както и всичко, което би могло да възбуди дѣликатни спорове между сърби и хървати, сѫ оставени за послѣ. А това тактично поведение допринася, разбира се, за да се наредятъ подъ развѣтото отъ тѣхъ южно-славянско знаме и такива видни хърватски обществени и политически дѣятели, като Фердо Шишичъ, Франя Поточнякъ и др. Като концесия на хърватското самолюбие може да се счита и замѣняването на французката азбука съ хърватска по станциитѣ на сръбскитѣ желѣзници. Сега имената на станциитѣ въ Сърбия сѫ написани само по сръбски и хърватски.

[2]) А. Беличъ. *Србија и јужнословенско питање.* Нишъ 1915.

учна сериозность се оказва безсилна да замаскира политико-държавническитѣ попълзновения

Въ статията „Проблем јужног Словенства“[1]) профес. Миливое Павловичъ разглежда южно-славянскитѣ обединителни стремежи, като започва отъ така нареченото илирийско движение въ най-западнитѣ славянски страни въ началото на миналия вѣкъ, за да дойде до заключение, че нито западнитѣ славянски области (Хърватско и Словиния), които влизатъ въ състава на Хабсбургската монархия, нито България, която биде освободена отъ Русия, можеха да бѫдатъ центъръ на южно-славянското обединително движение понеже „и въ двѣтѣ тия крайни срѣдища се явиха сепаратични стремежи съ огледъ на традициитѣ отъ срѣдневѣковнитѣ плѣменни държави“. Такъвъ центъръ можеше да бѫде само Сърбия, „самото географическо положение на която я правѣше срѣдище на всички почти южно-славянски земи, и която, по силата на процеса на своето освобождение и създаване на своя държавна самостойность, даваше най-много гаранции, че образуваната отъ нея южно-славянска държава ще бѫде най-много национална и независима отъ чуждитѣ интереси“ и пр[2]) Веднажъ възстановилъ, че Сърбия е центърътъ и чрѣзъ нея само може да стане обединението на славянския югъ, авторътъ се впуща въ филологически изслѣдвания, за да установи, че сръбско-хърватско-словинскитѣ говори съставятъ една и сѫща езикова група, а българскитѣ — друга; че хърватско-сръбскитѣ диалекти сѫ така смѣсени и разбъркани, щото „е невъзможно днесъ да се теглятъ етнографически граници нито между словинцитѣ и хърватитѣ, нито между ония, които се наричатъ хървати, и сърбитѣ“.

Макаръ че тукъ съ филологическата наука се манипулира, за чисто политически цѣли, по сѫщия начинъ, както и по македонския въпросъ сръбскитѣ учени сѫ приспособявали науката си къмъ нуждитѣ на сръбската държавна политика, ние не бихме се почувствували ни най-малко засегнати, ако авторътъ бѣше ограничилъ това унифициране на южнитѣ славяни само между сърбитѣ, хърватитѣ и словинцитѣ. Но той отива и по-нататъкъ и прави слѣдния „научен“ изводъ:

„Къмъ тая група отъ южнославянски говори (сръбско-хърватско-словински) започнаха, още отъ врѣмето на Неманичитѣ, да се приближаватъ срѣдно-македонскитѣ говори; дѣйностьта на Екзархията отъ 1875 до 1912 дойде като ре-

---

[1]) *Дело*, г. XX, кн. 72, V, стр. 214—220 и кн. 73, V.

[2]) Ibid. стр. 215.

акция противъ тоя процесъ но не можа да му попрѣчи, и процесътъ днесъ продължава. *Естественото заключение отъ всичко това е, че въ наше врѣме отъ елементитѣ словински и хърватско-сръбски се извършва единъ голѣмъ културно националенъ процесъ на създаване една велика южно славянска културна и национална синтеза,* **като обхваща и Македония.** *Когато това обединение добие своя пъленъ изразъ, тогава къмъ него ще се присъединятъ, навѣрно, и българитѣ*“[1]) (к. н).

Италянската опасность — опасность прѣди всичко за словинцитѣ и хърватитѣ — намѣри въ лицето на сърбитѣ най-отявленъ противникъ. Сърбитѣ, въ качеството си вече на *обединители*, се застжпиха за „южно-славянското единство“ съ свойствения си жаръ и алармастични похвати и използуваха прѣкрасно случая, за да въвратъ въ очитѣ на цѣлия свѣтъ *пиемонтското* призвание на сръбското кралство.

Наистина, сръбската дипломация отиде до отвратителни шантажи въ Русия, и шовинистическата преса направи най-отчаяни блъфове; що се отнася, обаче, до по-сериознитѣ професорски трудове, въ тѣхъ велико-сръбското становище биде отлично защитено. Въ тия писания имаше сега и логика и солидна обосновка. Сръбскитѣ учени и политици възстанаха противъ завоевателнитѣ домогвания на Италия, въоржжени съ аргументитѣ, произтичащи отъ съврѣменния принципъ за свободата на националноститѣ. На италянскитѣ империалисти тѣ заявиха:

— Не аспирирайте за земи, които не сж населени съ италянци; недѣйте потъпква националния принципъ; не хвърляйте сѣмена на бждащи конфликти между васъ и южното славянство — двѣтѣ плѣмена, прѣдопрѣдѣлени да владѣятъ Адриатическото море (западниятъ му брѣгъ — италянцитѣ, източниятъ — сърбитѣ и хърватитѣ) и да го защищаватъ задружно отъ нашествието на тевтонската раса.

Ние ще отминемъ множеството вѣстникарски статии, различни по тона на прѣдупрѣжденията, но еднакви почти въ аргументацията си, за да се спремъ на статията „Италия и Балканитѣ“ отъ Balkanicus[2]).

---

[1]) Ibid. стр. 219–220.

[2]) *Дѣло*, кн. 72, IV, 1 май 1915, стр. 145–157.

Balkanicus,—авторътъ на сѫщия оня памфлетъ отъ 1913 год. [1]), прѣдназначението на който бѣ да подготви и оправдае сръбската измѣна спрямо съюзния договоръ отъ 19 февруари 1912, и на познатия ни вече памфлетъ „Данашнья Бугарска и њене претензије", който има за цѣль да компрометира българската национална кауза, — прочее, тогавашният сръбски министъръ и най-видният подиръ г. Пашича човѣкъ на радикалната партия, г. Ст. Протичъ, се зае сега да защити една тъкмо противоположна кауза.

Въ началото на статията си Balkanicus сега възпѣва морала въ международнитѣ отношения съ такива христиански думи:

> Моралътъ всѣкога е билъ и остава една реална сила, спрѣмо която никой не може безнаказано да грѣши дълго врѣме и съ която никой не може да се не съобразява, безъ да бѫде наказанъ.

Balkanicus послѣ разглежда съображенията, които тласкатъ Италия въ антигерманския лагеръ, компенсациитѣ, на които тя претендира за въоржженията си намѣса, и се противопоставя на нейнитѣ домогвания върху часть отъ далматинския брѣгъ. И най-важниятъ аргументъ, който той противопоставя на италянскитѣ *географически, исторически и стратегически съображения, е националниятъ принципъ*:

> Защо и възъ основа на що италянцитѣ искатъ това? Възъ основа на националния принципъ — съвсѣмъ не.

И по-нататъкъ убѣждава италянцитѣ да не искатъ за себе си такива „неестествени концесии":

---

[1]) **Les Serbes et les Bulgares dans la guerre balkanique** par *Balkanicus*. 1913, p. 124.

Въ брошурата сѫ прѣпечатани двѣ статии на сръбския официозъ *Самоуправа*, 3. IV. 1913 и 5. IV. 1913. Въ едната, озаглавена »Политически договори« се защищава »юридически« замислената измѣна; на принципа за задължителностьта на политическитѣ договори — pacta sunt servanda — се противопоставя тезата rebus sic stantibus. Втората статия е озаглавена »Плѣняването на Шукри паша« и въ нея се „доказва", че защитникътъ на Одринъ билъ плѣненъ отъ сърбитѣ. Цѣлата брошура има за цѣль да защити тезата rebus sic stantibus и beati possedentes, т. е. че, въпрѣки договора и прокараното въ него разграничение, Сърбия трѣбва да задържи окупиранитѣ мѣста за да запази своитѣ „жизнени интереси". Въ заключението си (Conclusion, p. 63) Balkanicus прокарва мисъльта, ча за да има съюзътъ трайность и вѫтрѣшна цѣна, трѣбва съюзниятъ договоръ да „се ревизира", т. е. да остане неизпълненъ отъ сърбитѣ, въпрѣки всѣкакви национални и други съображения.

Умно ли е да се прави отъ такъвъ народъ (сръбския, хърватския и словинския) неприятель? Има ли смисъль да се погазва и тъпчи, поради това, и единъ великъ принципъ, принципа на националностьта, който Тройното съглашение изтъкна като свое знаме въ тая велика война противъ германския и австрийския милитаризмъ?

За съжаление, италянцитѣ, заслѣпени отъ римскитѣ традиции на завоевание и величие, отричатъ самия принципъ на своето освобождение и търсятъ чуждото, като се стараятъ по тоя начинъ да си създадатъ отъ приятелитѣ и съюзницитѣ неприятели и противници.

По-нататъкъ Balkanicus натяква на Италия: „Между това изглежда, че Италия, *както и България* (к. н.), е забравила своя кръвенъ дългъ" (къмъ Франция и Англия които сж ѝ помогнали при освобождението ѝ) и на края прѣдупрѣждава италянцитѣ за голѣмитѣ бждащи опасности отъ тѣхнитѣ домогвания „и за Италия, *и за Балканитѣ* (к. н.), и за сърбитѣ, заедно съ хърватитѣ и словинцитѣ":

Безъ това („освобождението и обединението на сърбитѣ съ хърватитѣ и словинцитѣ въ една свободна национална държава, къмъ която естествено да спадатъ Далмация съ Истрия") по нашето дълбоко убѣждение, *Балканитѣ се заплашватъ отъ нови трисния и нови борби, които сж неминуеми, които ще бждатъ твърдѣ тежки и ожесточени — затова не трѣбва да се правятъ илюзии — и съ които само ще се услужва на германскитѣ искания и тежнения за завладѣване на Адриатическото море.* (к. н.)

Щѣше да бжде противоестествено отъ наша страна — народъ малъкъ, отдѣлни части на когото сж разграбили сърби, гърци, румжни и турци — ако бихме застанали на страната на насилието противъ национ-алния принципъ. Тукъ ние напълно се схождаме съ г.Balkanicus: съ сжщата логика, съ сжщитѣ аргументи и съ сжщитѣ прѣдупрѣждения ние сме си служили винаги, бранейки недѣлимостьта на нашия националенъ организмъ отъ попълзновенията на посегателитѣ, между които сърбитѣ сж стояли на чело. Съгласни сме, националната независимость е едно естествено право посегателството надъ което съставя наказуемо отъ природата и отъ историята прѣстжпление. Моралътъ, колкото прѣстжпления и да сж извършени надъ него прѣзъ послѣднитѣ години, все си остава единъ реаленъ факторъ въ международнитѣ отношения, и атентатитѣ противъ него не оставатъ ненаказани. *А когато малки народи и държави въвеждатъ въ система атентатитѣ противъ морала*—ще допълнимъ ние мисъльта на г. Balkanicus — *тѣ неминуемо ставатъ сами жертва на такива атентати: по-голѣми и по силни жеманфиши-*

сти на скрупулитѣ и морала биятъ ги по главитѣ съ тѣхнитѣ собствени камъни.

Аргументитѣ на г. Balkanicus – на сърбитѣ изобщо, въ тѣхната разпра съ Италия — бѣха наши аргументи въ 1912 — 1913; наши аргументи оставатъ тѣ и сега въ споветѣ ни съ сърбитѣ за Македония. Тогава ние приказвахме на сърбитѣ на тоя езикъ, на който г. Balkanicus сега приказва съ италянцитѣ. А г. Balkanicus въ изъѣстната своя брошура, г. Пашичъ въ рѣчитѣ си въ Скупщината, чрѣзъ постжпкитѣ на г. Спалайковича, въ София, и на първия сръбски делегатъ г. Новаковичъ, въ Лондонъ — всички сърби на единъ гласъ тогава ни отговаряха съ *италянски* аргументи. Ето, на сждбата бѣ угодно да ги постави, вжтрѣ въ двѣ години само, въ себеизобличителната роля на защитници на двѣ диаметрално противоположни гледища.

Съюзниятъ договоръ отъ 19 февруари 1912 можа да се сключи само защото между Сърбия и България се постигна, най-послѣ, споразумѣние по въпроса за Македония, около която повече отъ три десетилѣтия се водиха спорове, дали тя е българска или сръбска и дали трѣбва да принадлежи на Сърбия или на България. Въ основата на постигнатото споразумѣние бѣха легнали два принципа; 1) автономията на Македония и 2) ако проектътъ за автономия бжде, по една или друга причина, изоставенъ — равнрѣдѣлбата й между двѣтѣ държави. За тая втора евентуалность сърбитѣ ограничиха всичкитѣ си политически и национални претенции въ така нарѣчената „спорна зона", като признаха Македония оттатъкъ линията върхъ Голѣмъ — Охридското езеро за *безспорно българска*. Самиятъ терминъ »спорна зона« показва, че България, безъ да отрича български обликъ на тая область, направи една политическа концесия на сърбитѣ, за да стане възможно осжществяването на съюза (като прѣдостави участьта на тая область въ ржцѣтѣ на договорния арбитръ — руския императоръ) [1].

Когато сърбитѣ замислиха да се откажатъ отъ своя договоръ, тѣ прѣнебрѣгнаха националния принципъ, възъ основа на който бѣха формално ликвидирали споветѣ си съ насъ около Македония, и се въоржжиха съ редица други принципи, които бѣха прямо отрицание на националностьта.

Най-важниятъ отъ тия принципи бѣ тоя на *балканското равновѣсие*, т. е., безъ да се гледа на сключения договоръ

---

[1]). Членъ 2 отъ „Тайното приложение" къмъ „Договоръ за приятелство и братство между Царство България и Кралство Сърбия" отъ 29 февруари 1912".

и на установеното въ него разграничение на народноститѣ и интереситѣ; безъ да се гледа, коя националность прѣобладава въ завзетитѣ отъ сръбската армия македонски области; безъ да се гледа и на това, че по отношение на пространство, население, военна сила и политическо значение, не е имало и не е могло да има равновѣсие между отдѣлнитѣ балкански държави и че на най-голѣмата отъ тия балкански държави, България, се паднало да се разправи съ ядрото на неприятелскитѣ сили като се подложи на най-голѣмо напрѣжение и даде най много жертви, — безъ да се гледа на всичко това, Македония да се разпрѣдѣли така, щото отдѣлнитѣ балкански държави да станатъ сега съразмѣрно голѣми и силни.

Веднажъ потъпкали морала — тоя „реаленъ факторъ", който не може, споредъ сегашното мнѣние на г. Balkanicus, да се потъпква безнаказано — сърбитѣ поставиха подъ съмнѣние и чисто българския характеръ на зоната, призната съ подписитѣ на краля и на първия имъ министръ за *безспорно българска*, и почнаха пакъ да наричатъ, по старому, българското ѝ население ту сръбско, ту славянско, ту „аморфна маса". Езикъ, национални традиции, борби и въжделения, национална култура — всичко това не значеше тогава нищо за сърбитѣ прѣдъ желанието да задържатъ чуждата територия, която, само поради съображения на стратегията, биде прѣзъ войната окупирана отъ войскитѣ имъ.

Прѣзъ априлъ 1913 първиятъ сръбски делегатъ г. Новаковичъ подаде, отъ името на правителството си, една Pro memoria, въ която се казваше:

„Това разпрѣдѣление (на територииτѣ) трѣбва да стане независимо отъ постановленията на сръбско-българския договоръ отъ 29 февруари 1912 и безъ огледъ на историческитѣ традиции и *етнографическия сантименталиамъ*. „Не може да се твърди, че за отстѫпване на Сърбия мѣстата, за които претендира България (т. е. мѣстата, които по договора ѝ се отстѫпиха, като *безспорно български* — бѣл. н.) *може да попрѣчи националностьта на жителитѣ. Въ всички случаи, ако въ София или Бѣлградъ се рѣши да станатъ тия жители българи или сърби, тѣ ще изгубятъ само своя мѣстенъ диалектъ.* Въ всѣки случай тѣ ще останатъ подъ влиянието на една славянска култура, която имъ е близка, понеже, що се отнася до езика и културата, българитѣ и сърбитѣ сѫ толкова близки помежду си, колкото великоруситѣ и малоруситѣ. *Прочее, сръбско-българскиятъ антагонизмъ не би могълъ да се подържа по-нататъкъ, освѣнъ отъ личности кѫсогледи и на които липсва дълбочина на духа*" (к. н)

Вънъ отъ това чудовищно схващане, споредъ което единъ народъ — при това народъ, за чието освобождение е

сключенъ съюзъ и се води една побѣдоносна война — може, като всѣка бездушна материя, да се рѣже и дѣли, сърбитѣ призоваваха, въ помощь на „равновѣсието", още и *географическата симетрия.*

Ако „стратегическитѣ съображения" прѣдставятъ отъ себе си двуостро оржжие, особенно за малкитѣ народи, то принципътъ на „географическата симетрия" е самъ по себе абсурденъ. Международното право и политическата география не познаватъ такъвъ терминъ. Но ако и подъ стратегически съображения и подъ географическа симетрия сърбитѣ разбираха тогава, че националниятъ принципъ трѣбва да се жертвува, за да има една държава добрѣ защитени отъ природата граници и да владѣе непрѣменно пѫтищата начертани отъ рѣкитѣ и планинитѣ, тѣ сами сѫ признали, наредъ съ правото на вѣроломството спрямо договоритѣ, още и правото на силата. Защото и най-чудовищно егоистичната кауза, както и най-несправедливата война може винаги да се оправдаятъ съ „жизненитѣ интереси", съ съображения на „стратегията" и на „географическата симетрия". Такава теория не е безопасна даже за великитѣ народи, камо ли пъкъ за една Сърбия, която, колкото и да се уголѣми, все пакъ ще бѫде малка въ сравнение съ великитѣ сили. Ето. Вчера още Австро-Унгария поиска да анулира държавния суверенитетъ на Сърбия и й обяви война въ името на сѫщитѣ *Жизнени интереси*, заради които сърбитѣ се рѣшиха да потъпчатъ единъ договоръ, сключенъ и отъ насъ и отъ тѣхъ въ името на координирани общи, наши и тѣхни, жизнени интереси. Германия, защищавайки все своитѣ „жизнени интереси", счете за необходимо да изнасили и унищожи, по „стратегически съображения", малката Белгия. Италия, водима пакъ отъ своитѣ *жизнени интереси*, се хвърли въ общоевропейската война, но слѣдъ като си осигури, по „стратегически съображения", за сръбско-хърватска смѣтка, Истрия и часть отъ Далмация; но ако държеше повече смѣтка и за „географическата симетрия", тя можеше да поиска изцѣло далматинския брѣгъ заедно съ албанския, та и двата брѣга на Адриатическото море да иматъ една и сѫща, италианска, боя.

И така, вѫтрѣ въ една година, Сърбия има възможность да види приложена върху си опасната теория зи „жизненитѣ интереси", „стратегическитѣ съображения" и „географическата симетрия", която сама защищаваше спрямо насъ прѣди двѣ години, и се бори сега за националния принципъ, който, като наша съюзница, сама отрѣче и стѫпка.

Но най-обезсърчителното е, че и сега даже сърбитѣ не сѫ се проникнали искрено и дълбоко отъ несъстоятелностьта и опасното естество на старитѣ си теории, нито отъ значението, специално за малкитѣ държави, на морала, като „реаленъ факторъ" въ международнитѣ отношения. Нѣщо повече. Тѣ, и слѣдъ изпитанията, които, въпрѣки букурешкитѣ имъ придобивки, ги сполѣтѣха, оставатъ съ сѫщия боленъ мантилитетъ; отричатъ на насъ правото на национално обединение, което отстояватъ за себе си срѣщу Италия; служатъ си, споредъ случая, и дори едноврѣменно, съ най-противоположни принципи и теории, за да удовлетворятъ едни феноменално изострени апетити.

VII

Сръбска „признателность" или политически блъфъ?

Цѣната на италянската намѣса. — Сръбски заплашвания съ сепаративенъ миръ. — Единодушното реагиране на руската преса. — Сърбия жертва... на Русия.

Италянската намѣса въ войната се осигури съ цѣната на едно отстжпление отъ националния принципъ: въ уговоренитѣ съ Съглашението териториални компенсации влизатъ, покрай населенитѣ съ италянци земи, (Трентино и Триестъ) части отъ отечеството на хърватитѣ и словинцитѣ — Истрия, часть отъ далматинския брѣгъ и нѣкои далматински острови. Тая жертва се наложи на Русия отъ затегнатитѣ прѣзъ послѣднитѣ мѣсеци военни дѣйствия, на които тя понася главната тежесть.

Сърбитѣ изведнажъ забравиха, че войната избухна (така ненаврѣменно за Русия) само по сръбска вина и че, ако войската имъ е успѣла да впише побѣди срѣщу австрийцитѣ и да се прѣдаде на продължителна почивка, за това има да благодарятъ изключително на неимовѣрнитѣ руски усилия и жертви. За да се съкрати войната и да се ускори мирътъ, който ще донесе между друго и обединението на сръбското плѣме, стана нужда да се пожертвуватъ близо единъ милионъ словинци и хървати, т. е. много по-малко славяни, отколкото сж дали, само до сега, жертви руситѣ. Сърбитѣ, обаче, не се задоволиха само съ академически писания и прѣдупрѣждения къмъ Италия[1]). Тѣ не се обладаха отъ пориви на бла-

---

[1])Най-отявленията защитникъ на велико-сръбскитѣ аспирации, *Русское Слово*, 19. IV. 1915, пише: „Подъ властьта на Италия ще се намѣрятъ почти единъ милионъ славяни. Сърбия, обаче, нѣма да бжде обидена. По-голѣмата часть отъ Далмация, на югъ отъ Шибеникъ, съ нѣколко прѣвъзходни пристанища и съ стария центръ на сръбската култура, Рагуза, ще минатъ подъ Сърбия и Черна-Гора, тъй че двѣтѣ сръбски държави ще получатъ широкъ изходъ къмъ Адриатическото море. Освѣнъ това, срѣдна и сѣверна Албания, върху която Италия не прѣдявява особни претенции, може да бжде изцѣло погълната отъ Сърбия, или поне тъй окастрена отъ сѣверъ, че и на албанското крайбрѣжие сърбитѣ могатъ да иматъ нѣколко удобни пристанища."

городство и на признателность къмъ своитѣ спасители и, игнорирайки голѣмото значение на италянската намѣса, надоха истерични викове, задѣто се разпокжсвало плѣмето имъ: че „съ исканията, които прѣдявила въ прѣговоритѣ, Италия търсѣла не приятелството, а неприятелството на Сърбия. „Какво търси Италия на Балканитѣ? Да играе ролята, играна до сега отъ Австро-Унгария ли? Но това щѣло да застави южнитѣ славяни *да подирятъ пжтища за своето спасение*". *Гласникъ*, 24. IV: „Сърбия не иска изходъ на морето, а иска своето море". Сърбскиятъ пълн. м-ръ въ Парижъ, г. Весничъ. заявилъ прѣдъ *Ажансъ Насионалъ*, че Италия не трѣбва да се стреми да стане втора Австро-Унгария за Балканитѣ, а да се задоволи съ Триестъ, Пола и Валона. *Правда:* „Ние нѣма да допуснемъ това; ние искаме обединението на всички южни славяни подъ водителството на Сърбия".[1])

Все по сжщия поводъ г. Н. Пашичъ устрои къмъ края на априлъ една игра на „устна оставка" — сжщата игра, къмъ която той, подъ привидния натискъ на „Военната лига", бѣ прибѣгналъ прѣзъ юни 1913. за да докаже, че му е невъзможно да се подчини на съюзния договоръ. Нишкиятъ кабинетъ дори делегира въ Русия една депутация, която не се посвѣни да заплаши Русия съ... *сепаративенъ миръ*.

Русскія Вѣдомости, 21. IV. 1915, обнародва слѣдното съобщение:

Пристигналата въ Петроградъ сръбска депутация се състои отъ бившия сръбски мин. прѣдседатель *Люба Стояновичъ и отъ проф. Беличъ*. Тя се явява въ качеството на прѣдставителка на „прѣднитѣ слоеве на сръбското общество", за запознаване руската дипломация и рускитѣ политически дѣйци съ надеждитѣ на Сърбия при сегашната война. Въ разговоръ съ г. Гюлькевичъ, началникъ на близко-източния отдѣлъ при министерството, и слѣдъ това съ г. Нератовъ, помощникъ на министра на външнитѣ работи, Стояновичъ и Беличъ посочили, какви послѣдствия отъ сръбско гледище може да прѣдизвика разпрѣдѣлянето на територията край Адриатическо море отъ Съглашението споредъ слуховетѣ за споразумѣние съ Италия, и впечатлението, което туй разпрѣдѣляне ще произведе въ Сърбия, която отдавна мечтае за съединението на сръбскитѣ земи. Дипломатитѣ изслушали изявленията на сръбскитѣ легати, но се отнесли сдържано, като къмъ изявления, съ които се поставятъ тѣснитѣ национални интереси по-горѣ отъ въпроситѣ на международната мирова политика.

[1]) Сжщото тѣсногрждие сърбитѣ проявиха и по въпроса за Банатъ, която область пъкъ Румжния претендира да включи въ компенсациитѣ срѣщу своята намѣса, макаръ че въ цѣлия Банатъ, и източенъ и западенъ, числото на сърбитѣ въ никой случай не надминава 200,000.

Рѣчь, 21. IV. 1915, съобщи:

Сръбскитѣ делегати въ разговоритѣ си съ рускитѣ дипломати доказвали, че прѣдоставянето Далмация на Италия, засѣгайки най-насѫщнитѣ интереси на Сърбия, може дори да застави сърбитѣ да потърсятъ примирение съ Австрия. Въ отговоръ на сръбскитѣ делегати е било посочено, че такава безумна стѫпка може да прѣдизвика тежки послѣдствия за Сърбия. Като се убѣдили въ безцѣлностьта отъ своитѣ постѫпки, сръбскитѣ делегати се мѫчатъ да пропагандиратъ своитѣ идеи въ славянофилскитѣ крѫгове, но и тамъ не срѣщатъ пълно съчувствие.

Тоя шантажъ може да послужи като добъръ масщабъ за степенъта на сръбското благородство и признателность — двѣ добродѣтели, въ липса на които нашитѣ съсѣди не сѫ прѣстанали да обвиняватъ българския народъ. Огорчението на руското общество бѣше, разбира се, грамадно. И най-безогледнитѣ сърбофили се развълнуваха. Цѣлата руска преса възстана противъ тия отвратителни похвати и посочи на сърбитѣ всичкитѣ имъ стари и нови грѣшки, както и самоизобличителното противорѣчие между сръбското гледище по италянския въпросъ и по въпроса за Македония. По косвенъ начинъ тоя пѫть руситѣ едногласно признаха правотата на нашата кауза.

Ето нѣколко извадки изъ многото руски статии, написани по тоя поводъ:

День 21. IV:

Ония, които говорятъ, че трѣбвало да се сключи сепаративенъ миръ съ държавата, която е започнала войната (Австрия) и да се опълчатъ заедно съ нея противъ новия врагъ (Италия), разсѫждаватъ като неотговорни политици, заслѣпени отъ своето привидно величие и мирово значение. Тѣ забравятъ, очевидно, това, че ако нѣмаха велики съюзници, то тѣ отдавна щѣха да прѣстанатъ да участвуватъ въ съвѣта на държавитѣ като равноправни. *Борейки се за осѫществяване на националния принципъ, тѣ сами упорито не искатъ, споредъ думитѣ на рускитѣ дипломати, да отстѫпятъ оная область (Македония б. н.), чието население не е еднородно по националность съ тѣхъ, или поне да се съгласятъ да ѝ дадатъ автономия, а между туй, само това обстоятелство би могло да присъедини къмъ Тройното съглашение тѣхната съсѣдка. (България б. н).*

Утро Россіи, 22. IV:

За защита на Сърбия извади мечъ Русия. За туй обстоятелство, трѣбва да се надѣваме, се държи смѣтка отъ ржководителитѣ на сръбската политика въ сегашнитѣ тежки врѣмена, когато нежелателното сръбско вмѣшателство въ прѣговоритѣ съ Италия може само да поврѣди на общото

дѣло. На сърбитѣ прѣдстои да проявятъ истинска държавническа зрѣлость. Отъ най-малката лъжлива стѫпка може да спечели само общиятъ нашъ врагъ.

Русское Слово, 23. IV:

„... Не може да стане и дума за отнемане отъ сърбитѣ онова, което още не имъ принадлежи и не имъ е признато отъ никакви международни договори. *До прѣди двѣ години сами сърбитѣ стояха на гледището »beati possedentes« (блажени владѣещитѣ), та е много трудно сега тѣ да искатъ отъ Италия други принципи на външна политика* (к. н.). По сѫщество италянскитѣ искания засѣгатъ не толкова интереситѣ на Сърбия, колкото цѣлото южно славянство".

„Колкото се отнася за икономическото бѫдаще на Сърбия, то се обезпечава. За Босна и Херцеговина и Шумадия близко пристанище е Рагуза, вече съединено съ Сараево съ желѣзница. По на югъ е Драчъ и Санъ Джовани ди Медуа. Като получи четиристотинъ верста адриатически брѣгъ, отъ Спалато до Драчъ, Сърбия ще разполага съ неограничени икономически възможности. Воененъ флотъ на Сърбия не е потрѣбенъ въ Адриатическо море".

Биржевыя Вѣдомости, 22.IV, („Друзямъ-Сербамъ" отъ Гр. Перовскій — Петрово — Соловьово):

„За васъ сърбитѣ, въ края на краищата, се лѣятъ потоци кърви, разрушава се благосъстоянието на държави, оставатъ безъ покривъ и хлѣбъ десетки и стотини хиляди сѣмейства; унищожаватъ се плодоветѣ на вѣковна култура; прахосватъ се богатства, трупани отъ поколѣния; пълни се цѣлъ свѣтъ съ стенания и вопли. Всички тия ужаси ставатъ заради васъ. Ние не ви осѫждаме, не се и оплакваме: ние просто констатираме несъмнѣнния фактъ".

„Позволете да ви напомнимъ, че вие и безъ това вече не малко усложнихте нашата обща задача съ своята неотстѫпчивость по фаталния македонски въпросъ".

„Ако въ момента на избухването на пожара, вие бѣхте признали възможностьта за компромисъ на македонска почва; ако вие не бѣхте противопоставили на приятелскитѣ свѣти непримиримия „non possumus" — вѣроятно, не би се случило много отъ това, което стана отъ началото на войната. Кой знае, може би, отдавна българитѣ би плували по едно съ насъ течение и тѣхната войска би се сражавала рамо до рамо съ вашата и съ нашата! (к. н.) Но миналото не се връща: вие никога нѣма да разрѣшите съ българитѣ полюбовно македонския въпросъ. Спомнихъ за него, не за да оправдавамъ тѣхъ и не да упрѣквамъ васъ, а просто, защото ми дойде подъ перото. Моля ви само за едно: *не ни създавайте нови аналогични на македонския въпроси въ бѫдаще!*"

Рѣчь, 24.IV, отбѣлѣзвайки горната статия въ *Бир. Вѣдомости* и изказаното увѣрение, че ако Сърбия бѣ отстѫпила по македонския въпросъ, българитѣ сега биха плували въ едно течение съ Русия и Сърбия, добавяше:

„*Ние бихме прибавили, че тогазъ, може би, не би станало нужда да се купува и помощьта на Италия толкова скжпо*".

„*Букурешкиятъ договоръ, съ който се разруши балканския съюзъ, е ксвена причина за сегашната общоевропейска война; сжщиятъ договоръ е и причина за необходи. остьта да се правятъ пазарлъци съ Италия. Ка ѣво да се прави? — Разбира се длъжни сме да поправимъ грѣшката съ букурешкия договоръ. Но ние можемъ още да направимъ това по отношение на балканскитѣ държави, като изтръгнемъ макаръ чрѣзъ операция, тръньтъ, който разединява.* (к. н.)

Свѣтъ, 24. IV:

Българското гледище е ясно и опрѣдѣлено: *Щомъ сърбитѣ за националния принципъ протестиратъ противъ завземането на тѣхни територии отъ италянцитѣ, на сжщото основание България има право да протестира противъ завзетата отъ Сърбия българска територия въ Македония. Всѣкиму своето — ето началото на справедливостьта.* (к н.)

Но дори и тѣзи прѣдупрѣждения не повлияха отрѣзвително върху разгорещенитѣ глави на сръбскитѣ патриоти. Ето, напримѣръ, какъ отговори на цитираната горѣ статия отъ г. Перовскій — Петрово — Соловьово въ *Бирж. Вѣдомости* сръбскиятъ вѣстникъ *Новости*[1]), 20.V. 1915:

„1. Вие, почтени приятелю, ни напомняте, че тази война, която струва вече толкова жертви, е почната заради насъ. Вие за това не ни осжждате, не ни оплаквате, само констатирате тази несъмнѣнна истина. Допустнете и ние отъ наша страна да констатираме една сжщо така несъмнѣнна истина, която е нуждна, за да допълни истината, която вие констатирате. *А то е, че ние сме били нападнати, защото ни смѣтаха за авангардъ и орждия на Русия.* (к. н.)

---

[1]) Редакторътъ на сжщия вѣстникъ отправи, пакъ по това врѣме, и къмъ г. Ноелъ Бъкстонъ едно отворено писмо, въ което го нарича „политически спортсменъ", задѣто е казалъ, че България може да бжде гарантирана, че ще осжществи националнитѣ си въжделения, ако тръгне съ Съглашението: „Съ какво право вие, господине, отстжпвате на България сръбска територия? Знаете ли вие, че тази „Македония" днесъ е съставна и нераздѣлна часть отъ сръбското независимо кралство? Но, прѣди всичко, какъ вие можете да гарантирате на България повръщането на Макадония? Но да допуснемъ и това, което не може да се допусне — да допуснемъ, че вие можете да гарантирате на българитѣ повръщането на Македония! Съ каква цѣль правите това? За възобновяване на балканския блокъ, казвате вие. Но, уважаеми господине, какъ можете да гарантирате, че Сърбия може за такава една цѣна да влѣзе въ балканския блокъ? Ние, като сме компетентни за даване на такава гаранция, можемъ да ви гарантираме, че въ такъвъ блокъ, съ цѣната на такива жертви, не можемъ да влизаме".

2. Вие констатирате, пакъ само констатирате, че съ своята непримиримость по „македонския въпросъ (!)“ твърдѣ много сме осложнили общото положение. А тази непримиримость се състои въ това, че не даваме *своята територия.* Допуснете, обаче, почтени приятелю, и ние да констатираме, че и вие, руски приятели, сте осложнили общото положение съ вашата непримиримость *по „бесарабския“ и „цариградския“ въпроси. Ако бѣхте дали на Румжния Бесарабия, а на България Цариградъ, отдавна тѣзи двѣ държави щѣха да бждатъ въ война. (к. н.).*

Оставаше, прочее, още въ едно да се обвинятъ руситѣ: че сж устроили... убийството на австро-унгарската прѣстолонаслѣднишка двойка. . .

VIII

Сърбитѣ и прѣдложението на Четворното съглашение отъ 16 май

Букурешкиятъ договоръ анулиранъ по официаленъ редъ. — Македония призната за българска страна. — Тревога въ Сърбия. — Нови шовинистически изстѫпления. — Циничната откровенность на »Трибуна.« — »Радничке Новине« озадаченъ. — Перфидностьта на „Самоуправа".

На 16 май т. г. прѣдставителитѣ на Съглашението — *Четворно* вече — направиха прѣдъ първия български министръ въ София формално прѣдложение за самоопрѣдѣляне на България срѣщу извѣстни териториални компенсации. Точниятъ текстъ на прѣдложението не ни е извѣстенъ. Това, обаче, което се знае, е че, вънъ отъ линията Мидия—Еносъ на юго-изтокъ, на България се прѣдлагатъ отнетитѣ ѝ, по букурешкия договоръ, български земи и припадащата ѝ се, по съюзния сръбско-български договоръ отъ 1912, отвъдвардарска часть на Македония.

Въ зависимость отъ какви условия се поставятъ прѣдлаганитѣ компенсации, на лице ли сѫ необходимитѣ гаранции за добиването имъ, ще се увѣнчаятъ ли започнатитѣ прѣговори съ успѣхъ, или не — отъ всички тия въпроси ние за минута ще се абстрахираме, за да подчертаемъ великото политическо и международно значение на дипломатическата акция отъ 16 май: тоя день четири отъ великитѣ сили на Европа — Русия, Англия, Франция и Италия — нотифицираха по единъ тържественъ и официаленъ начинъ въ столицата на България, че *букурешкиятъ договоръ за тѣхъ вече не сѫществува.*

Букурешкиятъ дововоръ отъ 28 юли 1913, и безъ това, не бѣше добилъ международна санкция. Двѣ велики сили — Австро-Унгария и Русия, — направиха, още при сключването на мира въ Букурещъ, извѣстни резерви: първата, относително македонскитѣ придобивки на Сърбия, втората по въпроса за Кавала. Въ началото на юни 1914, въ навечерието на австро-сръбския конфликтъ, английскиятъ министръ на външнитѣ работи сѫръ Ед. Грей заяви въ камарата на общинитѣ, че, „прѣдъ видъ неспокойното положение

на Балканитѣ. Англия възнамѣрява да не признае резултатитѣ отъ двѣтѣ послѣдни войни, прѣди да се дадатъ извѣстни гаранции за правата на националнитѣ малцинства." Въ основата на своето прѣдложение отъ 16 май четиритѣ велики сили отъ Съглашението положиха промѣната на съставената въ Букурещъ балканска карта и по тоя начинъ признаха и официално букурешкия договоръ за невалиденъ.

Трѣбва да се подчертае още, че компенсациитѣ, които се прѣдлагатъ на България, по своето естество, коренно се различаватъ отъ компенсациитѣ обѣщани на Италия. Тѣ не сж само една политическа концесия въ интереса на общия успѣхъ въ войната и въ ущърбъ на народностното начало; наопъки, тѣ цѣлятъ възстановяването на това сжщото начало, флагрантно нарушено въ Букурещъ и прокламирано при започването на общоевропейската война отъ воюващитѣ държави на Съглашението. Още прѣди 16 май, отъ самото начало на войната, всички официални и полуофициални сондажи прѣдъ компетентнитѣ прѣдставители на България, както и най авторитетнитѣ вѣстници въ държавитѣ на Съглашението, апелираха къмъ насъ, било за неутралитетъ, било за намѣса, въ името на общностьта на интереситѣ ни и винаги срѣщу признаването на нашитѣ *национални права*.

Въ новината за направеното прѣдложение въ София сърбитѣ не можеха да не доловятъ звуци на заупокойна пѣсень надъ букурешкия договоръ. Патриотарската имъ преса заби, като по даденъ знакъ, тревога. И се туриха веднага въ дѣйствие ония стари и изпитани вече приеми, извѣстни намъ както отъ 1912 — 1913, така и отъ поведението имъ по мисията на князъ Трубецкой и по прѣговоритѣ, които прѣдшествуваха намѣсата на Италия.

България е подла и коварна, измѣнница на славянството; тя търгува, тя не заслужва вниманието, което ѝ се оказва; тя не иска дружбата на Съглашението и ще отхвърли прѣдложението му; нейната помощь не е нужна; тя не може да бжде вѣренъ съюзникъ; тя не трѣбва да разчита на нищо друго, освѣнъ на Мидия—Еносъ; що се отнася пъкъ до сръбскитѣ земи, тѣхъ никой никому не може да подарява; постжпкитѣ на Съглашението обиждатъ Сърбия и отслабватъ борческия ѝ духъ срѣщу австрийцитѣ — ето въ резюме доводитѣ, съ които сърбитѣ прѣдприеха новата си кампания, за да осуетятъ благополучния изходъ на завързанитѣ въ София прѣговори.

Единъ отъ сръбскитѣ официози, *Правда*, 28.V.1915, се обади между първитѣ и отсѣче въпроса:

„Въ Сърбия нѣма да се намѣри нито едно правителство, което ще се съгласи, щото отъ Сърбия да се отнематъ нейни земи.

„Прѣдателствата и безобразията трѣбва да се наказватъ, а не да се награждаватъ. Онова, което българитѣ искатъ, минава всѣка граница.

Нашитѣ приятели прѣди да пристжпѣха къмъ разговори съ София, трѣбваше първо да си зададатъ въпроса: дали трѣбва да се разговаря и ако трѣбва, дали на това сж съгласни ония, за които се отнасятъ разговоритѣ. И като се дойде до тия въпроси, веднага ще се види, че България нѣма да воюва и че тя ще постави ония въпроси, които ще бждатъ за всѣкиго най-скжпи".

На другия день, 29.V, *Правда* посвети на сжщия въпросъ цѣли двѣ нови статии, въ които, между друго, се казваше:

„Ние не виждаме причинитѣ, защо България се подканя на дружба съ Четворното съглашение, когато тя не иска тази дружба. Нима нашитѣ приятели не виждатъ въ нейния отговоръ само пазарлъци? Вѣрваме, че виждатъ. Но ние не вѣрваме, че тѣ не виждатъ и друго нѣщо: че България иска приятелството само на Австрия и Германия. За насъ това е напълно ясно".

„Прѣдявявайки такива искания,[1]) България безочливо уврѣжда Съглашението, защото само такива искания могатъ да бждатъ прѣдпоставка на мисъльта за *крайна немощь и слабость на Тройното съглашение*" (к. н.).

„Ако играта щогодѣ сполучи, *не бива да се забравя, че съ кърви придобитото само съ кърви ще бжде дадено* (к. н.) Само така ще се мине прѣзъ границитѣ на ония наши интереси, които не могатъ да се жертвуватъ"[2]).

Политика, чиито връзки съ сръбското външно министерство сж добрѣ извѣстни, на 29. V, въ уводна статия, между друго, пише:

„Ние не можемъ да вѣрваме, че силитѣ, които до сега сж били приятелски разположени спрѣмо сръбския народъ и сж съ него въ форменъ съюзъ, могатъ да приематъ съвѣтитѣ на Милюкова и да се впуснатъ въ нечестна търговия съ сръбски земи. Ние не можемъ да вѣрваме въ такава политика по двѣ причини: въ морално отношение тя не би била достойна за великитѣ държави, които поведоха днешната борба въ името именно на тия морални принципи; въ политическо отношение тѣ никога и никждѣ въ никоя страна не биха намѣрили такъвъ съюзникъ, какъвто е днешна Сърбия и каквато би била бждаща Сърбия. Историята е дала своята присжда за България; прѣстжпно би било да се прѣнебрѣгватъ нейнитѣ уроци".

„Ако България не бѣше обвързана съ специална конвенция съ Австро-Унгария, едничката разумна политика би била тя (България) да се отправи къмъ линията Еносъ—Мидия".

---

[1]) Българското правителство не бѣше още прѣдявило никакви искания — бѣл. н.

[2]) *Правда* писа още нѣколко статии все въ сжщия духъ.

„. . . Днешнитѣ прѣговори въ София носятъ само врѣда и на Русия и на нашитѣ останали съюзници: само слухътъ за тази търговия съ сръбски земи подкопава симпатиитѣ на сръбския народъ спрѣмо съюзницитѣ ни и отслабва неговия напоръ спрѣмо Австро-Унгария“. (к. н.)

Мали Журнал, 30.V:

Което нѣкога е било „безспорно българско“, сега е безспорно сръбско. Това е рѣшено въ войната, която българитѣ ни наложиха. България сама е дирила присѫдата на оржжието и сега трѣбва да го респектира.

Като пробуденъ отъ сънь, в. *Новости*, 2.VI., тепърва почувствува, че букурешкиятъ миръ е застрашенъ и му посвети една статия пълна съ такива апели и напомнювания къмъ гърци, румѫни и съюзници, че тоя договоръ е още въ сила:

Софийскитѣ прѣговори ни даватъ поводъ да си спомнимъ единъ неотдавнашенъ договоръ, за който би трѣбвало да помислятъ и да държатъ смѣтка тия, които сѫ започнали прѣговори въ София. Това е букурешкиятъ договоръ за миръ. Отцѣпването и на най-малкитѣ части отъ Македония и Добруджа уврѣждатъ равновѣсието и се прѣдполага обща акция за неговата защита. и пр. и пр.

А *Битольске Новине*, за да направи, види се, по-силенъ ефекта между македонскитѣ си читатели, се задоволи само да се позове на сръбския мечъ:

Прѣди петь и половина вѣка изгубихме Македония въ борбата съ Турция: прѣди двѣ и половина години съ мечъ си я повърнахме отъ турцитѣ; и днесъ можемъ само съ мечъ да я изгубимъ.

Пиемонт, 2.VI, въ една извънредно много цензурирана статия, заявяваше, че сръбската армия е достатъчна да сломи австро-германцитѣ, и намираше, че слѣдъ влизането на Италия въ акция, българската помощь срѣщу Дарданелитѣ става безпрѣдметна и ненуждна.[1])

---

[1]) На тоя въпросъ, нѣколко дена прѣди *Пиемонт*, но много по-авторитетно отъ него, отговори г. Гюставъ Херве въ *La Guerre Sociale*, писвайки все за „българския трънъ“, така:

„Трѣбва да разбератъ въ Бѣлградъ, каква скѫпа помощь ще ни принесе въ настоящия моментъ българската интервенция.

Българската помощь значи падането на Цариградъ въ ржцѣтѣ на Антантата вжтрѣ въ 15 деня; значи освобождението на френско-англійскитѣ войски отъ Дарданелитѣ и употрѣбението имъ въ Унгария на южния фронтъ, гдѣто сърбишѣ се сражаватъ; значи прѣди всичко отварянето на Дарданелитѣ и снабдяването на руската армия чрѣзъ протоцитѣ съ муниціитѣ, що ѝ липсватъ, за да прѣдприеме офансивата противъ германскитѣ войски и да имъ нанесе послѣдния смъртенъ ударъ; значи съ други думи съкращение на войната съ 6 мѣсеца.

Никога не сме страдали толкова отъ този български трънъ“.

Сърбитѣ не се задоволиха само съ едно категорично non possumus. За да отчаятъ Съглашението, за да дискредитиратъ съвсѣмъ прѣдъ българското общество неговата акция отъ 16 май и да прѣдизвикатъ съотвѣтно реагиране у насъ, тѣ сами „минаха въ офансива", т. е. заканиха ни се да окупиратъ части отъ свободна България.

Политика, 20. V., близкиятъ до сръбското външно министерство сръбски вѣстникъ, излѣзе съ незакачена отъ цензурата статия „До Искъра и Струма", въ която искаше, щото източната сръбска граница да минава по рѣкитѣ Искъръ и Струма: [1])

„Нашъ идеалъ е да имаме национални граници; откъмъ България тия граници вървятъ по Искъръ и по Струма. Цѣлиятъ този край образуваше съставна часть не само на сръбската държава, но съставна часть, и подиръ пропадането послѣдната на Косово поле, на сръбската черковна организация, Ипекската патриаршия".

„Никога Сърбия нѣма да се откаже отъ този свой елементъ и съ всички сили ще работи за да ускори деня на окончателната разплата".

Тая граница, види се, не е задоволила всички сръбски патриоти. Три дена подиръ *Политика*, обади се *Трибуна*, 23. V, съ една статия, въ която прѣнесе западната сръбска граница до рѣкитѣ Янтра и Марица.

Независимо отъ тая претенция, самото изявяване на която говори, че въ днешния сръбски интелигентъ има вече безспорни призраци на расово детракиране, статията не е само куриозна, както на пръвъ погледъ може да се помисли. Въ своята самозабрава редакторитѣ на *Трибуна* изказаха извѣстни съкровени опасения и смѣтки, които сериознитѣ сръбски писачи или старателно криятъ, или пъкъ маскиратъ и мотивиратъ съ високи съврѣменни принципи и обединителни стремежи. *Трибуна*, напримѣръ, ни разкрива какви *чисто сръбски* смѣтки се правятъ по отношение на хърватитѣ съ исканото обединение на южнитѣ славяни. *Тр.* доизказва и недовършената мисъль на г. Миливой Павловичъ за „великата южнославянска културна и национална синтеза, къмъ която щѣли да се присъединятъ, навѣрно, и българитѣ". [2]) Тукъ имаме работа не даже съ мечти за *хегемония* въ славянския югъ и на Балканитѣ, а просто за *владичество*. Най-послѣ, *Тр.* ни обяснява просто и

---

[1]) Официозътъ *Правда* 29. V, бѣше по-скроменъ: той искаше само Струмица . . .

[2]) Вижъ стр. 54—55.

недвусмислено, какъ гледатъ днесъ сърбитѣ на *равновѣсието*, което само не желаятъ вече, ами считатъ и опасно.

Ето нѣкои извадки отъ тая статия, за чиято откровеность имаме всички основания да благодаримъ на автора:

»Голѣма погрѣшка бѣ създаването на една независима България, както би било голѣма погрѣшка отдѣлянето на Хърватско и Словиния отъ Сърбия. Ние и по-рано сме казвали и този пѫть пакъ повтаряме, *че сърби, българи, хървати и словинци сѫ единъ народъ, който трѣбва да се обедини въ една нация.* Да се отдѣлятъ тѣзи плѣмена въ отдѣлни държави съ сепаративни интереси, значи да се създаде между тѣхъ прѣдлогъ за разногласие и раздоръ. Защото българитѣ винаги ще твърдятъ, че въ Сърбия до Морава живѣятъ българи, като сѫщеврѣменно обезлюдватъ Трънско и Кюстендилско, което тегли къмъ Сърбия *Или хърватитѣ пѫкъ, ако биха имали собствена държава, въ което ние не вѣрваме, вѣчно ще твърдятъ, че въ Босна и Мачва живѣятъ хървати*". „Ние, сърбитѣ, само смѣтахме, *че е дошло врѣме всички югославяни да се съединятъ въ една велика Сърбия и да изчезне всѣка причина за раздоръ и несъгласие между тѣхъ* Ала изглежда, че сме се лъгали въ нашитѣ надежди".

»Отъ Сърбия искатъ да вематъ Македония, която тя съ меча си е извоювала." »*Това отнимане отъ Сърбия се върши въ името на балканското равновѣсие, което не значи нищо друго, освѣнъ нова опасность за разпри и раздори. Защото, равна по сила съ Сърбия, България винаги ще работи противъ Сърбия, на чиито области и окржзи вѣчно ще претендира, когато една велика Сърбия би била една гаранция за мира на Балканитѣ. Защото България не би се осмѣлила да я нападне, ако би останала въ днешнитѣ си граници*".

„Ако пѫкъ дойде така, че отъ Сърбия се отнеме и най-малката часть отъ нейнитѣ съ кръвь придобити земи, ние ще знаемъ достойно да си отплатимъ за тази неправда. И за да можемъ веднажъ за винаги да се гарантираме отъ страна на България, ще направимъ това, което трѣбва да направимъ и съ Албания: *окупация на всички* сръбски области *до Янтра и Марица и присъединението имъ къмъ велика Сърбия — съединена Югославия*" (к. навс. н.).

Близо три седмици продължава тая печатна кампания, когато по палещия въпросъ се обади самото сръбско правителство. На 5 юни т. г. Пресбюро разпрати слѣдната телеграма:

Официозътъ „Самоуправа" обнародва въ днешния си брой слѣдното съобщение: Въ злѣ освѣдоменитѣ вѣстници се разпространяватъ слуховетѣ, че били започнати прѣговори за извѣстни отстжпки, които Сърбия, Гърция и Румжния трѣбва да направятъ, за да може България да нападне Турция. Ние сме въ състояние да заявимъ, че тѣзи слухове сѫ тенденциозни и невѣрни, тѣ се разпространяватъ и обнародватъ съ злонамѣрена цѣль.

По тоя начинъ сръбското правителство „дезавуира" съюзнитѣ велики сили отъ Съглашението. Вънъ отъ съмнѣние е, че това комюнике, *невѣрно и тенденциозно* отначало до край, бѣ пустнато единствено съ провокаторска цѣль[1]).

Отъ тогава насамъ ние присѫтствуваме на едно бѣсно надпрѣдварване между сръбски вѣстникари, професори и дипломати въ изявления на непримиримость и въ шовинистически изстѫпления.

Мали Журнал, напримѣръ, въ една статия прѣдложи да се окупира и раздѣли между сърби, румѫни и руси Унгария[2]). А нѣкакъвъ сръбски дипломатъ казвлъ въ Кориере дела Сера:

> Азъ съмъ роденъ въ Бѣлградъ, но бихъ прѣдпочелъ да видя австрийцитѣ въ Бѣлградъ, отколкото българитѣ въ Битоля[3]).

На всичко отгорѣ, за да докажатъ ѳще веднажъ, какъ сърбитѣ се отнасятъ къмъ „националния принципъ", когато не се отнася до части отъ сръбското плѣме, и къмъ договоритѣ, свои и международни, „сръбската войска закрачи прѣзъ старитѣ сръбски земи, за да забие отново побѣдоносното знаме на брѣговетѣ на сръбското море"[4]): на 24 май Прес-бюро съобщи, че сръбската армия окупирала Елбасанъ. Окупацията на Албания отъ сърбитѣ и черногорцитѣ днесъ е вече свършенъ фактъ.

Озадаченъ отъ размѣритѣ на сръбскитѣ апетити, социалистическиятъ органъ *Радничке Новине* обнародва къмъ срѣдата на юни една хумористична статия („Нашитѣ прѣтенции"), въ която се казваше:

---

[1]). Вториятъ официозъ *Правда* на 3. VI съобщи, че силитѣ отъ Съглашението рѣшили, »щото прѣговоритѣ, *които се водятъ съ България* (к. н.) или съ другитѣ неутрални държави, да се водятъ съ знанието на Сърбия".

[2]) По тоя поводъ *Odjek* обвини *Мали Журнал* въ пропозѣдване на сръбски империализмъ, а *М. Журнал* въ отговоръ посочи на официозния си противникъ сръбската акция въ Албания. Въ спора се намѣси и *Радничке Новине*, 7. VI., съ една статия „Национализмъ и империализмъ", въ която се казваше:

„Г. Бдинъ въ тази полемика трърдѣ умѣстно пита *Odjek*: съ какво може да се оправдае завземането на Албания? . . . И *Odjek* може да се ядосва колкото иска, но ние мислимъ, че този въпросъ си е съвсѣмъ на мѣстото. Защото, отъ гдѣ накждѣ да смѣташъ завземането на Буда-Пеща за империалистическа политика, а да не е империалистическа политика завземането на Елбасанъ?

[3]) *Радничке Новине*, 3. VI. 1915, нарѣче това изявление *кретинско*.

[4]) *Пиемонт*, 23. V. 1915.

„Тъзи дни, когато се създава велика Сърбия, нека да се не губи изпрѣдъ видъ нито една територия, на която имаме било исторически, било етнографически права. За Македония, за Албания и за три четвърти отъ България това е вече доказано: всичко е сръбско и само всеизвѣстната балканска разсѣяность е могла да отиде до тамъ, че на тия чисто сръбски земи да прикачи нѣкакви чужди имена, които нѣматъ съ тѣхъ нищо общо. Но азъ мисля, че на това само не трѣбва да се спираме Ние имаме още много да искаме. Защо, напримѣръ, Солунъ да не е нашъ? Въ него е лежалъ дълго врѣме нашиятъ боленъ Дойчинъ*. „Защо да не е нашъ Сѣресъ, когато се знае, че подъ неговитѣ стѣни Душанъ има единъ пать дария?* „Можемъ да искаме дѣлъ и отъ Мала Азия. Нима сърби не сж проливали тамъ кръвьта си, като помагачи на Баязида срѣщу Тамерлана? А какво ще кажете за Калифорния, молимъ? Нима тамъ нѣма толкова сръбски градове?* и пр.

Въ друга една статия, не вече за да иронизира, а да изтъкне всичкото безумие, за което свидѣтелствува противобългарската кампания на сръбския печатъ, сжщиятъ социалистически органъ — едничкиятъ, уви, вѣстникъ въ Сърбия, който неизмѣнно се борѣше противъ общото умопомрачение — изхождайки отъ плачевното положение, въ което се намира Сърбия, поради многото жертви на войната и поради тифуса, пишеше:

„Но вмѣсто поне сега да усѣти грижа за свѣстяване, сръбската дипломация и специално шовинистическитѣ вѣстници правятъ още една крачка напрѣдъ. Тъй като повече не могатъ да провокиратъ Австрия, защото сега сме съ нея въ война, тѣ съ всички сили провокиратъ България. Тъй като вече ни хвърлиха въ война съ Австрия, тѣ биха желали да ни хвърлятъ сега въ безумна война и съ България. Тъй като не сж имъ достатъчни три австрийски настжпления въ Сърбия, тѣ искатъ сега и нѣколко български.*

„Ако се сжди по писаното въ тоя [1]) и нему подобни вѣстници, ще се помисли, че Сърбия не е въ война съ Австрия, а съ България. И до като въ България дори и органи на нѣколко партии. силни партии, буржуазни партии (да не говоримъ за социалистическитѣ вѣстници) пишатъ съ симпатия за Сърбия и сърбитѣ и искатъ споразумѣние съ нея, до тогава тука у насъ никой всрѣдъ буржуазията не повдига гласъ на симпатия за братския намъ български народъ, макаръ че българитѣ сж, които въ войната съ насъ загубиха, макаръ тѣ да иматъ много и много причини да ни съжаляватъ, ако и да се намиратъ тѣ днесъ въ много по-добро положение отъ насъ — въ такова положение, че могатъ да доминиратъ.

И пакъ *ние* провокираме, и пакъ *ние* пакостимъ, и пакъ *ние* искаме война, и пакъ *ние* щракаме пушки и дрънкаме сабли

---

[1]) Визиратъ се прѣдизвикателствата на шовинистическия в. *Мали Журнал* спрѣмо България. (Бѣл. н.).

Та нима цѣлата тази политика, която днесъ се води въ Сърбия, не заслужава само едно име, което сме турили въ заглавието на статията: *Безумие!*"

Но най-перфидно и езуитско е, безспорно, поведението, което особено се усили слѣдъ прѣдложението отъ 16 май въ София, на първия сръбски официозъ *Самоуправа*: не напразно той е органъ на г. Пашича, който заслужено се ползува между сръбското общество съ реномето на *стара лисица*. Въ дѣйствителность, *Самоуправа* по апетити, аргументи и непримиримость не се отличава отъ другитѣ си сръбски събратя; има, обаче, голѣма разлика въ тона и въ външнитѣ похвати. *Самоуправа* все се кръсти въ „общитѣ славянски и балкански" интереси и тржби за „общата" балканска опасность отъ нѣмцитѣ; тя, която, като органъ на съюзно на България правителство, погреба съюзния договоръ отъ 29 февруари 1912 съ своята теза за rebus sic stantibus и beati possedentes, тя лицемѣрно съжалява за букурешкия договоръ. *Самоуправа*, съ своето авторитетно положение на официозъ, способствува повече отъ другитѣ сръбски органи, за да се копае пропастьта между насъ и Русия, дразни се отъ всѣка добра дума, казана по нашъ адресъ отъ нѣкой русинъ и все пакъ съжалява България, че се отклонила отъ славянството и отъ своята освободителка:

> Ако българскиятъ народъ сбича и зачита славянскитѣ интереси, ако има съзнанието за сръбско-българска солидарность, ако може да разбере, че неговото спасение и бждаще е въ тѣсното единение и приятелство на Сърбия, той трѣбва да намѣри въ себе си и воля и желание, да изгони онзи лудъ германски вѣтъръ, който духа прѣзъ сегашна България, и да възвърне послѣдната, като истински нейнъ господарь, въ нейната срѣда — Славянството.[1])
>
> „Отъ гледище на най-висшитѣ балкански интереси, както и отъ гледището на висшитѣ славянски интереси, букурешкиятъ договоръ е наистина една погрѣшка, една голѣма политическа погрѣшка.[2]) *Но безсъмнѣнно е, че виновникътъ за тази погрѣшка, единичъкъ и изключителенъ виновникъ, е самата България* (к. н.). Тя не иска да вземе подъ внимание съвѣтитѣ и упжтванията на своитѣ приятели, нито твърдѣ сериозното

[1]) *Самоуправа*, 8.IV. 1915.

[2]) В. *Балкан* реагира срѣщу това признание на *Самоуправа* така: „Наистина, ако букурешкиятъ договоръ е нѣкаква погрѣшка, ако той има недостатъци, то е за това, че остави нашата видинска и софийска области, Бѣлоградчикъ, Знеполье и Струмица, нашата солунска кампания — Воденъ и Леринъ — извънъ границитѣ на Сърбия!" и пр. и пр.

напомнюване на руския царь, нито правото и правдата на ония, които, поне колкото България, сѫ били въ пълното си право да защищаватъ своитѣ легитимни интереси. Въ своето заслѣпление за своята сила и прѣкомѣрни претенции, тя стори единъ безуменъ и грѣшенъ държавенъ прѣвратъ и се осакати. За това може само да се съжалява. Най-голѣми причини за съжаление въ случая иматъ българитѣ. Но никой не може да даде правото, щото другиму да се хвърлятъ собственни грѣхове".

„Дори, въ името на скѫпитѣ и светитѣ славянски и балкански интереси на Русия и Сърбия, да сме готови да отстѫпимъ и дадемъ най-голѣми жертви, отъ насъ никой нѣма право и не може да иска, въ името на тия интереси, да покажемъ любовь и приятелство, и да направимъ сериозни концесии на България, прѣди тя да стори нѣщо за тия интереси. А искайки отъ насъ да дадемъ такива концесии на българитѣ, които сѫ ни правили и правятъ неизмѣрими злини, които сѫ ни прѣдавали на нашитѣ най-кръвни врагове — то би било една чудовищность, едно противоестествено дѣло, *единъ кървавъ ударъ въ чувствата на нашия народъ* . . .

Сърбия никога не ще се прѣклони на този срамъ"... [1]) (к. н.)

Неискреностьта и политическото лицемѣрие на *Самоуправа* се демаскиратъ отъ факта, че се изоставя умишлено всичко, което прѣдшествуваше междусъюзнишката война, и България се сочи прѣдъ Русия, специално прѣдъ Русия, като единствена виновница за тая война и за букурешкия миръ. Всички други примамливи и на видъ обективни фрази не сѫ нищо друго, освѣнъ ловка пледоария на тезата: невъзможно ни е да бѫдемъ „великодушни" къмъ България, т. е. да отстѫпимъ Македония. И трѣбва да се забѣлѣжи, *Самоуправа* избѣгва систематично да цитира и се разправя съ нашата партийна преса, която, въ грададното си мнозинство, ратува за една политика хармониращa съ чувствата и въжделенията на нашия народъ — политика на споразумѣние съ нашата освободителка и на мирно изглаждане междубалканскитѣ спорове, възъ основа на националния принципъ, а прѣдпочита да създава едно изкуствено обществено мнѣние у насъ и единъ фалшивъ „български манталитетъ", прѣдставляванъ отъ вѣстници меркантилни, шантажни или фактически не български, отъ типа на *Кимбана*. И това не е отъ вчера и днесъ, а отъ самото започване на войната.

Още на 24 октомври, органътъ на сръбската социалистическа партия *Радничке Новине* изобличи *Самоуправа* за сѫщитѣ похвати и домогвания, които ние вече посочихме, и изтъкна твърдѣ основателно резултатитѣ, които тая кампания на сръбския официозъ постига въ извѣстни срѣди у насъ:

---

[1]) *Самоуправа*, 3.VI. 1915.

„Нима ние нѣмаме своя „Камбана"? Нима и ние нѣмаме „Српска Застава", или „Мали Журнал", или „Балкан"? Или българското правителство трѣбва да опрѣдѣля своята политика спрѣмо Сърбия възъ основа на писаното въ тия листове, както е, изглежда, нашето правителство — цѣнейки по писаното въ „Самоуправа" — готово, щото своята политика спрѣмо България да направлява възъ основа на безкрупулни тъмни журналистически типове и изявленията на газни безумни бездѣлници? Ние не вѣрваме, че „Самоуправа" само чака поводи за полемика въ тоя моментъ и злонамѣрно влива нечиста кръвь между Сърбия и България". „Но „Самоуправа" най-малко е невнимателна, ако и въ този исторически моментъ, когато измѫчена Сърбия чувствува нуждата да се ослони на съсѣдния братски народъ, не съумѣе да изостави дребнитѣ страсти прѣдъ крупнитѣ интереси и голѣми идеали, и когато, сърдейки се на българския народъ заради нѣколко съмнителни и лоши български политици и групи, дава тъкмо на тѣхъ поводъ за тѣхнитѣ тъмни планове и авангюристични комбинации, влиза въ мрѣжата, която тѣ приготовлязатъ за сръбския и българския народи!"

„Самоуправа" твърдѣ много обича да конструира теория за „менталитетъ". Днесъ „нѣмски менталитетъ", утрѣ „български менталитетъ", и така реди всѣки день по единъ „менталитетъ" и обогатява психологията и антропологията. Но изглежда, че има още единъ менталитетъ, твърдѣ характеристиченъ, който «Самоуправа» забравя. Това е сръбскиятъ менталитетъ, менталитетътъ на сръбскитѣ държавници".

„Може „нѣмскиятъ менталитетъ" да е грубъ; може «българскиятъ менталитетъ» съ своята мегаломания да е комиченъ. Но този „сръбски менталитетъ" е страшенъ, а, може би, за тази земя да стане твърдѣ лесно фаталенъ".

Едно пълно подтвърждение на нашата характеристика за сръбския официозъ намираме пакъ въ *Радничке Новине*, 13.VI, който, въ отговоръ на цитираната вече отъ насъ статия на „Самоуправа" (стр. 76-77), казва:

„Австрофилството въ България е прѣдизвикано най-много отъ букурешкия договоръ, който означава националната българска катастрофа. И ако се иска, България да не бѫде такава каквато е, трѣбва да се направи, щото политическитѣ отношения на Балканитѣ да не бѫдатъ такива, каквито сѫ. *Ако Сърбия дири симпатии отъ България, тогава нека скѫса букурешкия договоръ, който ѝ донесе антипатии въ България.*"

„Постоянната приказка на „Самоуправа" за това, какво Сърбия иска споразумѣние съ България, но не съ такава България, каквато е тя днесъ, а съ друга — по-добра, е *само единъ софизмъ и едно доказателство за неотстѫпчивостьта и нетолерантностьта на нашитѣ властници*".

IX

Кой разруши балканския съюзъ

Прѣдисторията на 16 юни. — »Тайната инструкция.« — Режимътъ на „освободителитѣ" въ Македония. — Робски надежди и разочарования. — Руска присѫда на окупационния сръбски режимъ. — Злокобни прѣдупрѣждения. — Приготовления на сръбския генералъненъ щабъ. — Воятъ на съюзната преса. — „Самоуправа" за rebus sic stantibus. — Метаморфозитѣ на г. Цвиича. — Етапитѣ на г. Пашичевото коварство. — Сърбитѣ искаха войната. — 16 юни е само техническа грѣшка. — Признанията на г. Пашича. — Прѣцѣнката на Франсизъ де Пресансе.

България сама скѫса съюзния договоръ, разруши балканския съюзъ и прѣдпочете войната. Тя е истинскиятъ творецъ на букурешкия договоръ.

Този е най-тежкиятъ аргументъ не само на сърбитѣ, но и на тѣхнитѣ съюзници отъ 1913, гърци и ромѫни. Въ очитѣ на повръхностния наблюдатель и на чужденеца, който вижда само фрапантнитѣ събития, като изпуща изпрѣдъ видъ редицата дребни факти, които ги прѣдшествуватъ и обуславятъ, българското нападение, извършено прѣзъ нощьта на 16 срѣщу 17 юни 1913, съставя най-голѣмото прѣстѫпление, прѣдъ което блѣднѣятъ всички други. На това схващане се дължи до голѣма степень и успѣхътъ на устроената тогава отъ гърци и сърби печатна кампания противъ насъ. И днесъ още, сочейки на 16 юни, сърбитѣ отхвърлятъ отъ себе си всѣка вина и всѣка отговорность за междусъюзнишката война и си даватъ видъ на олицетворена безгрѣшность.

Така ли е въ дѣйствителность?

Нападението отъ 16 юни не е актъ безъ свръзка съ всички ония паметни триения, съперничества и козни между съюзницитѣ отъ 1912, които започнаха съ самата война противъ общия врагъ. То има своята дълга прѣдистория и не то разруши балканския съюзъ. Моралнитѣ успѣхи на съюза — взаимното довѣрие и искреностьта — почнаха да се подкопаватъ отъ самитѣ съюзници още прѣди започването на войната.

Първиятъ актъ на сръбската нелоялность датира още отпрѣди обявяването на мобилизацията. На 15 септември 1912 сръбското министерство на външнитѣ дѣла, респективно г. Па-

шичъ, който прѣди 6 мѣсеца бѣ сложилъ подписа си подъ договора, разпраща до сръбскитѣ прѣдставители въ чужбина една *тайна инструкция* (№ 5669), въ която имъ прѣпоржчва да дѣйствуватъ въ смисъль, щото въ бждащитѣ граници на Сърбия да влѣзатъ и Охридъ и Прилѣпъ — градове, спадащи въ оная зона, въ която Сърбия се бѣше задължила, по чл. 2 на съюзния договоръ, *да не търси нищо*. „Страшниятъ смисъль на *инструкцията* отъ 15 септември 1912, се състоеше въ това, — казва г. Милюковъ въ една бѣлѣжита полемична статия противъ сръбския емисаръ Марко Цемовичъ,[1]) — че подиръ 6½ мѣсеца отъ подписването на формалното съглашение за раздѣлата на Македония и три седмици прѣди започване на войната противъ Турция, сръбската дипломация е започнала да подготвя европейскитѣ държави къмъ нарушение на договора." Забѣлѣжете, че по това врѣме нито войната бѣше обявена, нито Австро-Унгария бѣше осуетила изхода на Сърбия въ Срѣдиземно мсре, нито сръбското правителство бѣше дало „извъндоговорна" помощь на България. „Ето началото и главната причина на братоубийствената война прѣзъ 1913 г." — справедливо бѣлѣжи г. Милюковъ.

Сръбското правителство още прѣди обявяването на общата война прѣзъ 1912 год. делегира въ Петроградъ професора *Радованъ Кошутичъ*, за да „освѣтлява" руското обществено мнѣние въ духа на г. Пашичевата *тайна инструкция*.

Цитирайки единъ разговоръ на Кошутича, напечатанъ въ *Голосъ Москвы*, в. *Славянинъ*, 15. VI. 1914, въ една статия писа:

> Този разговоръ на Кошутича е най-хубавото опровержение на разпространеното отъ сърбитѣ и французския печатъ обвинение срѣщу българитѣ за измѣна къмъ славянското дѣло подъ влиянието на Австрия. *Ясно е сжщо, че Сърбия е подписала договора, за да не го изпълни, и още прѣди обявяването на войната командирова въ Петроградъ г. Кошутича за подготовка руското обществено мнѣние въ полза на сръбскитѣ и противъ българскитѣ интереси.*
>
> *Сръбското правителство бѣ обявило война на сръбско-българския съюзенъ договоръ още прѣди да се обяви — на основание сжщия договоръ — войната противъ Турция.* (к. н.).

Започна се войната. Турската армия на Фетхи паша биде разбита при Куманово и на 12 октомври сръбскитѣ войски влѣзоха въ Скопие. Сръбската войска и сръбската

---

[1]) *Рѣчь*, 6.XI. 1914.

администрация дойдоха въ съприкосновение съ „освободено" българско население въ единъ отъ най-важнитѣ културни центрове на Македония. Не знаемъ, дали и тѣ сж имали *тайни инструкции*, но още отъ първия день тѣ почнаха да дѣйствуватъ съгласно съ тайната инструкция отъ 15 септември 1912 до сръбскитѣ дипломати. Нека дадемъ думата на единъ руски военненъ кореспондентъ [1]), който посѣтилъ Скопие първитѣ дни слѣдъ окупирането му отъ сръбскитѣ войски:

„Трѣбва да се каже истината, *това бѣше едно прѣскверно управление, чуждо на културата и лоялностьта.* Покрай хаоса и неразборията, които царуваха не само въ първитѣ дни слѣдъ прѣвземането на гр‌ада —нѣщо което все още би могло да се оправдае, но и прѣзъ послѣдвалитѣ двѣ-три седмици сръбскитѣ войски се оказаха далечъ не рицари [2]) по отношение на мѣстното население."

„Сръбскитѣ военни власти, съ влизането си въ прѣдѣлитѣ на Македония, малко се грижеха да не даватъ поводи за разпалване на националнитѣ страсти и да покажатъ, още при първитѣ си стѫпки, че всѣкакъвъ родъ политически интриги ще бѫдатъ изкоренявани.

Тѣ не можаха даже въ първо врѣме да сдържатъ своята традиционна умраза къмъ българитѣ и гърцитѣ, особено къмъ първитѣ; още не бѣ успѣло населението на Скопие, състоящо прѣимуществено отъ българи, да вдигне, при посрѣщането на сръбскитѣ войски, освѣнъ сръ'ски, и български национални знамена, — и усърднитѣ сръбски войници тръгнаха отъ кѫща въ кѫща да свалятъ българскитѣ и гръцкитѣ знамена, *като казваха на домовладѣлитѣ, че Скопие и Сѣверо-западна Македония отъ сега ставатъ сръбски владѣния* и че въ възстановената Стара Сърбия нѣма защо да се развѣватъ чужди знамена.

Българското население, по-развито отъ сърбитѣ въ политическо отношение, ржководено отъ единъ тъй просвѣтенъ и хуманенъ пастиръ, какъвто е българскиятъ митрополитъ Неофитъ, като не желаеше да помрачи тържествата прѣзъ първитѣ дни на освобождението на македонскитѣ християни отъ турското иго, сдържаше своя гнѣвъ и мълчеливо понасяше обидитѣ.

— Ние ви освободихме — твърдѣха по кръстопѫтищата сърбитѣ.

Насъ ни освободи Русия, въ лицето на своя консулъ, — възразяваха българитѣ, — вие не сте пролѣли ни капка своя кръвь подъ Скопие.

---

[1]) *Н. Шевалье* (Н. Г-дъ).—»*Правда о войнѣ на Балканахъ*" (Записки военнаго кореспондента) С. Петерсбургъ, 1913.

[2]) Ibid. стр. 60. Кореспондентътъ описва въ книгата си заслугитѣ на сръбския консулъ въ Скопие г. Калмиковъ, който успѣлъ да убѣди турцитѣ да отстѫпятъ безъ бой града и, до пристигането на сръбскитѣ войски, запазилъ реда и тишината, като уредилъ жандармерия отъ мѣстното българско население.

— Въ Стара Сърбия нѣма вече българи, а онія, които се считатъ за такива, могатъ да се махнатъ отъ скопския санджакъ.

— Ние бѣхме българи и българи ще си останемъ.

Съ една рѣчь, сърбитѣ възбудиха съ всичката острота старитѣ мотиви, които винаги сж били болното мѣсто на Балканския полуостровъ, въ такова едно врѣме, когато не би трѣбвало нито да се намѣква за тѣхъ.

Митрополитъ Неофитъ, който се ползуваше съ голѣмо влияние и авторитетъ между българското население, полагаше всички усилия за усмиряване на разгорѣнитѣ раздори. Той увѣщаваше сърбитѣ, молѣше имъ се да се въоржжатъ съ въздържане и политически тактъ и да не даватъ на недоброжелателитѣ на славянството да тържествуватъ. . .

Но думитѣ на владиката оставаха гласъ вопіющъ въ пустинѣ! * (к. навс. н.)[1])

Описанието на руския кореспондентъ е твърдѣ въздържано и блѣдо, за да прѣдаде онова чувство на страшно разочарование което обзе македонскитѣ българи навредъ, кждѣто тѣ отпраздчуваха освобождението си съ сръбски войски. А съ какви надежди и съ какво упоение отъ радость тѣ сж посрѣщали съюзницитѣ на България!

Довѣрието на македонската емиграция въ България къмъ освободителното дѣло на съюза сжщо бѣше пълно.

Македонци и одринци! — казваше се въ възванието отъ 5 окт. 1912 на Изпълнителния Комитетъ на Македоно-Одринскитѣ Братства, разпръснато навредъ изъ Македония и Одринско. — При васъ идатъ съюзени вашитѣ братя по вѣра и кръвь; тѣ напуснаха своята мирна работа и взеха оржжие. Съ цѣната на своето самопожертвуване искатъ да извоюватъ за васъ поробенитѣ свобода и човѣшки права. И за своето самопожертвуване не искатъ друго, освѣнъ да възцарятъ миръ и редъ въ нашата родна земя.

Братя,

Посрѣщнете съ вѣнци на триумфъ храбритѣ ратници на свободата! Тѣ ви носятъ, съ цѣната на своята кръвь, правда и миръ. Покрийте тѣхния пѫть съ цвѣтя и слава! Не жалете нито имотъ, нито животъ, защото и тѣ не пожалиха за васъ нищо. Всичко мило и драго даватъ за вашето освобождение.

И свършваше позивътъ съ думитѣ:

Да живѣе свободата!

Да живѣятъ храбритѣ освободителни войски!

Да живѣе съюза и братското единство между балканскитѣ народи!

Въ едно отъ заседанията на Скупщината прѣзъ м. май 1913 г. Пашичъ, прокламиралъ вече официално измѣната къмъ

---

[1]) Ibid., стр. 92 95.

съюзния договоръ, и за да докаже, че македонцитѣ, „нѣкои отъ които започнали подиръ създаването Екзархията да се наричатъ българи", сж лишени отъ българско национално съзнание, приведе факта, че въ пристигането на сръбскитѣ войски, тѣ, македонцитѣ, „видѣха съ радость осжществяването на най-милата мечта на своя животъ!"

Г. Пашичъ се подигра съ истината и съ най-съкровенитѣ чувства на „освободеното" население. Македонцитѣ посрѣщнаха сръбскитѣ и гръцки войски като българи, съ викове „ура", съ привѣтствия на български езикъ, безъ да забравятъ България, макаръ и да не виждаха български войски. Думата „живио" не имъ бѣше позната. Българското „ура", съ което македонцитѣ прѣзъ 1903 се сражаваха противъ турскитѣ пълчища, бѣше първата дума, която сърбитѣ, въ своята нетолерантность, посрѣщаха съ ярость и извикваха ония недоволства въ населението, за които пише рускиятъ кореспондентъ. Македонцитѣ бѣха възторжени посрѣщачи, лоялни и услужливи, но тѣ искаха само едно: да се уважава националното имъ самолюбие отъ „освободителитѣ"[1]). Но въ очитѣ на сърбитѣ самото споменаване на българското име се считаше за демонстрация и дори за държавна измѣна. И на тая почва изникнаха всички конфликти, които изтровиха радостьта на „освободенитѣ", възмутиха обществената съвѣсть въ воюваща България, разжсаха духовнитѣ връзки между съюзницитѣ и — нека това никому не се вижда прѣувеличено — докараха разрива.

„Вече въ декември 1912, когато слѣдъ подписването на чаталджанското примирие обикаляхъ окупираната отъ гърци и сърби Македония — пише г. Вл. Викторовъ — Топоровъ[2]), азъ чувствувахъ, че този окупационенъ режимъ неминуемо води къмъ междусъюзнишка война".

На 4 декември, единъ мѣсецъ подиръ започването на войната, „освободителитѣ" оцапаха ржцѣтѣ си съ кръвьта на единъ български учителъ, Лютфиевъ, само за това, че се осмѣлилъ на единъ банкетъ, въ дома на сръбския комендантъ, да вдигне чашата, подиръ много здравици за краль Петръ и сръбската армия, за царя Фердинандъ и за българската

---

[1]) Сръбскитѣ офицери не можеха да понасятъ българската рѣчь. Въ Битоля и др. градове тѣ псуваха съ »оца ти твога« и пр. келнеритѣ по локалитѣ, за дѣто не говорятъ сръбски. На велешката гара сръбски офицери напсуваха едно българче, продавачъ на яйца, и го заставиха да вика по сръбски: *кувани яя*, вмѣсто *печени яйца*.

[2]) „Балкански настроения".

войска. Извиканъ на вънъ, Лютфиевъ, по даденъ знакъ отъ единъ сръбски офицеръ, билъ зграбченъ отъ нѣколко здрави ржцѣ и удушенъ.

Ако бѣше даже само този фактъ, пакъ той би останалъ като исторически паметникъ на сръбската нетолерантность, която едва ли има нейдѣ равна на себе си по земното кълбо. Но това е само едно отъ хиледитѣ блага, които „освободителитѣ" донесоха на „освободеното" население.

Какво стана по-нататъкъ?

При формаленъ съюзъ съ България, тогава, когато сръбски войски още се биеха при Одринъ, когато общиятъ врагъ още жилаво упорстваше на Чаталджа и Булаиръ, съюзницитѣ на България тероризираха физически и нравствено нейнитѣ сънародници воюваха противъ българщината съ твърдото рѣшение да „посърбятъ" — вжтрѣ въ нѣколко мѣсеци!—окупираната страна. Ако нѣкждѣ сърбитѣ се явиха въ ролята на истински освободители прѣзъ 1912, то е само оттатъкъ Шаръ — спрямо сърбитѣ въ призренския, новопазарския и прищинския санджаци. Въ Македония тѣ се явиха като завоеватели и тирани, безогледни и жестоки, налагайки своето име и своята народность съ една систематична настойчивость, каквато дори и турцитѣ не сж прилагали слѣдъ прѣвземането на Босна, за да потурчатъ бошняцитѣ. И ето какъ:

а) Изпозатвориха, изтрѣбиха или пропъдиха всички повидни революционери, отъ услугитѣ на които съ благодарность бѣха се възползували прѣзъ войната.

б) Поведоха сжщата борба противъ българското духовенство и учителство. Българския епископъ въ Велесъ изгониха, окупираха кжщата му съ войници и набиха секретаря му; дебърския митрополитъ Козма малтретираха и заставиха да напусне града и фактически да прѣстане да управлява епархията си; измъкнаха отъ кжшата му и биха до безсъзнание директора на българското свещеническо училище въ Скопие архимандритъ Методия [1]); отъ охридския митрополитъ Борисъ поискаха да споменава името на бѣлградския митрополитъ Димитрия вмѣсто това на Екзарха; запрѣтиха на всички митрополити да обикалятъ епархиитѣ си и да се сношаватъ съ пасомитѣ си.

в) Подъ прѣдлогъ, че се води война—макаръ, че войната на сърбитѣ въ Македония се свърши напълно слѣдъ

[1]) Подробности по тоя побой читательтъ може да намѣри въ Карнегиевата »Анкета на Балканитѣ« (стр. 35), френското издание.

падането на Битоля на 5 ноември 1912 — недопуснаха да се отворятъ българскитѣ училища. (Справедливостьта изисква да се признае, че българскитѣ училища въ окупираната отъ гърцитѣ Македония на всѣкждѣ почти бѣха отворени до края на учебната година).

г) Събраха отъ всичкитѣ околии селско-общинскитѣ печати и подпечатваха съ тѣхъ каквото имъ бѣ угодно.

д) Запрѣтиха отъ самото начало внасянето на български вѣстници въ Македония. (Само въ Куманово бѣха затворени 40 българи, понеже чели български вѣстници).

е) Избиха чрѣзъ Василъ Търбичъ, Бабунски и другитѣ си войводи, маса български четници и първенци [1]).

ж) Недопускаха дори на бивши български министри и депутати да посѣщаватъ окупиранитѣ околии.

з) Прѣдприеха ново прѣброяване на населението, като допустнаха въ прѣброителнитѣ си листове само двѣ графи: *сърби* и *турци*. Българи вече „нѣмаше", понеже окончанията на *овъ* и *евъ* бѣха задължително измѣнени на *вичъ* и *ичъ*.

и) Изпразднени при „освобождението", бившитѣ турски затвори се изпълниха вжтрѣ въ нѣколко мѣсеца пакъ съ българи.

За другитѣ прѣлести на сръбския окупационенъ режимъ, като създаване изкуствени спънки на българскитѣ търговци, неимовѣрно увеличение на митата, хрантутене на сръбската войска на гърба на населението, и пр. и пр. нѣма да говоримъ.

Ние се отказваме да цитираме факти [2]). нѣщо което е съвършено излишно. Окупационниятъ режимъ на сърбитѣ прѣзъ 1912—1913, както и установеното слѣдъ букурешкия миръ сръбско управление въ Македония иматъ вече своята авторитетна присжда въ Доклада на Карнегиевата анкетна комисия, кждѣто въ заключение на параграфа „*Сръбска Македония*" (гл. IV, § 2) се казва: Les annexés ont moins de liberté que sous le réjime de la Turquie absolutiste („Присъ-

---

[1]) Подробности, съ имена и дати, могатъ да се намѣрятъ въ брошурата „Положението въ Македония", издадена прѣзъ априлъ 1913 отъ Изпълнителния Комитетъ на Македоно-Одринскитѣ Братства.

[2]) Въ Доклада на Карнегиевата Анкета (Dotation Carnegie pour la Paix Internationale. — Enquête dans les Balkans. — Rapport présenté aux Directeurs de la Dotation par les Membres de la commission d'enquête.—Paris. 1914), гл. I § 4. (Le conflit entre les Alliés, стр. 31 — 38) сж описани подробно надеждитѣ, разочарованието и страданията на македонскитѣ българи подъ сръбския окупационенъ рѣжимъ. Изобличени сж всички похвати на тоя режимъ, които изтъкнахме, и всѣко обвинение е подкрѣпено съ факти.

единенитѣ населения се ползватъ съ по-малко свобода, отколкото при режима на абсолютическа Турция").

Това, което се запрѣтнаха да постигнатъ вжтрѣ въ нѣколко мѣсеци сърбитѣ—да натрапятъ своето име, езикъ, нрави и чувства на едно чуждо население — бѣ по-мжчно постижимо, (безъ да е по-малко чудовищно) отъ извѣстното демонично желание на Нерона, който искаше, човѣчеството да има една глава, та да може той само съ единъ замахъ да го обезглави...

Впрочемъ, не само окупационнитѣ власти, а всички въ Сърбия, още въ първитѣ седмици на войната, игнорираръ всѣкакъвъ договоръ съ България, не признаватъ никакви българи въ Македония, приписватъ на войската си свърхестествени качества и въображаеми подвизи,[1]) въвиратъ въ очитѣ на българитѣ своята помощь при Одринъ, а говорейки за военнитѣ дѣйствия въ македонския театъръ, нито споменаватъ участието на българската VII рилска дивизия. Сърбинътъ, съ една рѣчь, се отличи съ невѣроятно, съзнателно и несъзнателно, прѣнебрѣжие къмъ голитѣ факти и прояви въ чудовищна форма шовинизма и нетолерантностьта си къмъ чуждото — тоя духъ, въ който училища, литература и преса възпитаватъ сръбската младежь.

За илюстрация ще приведемъ нѣколко цитати изъ единъ сръбски училищенъ годишникъ,[2]) който случайно ни попадна въ ржцѣтѣ.

Книгата е посветена на „юнашки падналитѣ сръбски рицари въ свещенитѣ войни прѣзъ 1912 и 1913 за освобождение на сръбскитѣ и християнскитѣ роби въ Стара-Сърбия, Македония, Албания, Тракия и *България*" (к. н.)

На стр. 3 се казва, че сръбската войска завоювала 60,000 кв. клм. „старо сръбско землище" съ близо 2 милиона жители, „отъ които абсолютно мнозинство съставятъ чиститѣ сърби, има малко нѣщо гърци и цинцари и само една незначителна часть турци и арнаути, които насила сж станали такива и които сега сигурно ще се повърнатъ доброволно и отъ все сърдце къмъ своята народность и хубава вѣра." На стр. 59: „Въ Стара Сърбия и Македония, покрай сърбитѣ, живѣятъ още турци и арнаути, които..." и пр. И така, турцитѣ и арнаутитѣ били отъ сръбски произходъ, а въ окупира-

---

[1]) Попаднаха ни, напримѣръ, прѣзъ войната сръбски илюстровани карти съ надписъ: „Пораз турака код Лиле-Бургаза" и прѣдставляващи сръбска войска, която, начело съ червено-синьо-бѣли знамена, прѣслѣдва разгромените турци . . .

[2]) *Из живота женске учительске школе у Београду* — „Извештај за школску 1912—1913 г." VII, Београд, 1913.

нитѣ отъ сръбскитѣ войски области не е имало ни единъ българинъ! Учителката Полексия Йосимовичъ държи на 29.XII. 1912 патриотическа рѣчь на ученичкитѣ (стр. 9 - 12) и като изброява завладѣнитѣ градове, казва имъ, че това сж „все мѣста въ сръбски земи" (стр. 10). По-нататъкъ (стр. 11) сжщата учителка казва: „Въ разтояние на нѣколко седмици нашата храбра войска достигна всичкитѣ морски брѣгове, съ които се граничи нашиятъ полуостровъ. Завладѣвайки самостойно, нашитѣ юнаци стигнаха до Адриатическото море, а подпомагайки на съюзницитѣ българи и гърци — до Марица, Тунджа, *Черното, Мраморното и Егейското морета*" (к. н.). Общоизвѣстенъ фактъ е, че сърбитѣ бѣха стигнали само едно море — Адриатическото!

Българската войска, която, *за освобождението на Македония*, прѣзъ това врѣме изнемогваше на Чаталджа и Булаиръ въ борба съ стихиитѣ, несгодитѣ и съ пълчищата на *общия* врагъ, не можеше разбира се, да понася равнодушно разказитѣ за новото сръбско робство на македонскитѣ си сънародници За българския народъ сърбитѣ, само съ своето небратско, несъюзнишко и тираническо поведение въ Македония, бѣха вече измѣнници и врагове. А българското общество се топѣше отъ тжга прѣдъ новитѣ страдания на Македония, дошли непосрѣдствено подиръ редица славни побѣди и многохилядни български жертви изъ тракийскитѣ полета.

На 19 февруари 1913, празднika на освобождението на България, единъ миренъ български гражданинъ, чуждъ за политиката, единъ български професоръ г. Б. Цоневъ, на една публична рѣчь, казваше:

> И ето пакъ сме принудени и днесь, както винаги на тоя день да споменуваме името на Македония съ тжга на сърдце, и при всичката си почить къмъ балканския съюзъ, да говоримъ пакъ за неправди и жестокости въ тая страна — като да се намираше още подъ турско иго.

А Изпълнителниятъ Комитетъ на Македоно Одринскитѣ Братства — сжщиятъ, който на 5 октомври канѣше македонцитѣ да посрѣщнатъ съ вѣнци храбритѣ освободителни войски, прѣзъ априлъ 1913 въ заключителната часть на своето изложение [1]) казваше:

> „Отъ горнитѣ факти ясно се вижда, че съюзницитѣ сърби и гърци злѣ сж разбрали своята задача на освободители. Водени отъ тѣсни и крайно егоистични цѣли, тѣ се отклониха

---

[1]) „*Положението въ Македония*" (издание на Изпълнителния Комитетъ на Македонс-Одринскитѣ Братства, София, 15 априлъ 1913), стр. 29 - 31.

отъ начъртания пѫть на избавители и спасители на поробенитѣ и взеха пѫтя на безогледнитѣ срѣдства на своитѣ пропаганди, за да сломятъ българската мощь, като задушатъ съ насилие народния духъ". . .

„Ние, сдруженитѣ прѣдставители отъ цѣла Македония, считаме за свой свещенъ дългъ, като констатираме фактическото положение на нѣщата, да привлѣчемъ просвѣтеното внимание на всички заинтересовани фактори на Балканитѣ и да прѣдупрѣдимъ, че *изкуственитѣ политически комбинации неминуемо ще докаратъ смутове и отново ще нарушатъ мира*".

Между това идеята за ограбването на съюзната България е вече напълно назрѣла въ умоветѣ на сръбската главна квартира, на сръбското общество и на самитѣ автори на съюза въ Сърбия.

Сръбскиятъ генераленъ щабъ прави нова концентрация на войскитѣ си край новитѣ източни граници на Сърбия, опрѣдѣлени отъ самия него, съ огледъ на една нападателна или отбранителна, споредъ случая, акция противъ България.

На 3 априлъ 1913 българскиятъ военененъ делегатъ при сръбската главна квартира майоръ Разсукановъ въ единъ докладъ до началството си донася слѣднитѣ факти, които отсѣтнѣ се потвърдиха както отъ самитѣ събития, така и отъ излѣзлитѣ дипломатически книги[1]):

По настояване на сръбската главна квартира, бѣлградското правителство е установило източната граница на окупираната територия по рѣкитѣ Злетовска, Брѣгалница и Лакавица. Образуватъ се окрѫзи и околии, границитѣ на които се закрѫгляватъ съ силата на орѫжието. Едва що е образувана нова околия отъ дойранскитѣ села. Тая граница е поставена отъ войската и въ нея сърбитѣ се разполагатъ като въ Сърбия. За да си обезпечатъ завзетитѣ мѣста, сърбитѣ сѫ влѣзли въ компромисъ съ гърцитѣ. . . Съ тая цѣль на 9 мартъ Путникъ ходи да »инспектира« битолския гарнизонъ, кѫдѣто тогазъ едва ли имаше повече отъ единъ полкъ и кѫдѣто прѣстолонаслѣдникътъ ходи два пѫти все за инспекция. Въ специялния тренъ, даденъ отъ гърцитѣ на Путникъ, кое що е говорено и рѣшено между двамата съюзника за смѣтка на третия, отсѫтствуващия, и именно тоя специяленъ тренъ отъ Солунъ до Битоля, а съвсѣмъ не инспекция, е била цѣльта на пѫтуването на Путникъ. Военната партия въ Сърбия, на чело съ прѣстолонаслѣдника, мечтае и работи за осѫществяване на „Велика Сърбия". За нея границата между България и Сърбия трѣбва да бѫде най-малко р. Струма . . Явнитѣ приготовления на сърбитѣ не само за отпоръ, но и за заемане „недозаетото", въ смисъль на съсрѣдоточаване на тѣхнитѣ войски въ долината на р. Вардаръ, вече ясно показватъ взетото имъ рѣшение. Дринската дивизия и вториятъ призивъ на Тимошката

[1]) Вижъ статията на П. Н. Милюковъ въ *Рѣчь*, 6. XI. 1914 и въ „Enquête dans les Balkans", стр. 42—44

дивизия вече сѫ събрани между Гевгели и Велесъ. Първиятъ призивъ на Дунавската дивизия се съсрѣдоточава въ Куманово, а вториятъ призивъ на Моравската дивизия се мѣсти отъ Тетово въ Скопие и на изтокъ".

Сръбската преса отъ самото начало нарѣче окупиранитѣ територии *Нова Сърбия* и пишеше за тѣхъ като за безвъзвратно завладѣни *сръбски области*. До кждѣ срѣдата на новември, тя все пазѣше извѣстна резерва. Щомъ се подписа примирието (20. XI. 1912), вѣстницитѣ *Политика, Српска Застава, Вечернье Новости, Стража, Правда, Мали Журнал, Балкан, Српске Новине, Штампа, Пијемонт* и др. застанаха открито на гледището: *всички земи, окупирани отъ сръбска войска, принадлежатъ на Сърбия*. Очевидно, цензурата и правителството дадоха изведнажъ тая свобода на неофициозния печатъ, за да се популяризира великата идея и се подготви общественото мнѣние.

„Што смо узели наше је" пишеше *Српска Застава*, 23.XI; сѫщиятъ вѣстникъ, 7.XII, констатираше, че „българитѣ, чрѣзъ Екзархията, побългарявали Македония и Тракия и се вмъкнали като *българска партия*, даже и въ Стара Сърбия"; а на 11.XII се провикваше съ думитѣ на Бисмарка: „Ни единъ народъ не може да жертвува сѫществуването си прѣдъ олтаря на съюзнишката вѣрность". Всички успѣхи на българската войска се отдаваха на сръбска непосрѣдствена помощь. Споредъ *Веч. Новости*, 22.XII, българскитѣ успѣхи при Солунъ и Сѣръ се дължели на сръбска пѣхота и кавалерия; Лозенградъ сѫщо падналъ, благодарение на сръбската войска (*Веч. Новости*, 31·XII); „сръбската войска до сега е окупирала минимума отъ това, което трѣбва да вземе". Размѣритѣ на новитѣ сръбски земи съвсѣмъ не се ограничаватъ вече съ Битоля (*Српска Застава*, 30.XII). *Правда*, 18.I 1913, и *Штампа*, 19.I 1915, доказваха, че още прѣди да се започнатъ новитѣ военни дѣйствия срѣщу Турция, „трѣбвало да се уреди въпроса за бждащитѣ граници между България и Сърбия". Вънъ отъ *Нова Сърбия* съ центъръ Скопие (*Мали Журнал*, 8.II 1913) и съ центъръ Битоля (споредъ основания въ Битоля вѣстникъ *Општинске Новине*), имало, споредъ *Вечернье Новине*, 13.I 1913, и друга *Сѣверо-източна Сърбия*, която окрѫжавала скопския санджакъ и въ която влизатъ: Кюстендилско, Пернишко, Брѣзнишко, Берковско, Радомирско, Цѣрибродско, Бѣлоградчишко и Кулско! *Мали Журнал* пъкъ, 13.I 1913, заплашваше България съ реваншъ, въ случай че сръбското правителство ѝ отстѫпи родния градъ на Крали Марко, Прилѣпъ: „Али она (српска влада) треба да зна да у свом српском народу, да у свој југославији постоји

сечанье де нам те легенде још требају". „Балканскиятъ съюзъ е само цѣль, а не срѣдство и поради това той е врѣмененъ" доказваше *Правда* още на 28.XI 1912 г.[1])

Най-послѣ, почвата вече достатъчно подготвена, обзди се на 13 априлъ 1913 и самиятъ официозъ *Самоуправа* съ познатата ни вече статия „Политически договори". Съ тая статия, въ която подържаше, че принципътъ pacta sunt servanda трѣбвало да има своя „корективъ" въ принципа rebus sic stantibus и се основаваше на думитѣ на Бисмарка: „Спазването на договоритѣ между държавитѣ става условно щомъ се яви борба за животъ на тия държави"[2]). Съ това сръбскиятъ официозъ зае мѣсто наредъ съ разнитѣ *Новости*, *Правди*, *Мали Журнали* и пр.

Замислената измѣна наложи да измѣнятъ моментално „научнитѣ" си мнѣния и такива сръбски учени, какъвто е извѣстниятъ геологъ и географъ г. Д-ръ Йованъ Цвиичъ. Прѣзъ октомври 1912 се появи съ името на сръбския ученъ въ английското списание Review of Review една статия, която сжщеврѣменно се обнародва и на сръбски (Балкански рат и Србија, Београд, 1912). Подъ влиянието на сръбско-българското споразумѣние, г. Цвиичъ бѣше вече поизоставилъ извѣстната си теория отъ 1906, споредъ която „македонскитѣ славяни" били безъ национално съзнание, макаръ че се наричали българи. Въ въпросната брошура (стр. 7 и 12), г. Цвиичъ поставя въ „Стара Сърбия," покрай Ново-пазарския санджакъ, Косово поле и пр. и „нѣкои области на югъ отъ Шаръ-планина" до Прилѣпъ. Сега, обаче, има война, споразумѣние и прѣдрѣшена подѣлба... Ето защо г. Цвиичъ не говори вече за народностьта на македонцитѣ и за сръбски права надъ Македония, а за „сфери на интереси," и твърди, че южната граница на Стара Сърбия е сжщата, която, по сключения между Сърбия и България договоръ, раздѣля „сферата на сръбскитѣ интереси отъ българскитѣ." И пръвъ г. Цвиичъ, оповѣстява на свѣта, коя е, по договора, тая граница:

> Южната граница на Стара Сърбия, или по-право, границата, която дѣли сферата на сръбскитѣ интереси отъ тая на българскитѣ, опрѣдѣлена отъ договора между Сърбия и България, започва отъ българската граница близо до Кюстендилъ и слѣдва водораздѣлната линия между Пчиня и Крива Рѣка, като остава Крива Паланка и Кратово въ българската сфера,

---

[1]) Цитатитѣ изъ сръбски вѣстници отъ онова врѣме намѣрихъ готови въ брошурата *Сърбитѣ въ Македония* отъ D-r Slivenson (Сливенъ 1913) стр. 71—75.

[2]) Каква ирония! Противъ тая теза на Бисмарка днесъ Сърбия, заедно съ коалирана Европа, се бие противъ Австро-Германия!

Скопие и Куманово въ сръбската сфера. По-нататъкъ границата прѣкосва Овче-Поле, слѣдвайки водораздѣла на Брѣгалница—Пчиня и прѣсича Вардара надъ Велесъ. Отъ тамъ тя продължава по водораздѣла до планината Баба и свършва на Охридското езеро, така щото Прилѣпъ, Крушово и Охридъ оставатъ въ българската сфера, а Струга, Дебъръ и Тетово въ сръбската сфера.

Прѣзъ януари 1913, въ единъ разговоръ съ редактора на *Штампа*, 20 I. 1913, г. Цвиичъ не е вече доволенъ отъ тая граница и намира, че тя трѣбва да слѣзе по-надолу отъ Прилѣпъ.

Прѣзъ априлъ 1913 излиза второ издание на брошурата. Сега, обаче, апетититѣ на Сърбия сж пораснали, договоритъ вече не сжществуватъ, и г-нъ Цвиичъ, винаги готовъ да подкрѣпи съ научния си авторитетъ ламтежитѣ на сръбскитѣ патриоти и плановетѣ на сръбската държава, [1]) изхвърля отъ второто издание цѣлия горѣцитиранъ пасажъ! *Стара Сърбия* има вече други граници — тия, които иска сръбската главна квартира и бѣлградската преса — и г. Цвиичъ, като добъръ сърбинъ, жертвува своята честь на ученъ и приспособява науката си къмъ новитѣ нужди на сръбската политика. Едновръменно съ това старото издание изчезва по единъ таинственъ начинъ отъ всички книжарски витрини: то е вече „афоресано", откупено и унищожено.

Г. Цвиичъ не се посвѣни да излѣзе и прѣдъ европейския свѣтъ съ новитѣ си „научни" възгледи, прѣкроени споредъ новитѣ обстоятелства. Въ английското списание Petermanns Mitteilungen той, пакъ прѣзъ априлъ, обнародва една карта и една статия, въ която се повръща напълно къмъ старата си теория отъ 1906 и доказва, че отъ Скопие до Солунъ живѣе една „аморфна маса", една „неутрална народность", подъ името „македонски славяни", които въпрѣки въздѣйствието на „скорошнитѣ пропаганди", лесно и „безъ много голѣми конвулсии", могатъ да станатъ българи или сърби, споредъ това, къмъ коя отъ двѣтѣ държави ще подпаднатъ, и т. н.

Фактътъ е констатиранъ — и най-голѣмиятъ ученъ на сръбската нация биде, слѣдователно, изобличенъ въ недостойна шарлатания съ науката и въ Доклада на Карнегиева Балканска Анкета отъ личности, като г г. Брэилсфордъ, Жюстенъ Годаръ и П. Н. Милюковъ[2])!

---

[1]) Г. Цв. отъ сръбска страна участвуваше и при изработването на съюзния договоръ.

[2]) Стр. 26—28 отъ франц. издание.

Нека сега прослѣдимъ етапитѣ, прѣзъ които е миналъ самъ г. Пашичъ, пръвъ министръ на Сърбия и единъ отъ първитѣ творци на съюзния договоръ.

На 15 септември 1912 г. той разпрати извѣстната *тайна инструкция*. Прѣзъ декември 1912 той, чрѣзъ едно частно писмо до сръбския пълном. м-ръ въ София, увѣдоми г. Ив Ев. Гешева, че счита ревизията на договора за необходима. Въ началото на февруари, споразумѣлъ се вече въ главни черти съ Гърция, направи чрѣзъ г. Спалайковича писмено прѣдложение за ревизиране на договора, „безъ да се възбужда общественото мнѣние и безъ да се намѣсватъ великитѣ сили въ въпроса за подѣлбата". А неговата дѣсна ржка въ кабинета, г. Ст. Протичъ — Balkanicus, защищава въ извѣстния си памфлетъ и въ *Самоуправа* тезата за *жизненитѣ интереси*. Г. Пашичъ вече се домогва и до формаленъ съюзъ съ Ромжния. На 24 мартъ сръбскиятъ пълн. м-ръ въ Букурещъ г. Ристичъ направи отъ името на правителството си прѣдложение на г. Майореско за съюзъ противъ България. На 12 май, въ една нота до българското правителство, той оспори рѣшително валидностьта на договора и настоя за ревизията му. Три дни подиръ това той излѣзе съ паметното си експозе въ Скупщината, като обяви открито, че „жизненитѣ интереси на Сърбия й налагатъ да иска нова извънгоговорна подѣлба на Македония": т. е. солидаризира се напълно съ главната квартира и съ бѣлградската патриотарска преса, като си послужи съ извѣстнитѣ намъ аргументи на Balkanicus и на Promemoria-та.

Султанъ-Тепе въ Македония е вече обърнато прѣзъ това врѣме въ крѣпость, чрѣзъ мишцитѣ и потьта на „освободеното" българско население; концентрацията на армията привършена; военната конвенция съ Гърция сключена (16 май[1])).

На 17 май, подиръ безконечни и умишлени протакания отъ съюзенитѣ вече сърби и гърци, миртъ въ Лондонъ е подписанъ, подъ натиска на сжръ Ед Грей. Двѣтѣ сръбски дивизии отъ Одринъ се настаняватъ при Пиротъ. Българскитѣ войски отъ Чаталджа и Булаиръ сжщо се прѣнасятъ на македонския фронтъ — колкото за отбрана, толкова и за да внушатъ на сръбското правителство респектъ къмъ договора. Войскитѣ стоятъ наежени една срѣщу друга, кървави стълкновения ставатъ днесъ въ Нигрита, утрѣ при Ангиста, други день при Злетовската рѣка. Вѣстницитѣ говорятъ за междусъюзнишката война като за прѣдстояща.

---

[1]) Enquête dans les Balkans, стр. 43–44.

Нека спремъ за минутка до тукъ. И да не бѣше станало българското нападение на 16 юни, нима балканскиятъ съюзъ можеше да сѫществува подиръ всичко, което изложихме? Нима той вече не бѣше погребанъ въ душитѣ и сърдцата на съюзницитѣ? Нима българи и сърби не бѣха вече врагове, смъртни врагове? Съ 16 юни или безъ него, съ арбитражъ руски или безъ арбитражъ, съ междусъюзнишка война или безъ такава, сърбитѣ въ съзнанието на българския народъ бѣха вече измѣнници, незаслужващи никаква вѣра, несигурни за никаква обща работа, опасни съ своята безгранична алчность за български земи и съ стремежа си къмъ създаване, дори като съюзници, коалиции отъ всички сѫседи противъ България.

При такава страшно нажежена атмосфера, се извърши нападението отъ 16 юни. Каква стойность можеше да има за нападателитѣ съобщеното на 9 юни отъ г. Неклюдова съгласие на г. Пашича да замине на арбитражъ въ Петербургъ — г. Пашичъ, който три седмици прѣди това бѣше се отказалъ тържествено отъ съюзния договоръ? Какво ги гарантираше, че г. Пашичъ, прикритъ задъ нѣкаква военна лига, задъ общественото мнѣние или задъ прѣстолонаслѣдника князъ Александра, нѣма да отговори съ non possumus и на едно арбитражно рѣшение, противно на сръбскитѣ „жизнени интереси“ или на „географическата симетрия“? Кой арбитръ би употрѣбилъ послѣ артилерията и щиковетѣ си, за да форсира Султанъ-тепе и приложи на сила арбитражното рѣшение?

Нападението отъ 16 юни, подготвено отъ сръбския окупационенъ режимъ и отъ перфидностьта на сръбската дипломация, биде прѣдприето подъ влиянието на тая атмосфера отъ основателно сѫмнѣние и безвѣрие. Ние не го оправдаваме. Никой въ България не го оправда. Отъ гледище на българската конституция, то е прѣстѫпление; мѣрено съ масщаба на най-елементарна цѣлесъобразность, то е безумие; отъ гледище на тактъ, то е недомислие и непростима грѣшка. Неговитѣ автори не се съобразиха съ международната констелация, съ явния рискъ да се види България атакувана отъ всѣкѫдѣ и изоставена на собствената си сѫдба, съ съставената вече анти-българска коалиция около насъ и др. и др. условности все отъ *техническо* естество. За неморалность, обаче, и за измѣна спрямо „съюзницитѣ“ не може да става и дума: сърби и гърци бѣха заслужили всѣко наказание.

Ако инициативата не бѣше произлѣзла отъ насъ, България щѣше поне да избѣгне румѫнското и турското нахлувания, а сърби и гърци можеха сами да дойдатъ въ открититъ

конфликтъ съ руския арбитръ, или пъкъ да започнатъ по своя инициатива нападение противъ насъ. Акцията отъ 16 юни имъ дойде като спасение отъ небето и ги постави въ положение на привидна отбрана. Когато на 17 юни се събра новината въ Скупщината, която отъ нѣколко дена вече забавяше и отлагаше да гласува въ полза на нежелания и умразния арбитражъ, сръбскитѣ депутати въздъхнаха съ облегчение и една велика радость озари омърлушенитѣ имъ физиономии. Заседанието се вдигна при несдържани овации, а вечерьта въ Бѣлградъ се разлѣ, въ честь на радостното събитие, много шампанско. По българска инициатива, а слѣдователно, и подъ наша *формална* отговорность, стана това, което сърбитѣ отъ сърдце желаеха и за което се бѣха отлично приготвили. Прѣди българитѣ да започнатъ нападението си, сърбитѣ бѣха обнародвали и пръснали между войската си прокламацията за рѣшената още прѣди 16 юни война противъ България. Въ тая печатна прокламация, заловена върху сръбски плѣнници и носеща ржкописна дата 18 юни, се казва:

Войници,

България, увеличена два пжти въ тая обща война, не дава на два пжти по-малката Сърбия нито Прилѣпъ на Кралевича Марка, нито Битоля, кждѣто вие, юнаци мои, сте се покрили съ слава и унищожили послѣдната турска войска срѣщу васъ. България, съ двѣ морета, не дава на Сърбия достжпъ нито до едно. Сърбия и нейното упование — сръбската войска, не могатъ и не трѣбва да допуснатъ това. Тѣ сж длъжни да защитатъ и запазятъ своитѣ съ кръвь спечелени придобивки отъ всѣки, па и отъ довчерашния си съюзникъ — българитѣ.

Заедно съ насъ отиватъ на война и нашитѣ съюзници гърци, чиито придобивки сжщо искатъ да отнематъ българитѣ, и нашитѣ братя черногорци, понеже и тѣ искатъ да бранятъ сръбскитѣ придобивки.

Войници! Въ името на Бога и на правата кауза — Напрѣдъ! Развѣйте и пр.[1])

Тукъ нѣма нито намекъ за „подлото българско нападение" отъ 16 юни. Войната бѣ рѣшена, значи, още прѣди 16 юни, за да се задържи Прилѣпъ и Битоля; прѣди 16 юни бѣше приготвена и прокламацията, върху която на 18 юни се постави датата.

Ако сърбитѣ не искаха войната, тѣ щѣха да се съгласятъ за спиране на военнитѣ дѣйствия на 18 юни, когато,

---

[1]) Факсимилето на тая прокламация, по която сърбитѣ не обѣлватъ ни зжбъ, бѣ помѣстено на врѣмето си въ българскитѣ вѣстници. Сжщото факсимиле е приложено и къмъ излѣзлата напослѣдъкъ книга на г. Ив. Ев. Гешовъ „Балканскиятъ Съюзъ".

по заповѣдь отъ българска страна, се прѣкрати огънятъ и се дигнаха бѣли знамена. Вмѣсто това, сърбитѣ обявиха за плѣнници нѣкои отъ българскитѣ парламентьори, а други дори избиха (подпоручикъ Дим. Списаревски, капитанъ Минковъ) [1]).

Сега вече можемъ да запитаме: нашата тактическа грѣшка отъ 16 юни ли скѫса съюзния договоръ и разруши балканския съюзъ? Може ли тая наша грѣшка, която докара нашия разгромъ и тържеството на „съюзнишкитѣ" сръбски аспирации, да оправдае дългата верига отъ издѣвателства, комплоти и провокации на Сърбия противъ българския й съюзникъ?

Вече въ началото на юни 1913 — казва г. Вл. Викторовъ — Топоровъ, въ цитираната вече статия отъ „Русская Мысль", — въ Бѣлградъ, Атина и Букурещъ войната сротивъ България бѣше рѣшена и азъ знамъ положително че ако на 16 юни българитѣ не бѣха нападнали сърбитѣ, слѣдъ нѣколко дни сърбитѣ и гърцитѣ щѣха да нападнатъ българитѣ. Това щѣше да стане даже ако делегатитѣ на България и Сърбия бѣха успѣли да отидатъ въ Петроградъ на конференция по арбитража.

Единъ човѣкъ, прѣдъ независимия характеръ и идеалната честность на когото се прѣкланяше Франция, покойниятъ Франсизъ де Пресансе, обясни букурешката катастрофа на България така: сърби и гърци използуваха несравнено по-голѣмитѣ усилия и жертви на България, нейната умора, европейското обществено мнѣние и „цинизма на Ромжния". Той даде и най-вѣрната и най-прецизна формула за вината на България съ нападението отъ 16 юни: *„България носи само техническата вина за една привидна офансива — le tort technique de l'offensive apparente — съ която попадна въ примката, устроена отъ сърби и гърци".*[2])

Едно потвърждение на тая абсолютна истина ни даде и самъ г. Пашичъ на 13 октомври 1913.

България бѣше вече повалена, унизена, разпокжсана. Г. Пашичъ можеше вече свободно да разкрие картитѣ си и да се похвали, че е успѣлъ, съ хитростьта и такта си, да осуети изпълнението на съюзния договоръ, който на 29 февруари 1912 бѣше подписалъ. Упрѣкнатъ отъ свои политически противници, че много късно е прѣдявилъ своитѣ извъндоговорни искания и че това е трѣбвало да стане тогава, когато му бѣ поискана сръбска помощь за Одринъ, г-нъ Пашичъ отъ трибуната на Скупщината отговори:

---

[1]) Enquête dans les Balkans, стр. 220 222.
[2]) „Courrier Européen", 22. XI. 1913.

Отъ такава политика Сърбия нищо не би спечелила, тя даже би изгубила. Българитѣ тогава биха пожертвували Одринъ, както го пожертвуваха по-късно. И ние щѣхме да се разправяме за Македония при условия неблагоприятни за насъ; конфликтътъ щѣше пакъ да избухне, но съ тая разлика, че нашето положение щѣше да бѫде по-малко благоприятно, а това на България по-благоприятно.

„Ясно е, — нека приключимъ тоя капителъ съ извѣстната присѫда на в. *Славянинъ*, — че Сърбия е подписала договора, за да го не изпълни. Сръбското правителство бѣ обявило война на сръбско-българския съюзенъ договоръ още прѣди да бѫде обявена — на основание на сѫщия договоръ — войната противъ Турция".

X

Сърбитѣ и ние прѣдъ славянството и Русия

„Спечеленото съ кръвь само съ кръвь може да се даде".—Намѣсването на славянството въ спора за Македония. — Прокламацията на Славянското Дружество въ България и реагирането на *Самоуправа*.—Букурешкиятъ договоръ и славянството.—Кой »парадира съ циничности". — Сърбитѣ и нашиятъ кръвенъ дългъ къмъ Русия. —Двойниятъ кръвенъ дългъ на България.—Зигзагитѣ на сръбската политика въ миналото. — Сръбската признателность къмъ Русия. — Сръбски схващания за задълженията на Русия къмъ Сърбия. — Наблюдения и сбѫднати прѣдсказания на единъ руски кореспондентъ.

Македония е исконна сръбска земя, спечелена съ кръвь и само съ кръвь може да бѫде пакъ отнета отъ Сърбия.

Това въ дѣйствителность не е аргументъ, а фраза, която, щомъ се анализира и се изведатъ отъ нея всичкитѣ логически изводи, обръща се въ острило, насочено противъ самитѣ сърби.

Вѣрно е, печатната кампания на разнитѣ Цемовичи и Кошутичи, научнитѣ фокуси на г. Цвиича, *тайнитѣ инструкции*, формалниятъ отказъ на г. Пашича отъ договора и съюзътъ съ Гърция и Румѫния се оказаха недостатъчни. За да осигурятъ сърбитѣ окупираната часть отъ Македония, стана нужда да пролѣятъ и кръвь. И кръвь се пролѣ обилно при Кочани, Щипъ, Султанъ тепе, на Калиманско поле... Българитѣ тоже пролѣха кръвь и я пролѣха въ още по-голѣмо изобилие, пролѣха я все за Македония: първия пѫть, за да я освободятъ отъ турцитѣ, втория — отъ „съюзницитѣ". Ние вече говорихме, кой е повече отговоренъ за тия потоци славянска кръвь, съ цѣната на която, освѣнъ сърбитѣ, спечелиха още румѫнитѣ, гърцитѣ и турцитѣ.

Ако сега Сърбия трѣбва да запази Македония само защото я е спечелила съ кръвь, тогава и българитѣ, които я изгубиха слѣдъ като сѫ пролѣли още по-голѣмо количество кръвь, иматъ право да си я повърнатъ по начинъ, какъвто намѣрятъ за най-изгоденъ. Това е една логика, която изключава за винаги мисъльта за добросъсѣдско живуване и която дава върховна санкция на силата и на коварството. Тая логика игнорира всичката оная многосложна политическа дѣй-

ствителность, по силата на която четири велики държави, съюзници на Сърбия, апелиратъ и къмъ нея и къмъ насъ за помирение. По силата на сжщата логика, България трѣбваше, безъ да държи смѣтка за никакви желания и съвѣти на Съглашението и на освободителката си, да нападне Сърбия въ най-критическия за нея моментъ и да отнеме Македония; ако това не е сторила до сега—да го направи прѣзъ прѣдстоящитѣ фази на войната; а ако не ѝ се удаде прѣзъ тая война, то въ бждаще да прави всичкитѣ си комбинации съ огледъ къмъ насилственото отнимане на Македония.

България не постжпи така, и то—нека бждемъ искрени—не отъ чувство на съжаление къмъ своитѣ сръбски сѫсѣди. България нѣмаше основания „да бжде по-благородна, отколкото бѣха миналата година Сърбия, Румжния и Турция", както казва рускиятъ кореспондентъ г. Левинъ[1]). Прѣзъ юни 1913, когато българскитѣ делегати въ Букурещъ апелираха къмъ сръбскитѣ за умѣреность и имъ поискаха да не претендиратъ поне за Кочани и Щипъ [2]), тогава г. Спалайковичъ имъ отговори:

— Че вие тогава искайте и Битоля, понеже тамъ пъкъ е станало голѣмото ви възстание прѣзъ 1903 година!

И неудовлетворенъ, види се, отъ тоя ядовитъ сарказмъ, той прибави:

— Не! Ние трѣбва да ви извадимъ съвсѣмъ и зжбитѣ, та да бждете безопасни въ бждаще.

Въпрѣки всичко това, България, една година по-късно, прѣдпочете, по свои съображения, неутралитета. Съ това тя се отзова, прѣди всичко, на желанията и съвѣтитѣ на великитѣ сръбски съюзници и на своята освободителка, които мислѣха и мислятъ, че днесъ спорътъ за Македония може и трѣ ва да се разрѣши безъ да се пролива наново сръбска и българска кръвь. Българскиятъ народъ още държи за тия съображения и ще бжде честитъ, ако тоя пжть работата се свърши безъ „да се вадятъ зжби". Сърбитѣ, обаче, сж на друго мнѣние. Тѣ съ своята логика ни казватъ:

---

[1]) Вижъ стр. 68.

[2]) Въ тия два града станаха прѣзъ 1911 извѣстнитѣ кланета надъ българитѣ, които прѣдизвикаха въ България паметнитѣ всенародни митинги и патриотически манифестации, съ които се популяризира въ българското общество идеята за война противъ Турция. Клани бѣха въ Кочани и Щипъ само българи, и настръхна отъ негодуване само България, защото Кочанци и Щипяни сж българи, защото въ Кочани и Щипъ нѣма други жители, освѣнъ българи и турци.

„Не. Елате, бийте се съ насъ и тогава си вземете Македония, която и ние сме взели съ кръвь".

Има, наистина, въ България едно течение, което счита, че Македония може да се вземе само чрѣзъ насилие. Логиката на сръбската непримиримость дава на това течение все нови и нови доказателства, че неговата прѣцѣнка е вѣрна. Сръбскитѣ патриотари, може би, тъкмо това и желаятъ, разчитайки, че едно нападение отъ наша страна срѣщу тѣхъ ще съюзи пакъ Румжния и Гърция и ще ни постави въ формаленъ конфликтъ съ Четворното съглашение. Тѣхнитѣ очаквания, обаче, тоя пжть нѣма да се сбждатъ: първо, защото България, каквото и да прѣдприеме, нѣма да повтаря *техническитѣ* си грѣшки отъ м. юни 1913, и второ, защото Русия, Англия, Франция и Италия, макаръ и съюзници на Сърбия, взеха, съ прѣдложението си отъ 16 май, нашата страна, анулираха букурешкия договоръ и признаха нашето право надъ Македония. Ако сърбитѣ изоставятъ своята *кървави* логика — толкова по-добрѣ и за тѣхъ и за насъ. Ако пъкъ, въпрѣки желанията и усилията на своитѣ велики съюзници, рѣкатъ да упорствуватъ въ рѣшението си да не отстжпватъ Македония безъ кръвь, и разрѣшението на спора се прѣдостави пакъ на оржжието, кой ще бжде виновенъ и отговоренъ за новата славянска кръвь, която би се пролѣла, ако не тѣ?

Българитѣ трѣбва безъ пазарлъци и прѣговори да потеглятъ къмъ Тракия, защото тамъ ги зове кръвниятъ имъ дългъ спрямо Русия и славянството. Компенсацията Мидия—Еносъ имъ стига[1]).

---

[1]) Отъ даденитѣ вече цитати изъ сръбскитѣ вѣстници можа да се схване тоя начинъ на резониране. Ето още нѣкои:

„Ако се съгласимъ да се направятъ нѣкакви компенсации на България слѣдъ свършването на войната, слѣдъ като бжде довършено нашето народно обединение, то ще бжде само по принципа на равновѣсието. Ала и въ тоя случай, нека това се знае веднажъ за в·наги отъ софийскитѣ вѣстници, България да не помисля за Македония: българската граница ще бжде поправена и България ще получи компенсация единствено отъ Турция". (*Правда*, 16. XII. 1914).

„Българската акция ще бжде полезна и цѣлесъобразна само тогава, когато България стжпи въ акция безъ всѣкакви прѣдварителни уговорки". „Не стане ли така, тогава ще се създаде новъ пожаръ на Балканитѣ". (Jb. 14. III. 1915).

„Остане ли България и за напрѣдъ да човърка около букурешкия договоръ и да иска неговата ревизия, извръщайки сramежливо погледъ отъ Одринъ и Тракия, повече отъ сигурно е, че нѣма да дочака тази ревизия". (Jb., 16. III. 1915).

Въ началото на борбата сърбитѣ апелираха за неутралность къмъ „славянската сестра" България въ името на „славянството". Подиръ намѣсата на Турция въ войната, тѣ вече не се позоваваха само на общата славянска солидарность, а и на нашия *кръвенъ* дългъ къмъ освободителката Русия. Въ дъното на тия апели стоеше, разбира се, една проста *чисто сръбска* смѣтка: българитѣ ще изтощатъ пакъ силитѣ си, както въ 1912—1913, при Чаталджа, Одринъ и Булаиръ и на края ще се компенсиратъ съ Мидия — Еносъ и ще оставятъ Македония.

Омерзително конщунство отъ страна на сърбитѣ е да намѣсватъ славянството въ своя споръ съ България. Тѣхното участие въ една война, въ която като шампиони се явяватъ Австро-Германия, отъ една страна, и славянска Русия, отъ друга, е участие наложено. Тѣхната неволна борба за самосъхранение, на която участието на Русия придаде отпослѣ характеръ на двубой между тевтонизма и славянството, нѣма нищо общо съ сръбско-българския споръ за Македония.

Понятието *славянска солидарность* или *общо-славянско дѣло* става празенъ звукъ или козъ за политическо проституиране, когато единъ отъ членоветѣ, които образуватъ голѣмото славянско сѣмейство, не само не държи за плѣменната цѣлость на другъ членъ отъ сѫщото сѣмейство, ами още способствува за неговото плѣменно разпокѫсване, отрича неговото право на национално обособяване и самъ тиранизира славянски елементи. Тъкмо такъвъ е случаятъ съ сърбитѣ, които, на думи, днесъ сѫ най-горещи между всички славяни. Сърбитѣ губятъ всѣко самообладание, когато имъ се отправятъ тъкмо такива укори. Така, когато Българското Славянско Дружество излѣзе прѣзъ октомври миналата година съ извѣстната си декларация, сръбскиятъ официозъ *Самоуправа*, 28. X. 1914, отговори съ една статия, въ която се твърдѣше:

> Не е вѣрно, че Сърбия прѣди година се сдружила съ неприятели на славянството противъ България. *Отъ като румѫни и гърци сѫ се споразумѣли съ Сърбия, не сѫ извършили нищо противъ славянството.*

»Тѣ стоятъ съ скръстени рѫцѣ,—нѣщо повече отъ това —тѣ сѫ приятели съ турцитѣ, които вѣкове сѫ ги угнетявали, и то въ момента, когато послѣднитѣ изненадано и безпрѣпятствено нападнаха Русия, както миналата година изненадано, съ леснина, нападнаха и самата България. Тѣ (българитѣ) равнодушно гледатъ на това нападение противъ Русия, която изгна България отъ гроба«. „Сега България трѣбва да вземе участие въ войната и то *като застане на страната на славянството.*" (*Самоуправа*, 26. X. 1914).

2) Сърбия сключи не нападателенъ, а отбранителенъ съюзъ съ Гърция и Румъния. Отъ България зависѣше, тоя съюзъ да остане безъ практически послѣдствия. Ако България държеше за съюзния договоръ съ Сърбия и за арбитража на руския царь, нѣмаше нищо да изгуби.

3) България искаше отъ Сърбия Битоля, Прилѣпъ, Велесъ и др., основавайки се на съмнителни твърдения за български население въ тия краища.

Грѣшно и тъжно е, да не кажемъ *башъ цинично*, когато днесъ Сърбия се напада отъ българска страна, че е направила съюзъ за отбрана. Въ сѫщностьта си тоя съюзъ нѣма нищо неславянско. И тъжно и смѣшно е да се напада сега Сърбия за това, като се знае, че още въ лондонската конференция за мира, българитѣ търсѣха споразумѣние съ Сърбия противъ Гърция и съ Гърция противъ Сърбия. Още по-жалко и смѣшно е, като се припомни, че сѫщата тая България е прѣдлагала и на Румъния споразумѣние противъ Сърбия и е прѣдлагала пограниченъ окржгъ отъ територията на стара Сърбия. България, която не искаше да слуша съвѣтитѣ на оная Русия, която ѝ е дала животъ, а въ договоръ съ Австрия нападна своитѣ довчерашни съюзници, има смѣлость да говори за неславянски съюзъ между Сърбия и Гърция и за »неславянско« споразумѣние съ Румъния!!!... Ако българскиятъ народъ желае прѣдъ лицето на образования свѣтъ да парадира съ циничности, той наистина не би могълъ да намѣри нищо друго отъ тия укори по адресъ на Сърбия.

Нека видимъ сега, на чия страна е правото и на чия —*циничностьта*.

Обвиненията, че българитѣ още въ лондонската конференция за мира търсили споразумѣние съ Сърбия противъ Гърция и пр. сж само фрази. Ако сърбитѣ разполагатъ съ факти, нѣмаше защо *Самоуправа* да не си послужи съ тѣхъ. Въ сѫщность, ако българската дипломация не е изиграла добрѣ своята роля въ 1912—1913, ако тя има грѣшки, тѣ сж, че, при наличностьта на цѣла редица безспорни доказателства за това, че *Сърбия е сключила съюзния договоръ за да не го изпълни*, тя, българската дипломация, не се погрижи съ врѣме да се изолира Сърбия, а остави да бѫде изолирана България.

Сѫщата стойность има и обвинението, че България, „въ договоръ съ Австрия", нападнала „дотогавашнитѣ си съюзници". Ние вече видѣхме, че още прѣди 16 юни Сърбия и Гърция не бѣха вече никакви съюзници, а чрѣзъ договоръ свързани врагове на България. Побужденията на нападението отъ 16 юни бѣха: да се накаже една *братска* измѣна и да се не допустне поробощението на български земи. То, разбира се, допадна на Австрия, но се извърши безъ договоръ и безъ каквото и да било споразумѣние съ нея: фактъ е, че България остана изолирана, безъ съюзници, и че, ние, които

не сме австрофили, а убѣдени противници на Австро-Германия, до сега не сме и не можемъ да формулираме противъ дунавската монархия такова обвинение, каквото съ пълно съзнание и съ всички необходими аргументи отправяме днесъ противъ славянска Сърбия. Нека, прочее, патронитѣ на Самоуправа прочетатъ слѣдния *Докладъ* на тогавашния румънски пръвъ министръ г. Т. Майореску до румънския краль[1]):

Букурещъ, сѫбота, 6/19 априлъ, 1913 год. Тая зарань, на 9 часа, ме посѣти сръбскиятъ пълномощенъ министръ г. Ристичъ, който ми говори за недоразумѣнията, които съществували между сърби и българи. Каза ми, че българитѣ не били изпълнили ангажимента, поетъ въ съюзнишкия договоръ съ сърбитѣ и пр. Слѣдъ това въведение, чрѣзъ което бѣхъ увѣдоменъ за взаимнитѣ задължения на съюзницитѣ, г. Ристичъ ми каза, че г. Пашичъ още желаялъ едно приятелско съглашение съ българското правителство, но въ случай че конфликтътъ би станалъ неминуемъ, той билъ го натоварилъ да ни попита, какво ще бѫде нашето поведение *и дали не бихме били разположени да сключимъ съ Сърбия единъ съюзъ чисто отбранителенъ противъ България.*

Отговорихъ му, че трѣбва прѣди всичко да доложа на Н. В. Краля направеното ми прѣдложение и че ще отговоря покъсно; твърдѣ възможно е, че отговорътъ ми ще закъснѣе въ очакване резултата отъ посрѣдничеството въ Петербургъ.

Имайки прѣдъ видъ, че гръцкиятъ кралъ, въ ауденцията за отзователнитѣ писма на нашия пълномощенъ министръ, къмъ *края на м. мартъ*, ни тъй сѫщо говори върху единъ *съюзъ между Гърция и Румъния противъ българскитѣ претенции*, възможно е гръцкото правителство да ни направи аналогични прѣдложения на сръбскитѣ. Но прѣдъ видъ твърдото държане на Н. В. Краля, естествено е да отговоря на гръцкото правителство тъй сѫщо по единъ *уклончивъ* начинъ. Винаги е за боене, да не би до момента, когато двѣтѣ правителства скасатъ открито съюза съ България и единъ истински конфликтъ избухне между тѣхъ, прѣговоритѣ за единъ съюзъ съ насъ не послужатъ освѣнъ *да направятъ българитѣ по-примирителни* по отношение на исканитѣ отстѫпки отъ сърби и гърци и да *заякчатъ* отново тѣхния миналъ съюзъ, въ врѣда на Румъния.

Ние не можемъ да се намѣсимъ, освѣнъ въ момента, когато въоръженията конфликтъ между сърби, гърци и българи избухне; тогава ще трѣбва да имаме рѫцѣтѣ си свободни, за да наложимъ мира.

Т. Майореско.

---

[1]) *Румънска Зелена Книга* (Documents diplomatiques. Les événements de la Péninsule Balkanique. L'action de la Roumanie. Septembre 1912—Août 1913. Bucarest, 1913) № 130, стр. 97—98.

Сѫщото прѣдложение прави по официаленъ редъ и гръцкото правителство близо мѣсецъ слѣдъ славянската си съюзница: на 2/15.V и 26/V. 8/VI, като изказва желание „да се включи въ съюза и Турция" (Ib. № № 134 и 137, стр. 101- 102 и 104).

Но „Сърбия сключи не нападателенъ, а отбранителенъ съюзъ съ Гърция и Румжния". Капацитетитѣ по международно право едва ли биха могли да надвиятъ затрудненията, което се срѣща при разграничаването между *нападателнитѣ* и *отбранителнитѣ* договори. Отбранителни се именуватъ обикновено всички договори, сключвани между двѣ или повече държави за защита на една обща кауза, макаръ че винаги почти тѣ сж едноврѣменно и нападателни и отбранителни. „Отбранителенъ" бѣше френско-руският съюзъ, „отбранителенъ" бѣше тройният (австро-германско-италянскиятъ) съюзъ, „отбранителенъ" бѣ гръцко-българскиятъ съюзъ отъ 1912, въз основа на който България и Гърция прѣдприеха *нападателна* акция противъ Турция. Но нека не споримъ за думи. Сърбия сключи съюзъ съ Румжния и Гърция, понеже „България искаше отъ Сърбия Битоля, Прилѣпъ Велесъ и др., основавайки се на съмнителни твърдения за българско население въ тоя край". А всички тия градове, които България искаше, се падаха въ една зона, която Сърбия бѣше признала за *безспорно българска* и въ която, по чл. 2 отъ съюзния договоръ, бѣше се ангажирала „да не търси нищо". Значи, Сърбия прибѣгна до този съюзъ, за да може безнаказано да потъпчи другъ единъ съюзъ — съюза съ България, за който *Самоуправа* нито споменава даже.

„Отъ България зависѣше тоя съюзъ да остане безъ практически резултатъ". А това значи: ако България бѣше се прѣклонила прѣдъ факта на сръбската измѣна, ако бѣше се отказала отъ правото си по съюзния договоръ, ако бѣше санкционирала гръцко-сръбската подѣлба, ако сръбско-гръцкиятъ съюзъ бѣше постигналъ прѣдначертанитѣ *практически послѣдствия*, България можеше и да не бжде нападната.

Ние не знаемъ, какво друго може да бжде всичко това, ако не *баш цинично*. Но тоя цинизмъ не е най-голѣмиятъ. *„Откато румжни и гърци сж се споразумѣли съ Сърбия, не сж извършили нищо противъ славянството"*.

Това можеше да бжде вѣрно само въ единъ случай: ако България не бѣше славянска страна. Но България е славянска страна, щомъ сръбскиятъ официозъ апелира къмъ нея въ името на славянството. И тогава не ни остава, освѣнъ да считаме Сърбия за нѣщо като избранница между славянскитѣ страни, на която е позволено да измѣня безнаказано на съюзни договори, да разпокжсва, въ съюзъ съ неславяни, и да вади дори жбитѣ на една славянска страна.

Но ние ще оставимъ на страна българската държава и ще допуснемъ за минута, че добруджанскитѣ българи сж

само славяни, а македонскитѣ българи не сж никаква „аморфна маса", а сърби отъ най-чиста проба, както увѣряватъ сръбскитѣ патриотари отъ колонитѣ на бѣлградската преса. Е добрѣ, чрѣзъ своя съюзъ съ славянска Сърбия, неславянска Румжния откжсна нашата *златна степь* и си присъедини една славянска область отъ 7340 кв. км. пространство и съ 353000 население, половината отъ което сж *чисти славяни*. На тия славяни, които въ балканската война участвуваха съ близо една дивизия войска и все допринесоха нѣщо за общитѣ побѣди противъ Турция, сега сж отнети 81 славянски черкви и параклиси и 188 училища; отнематъ имъ се земитѣ, прѣслѣдва се славянскиятъ имъ езикъ, потисва се националното имъ съзнание, прилага се спрямо тѣхъ една политика на денационализиране и обезличване, цѣлта на която е: Добруджа да изгуби съ врѣме своя славянски ликъ и да добие неславянски, румжнски.

Благодарение на съюза си съ славянска Сърбия, неславянска Гърция — една нация, която се спаси отъ пълно израждане и изчезване само благодарение на периодическитѣ асимилации на славяни, които вливатъ млада кръвь въ жилитѣ ѝ — си присъедини нѣколко славянски околии съ 450000 славяни, т. е. „чисти сърби" отъ които 250000 бѣха екзархисти. Черковно-училищната организация на славянитѣ, „сърбитѣ"-екзархисти, броеше: 299 свещеника, 300 черкви и 78 параклиси; 11 монастири, 4 гимназии, 23 прогимназии и 313 основни училища — всичко 340 училища; 56 гимназиални, 53 прогимназиални и 480 основни учители — всичко 589 учители и 18966 ученици. Училища, черкви, монастири сега сж отнети и въ тѣхъ не се чува вече славянската рѣчь; славянскитѣ книги, икони и надписи сж унищожени; славянската рѣчь е запрѣтена и вече насилствено се изгонва даже и отъ славянскитѣ сѣмейства. Всички тия 450000 чисти славяни сж обрѣчени да бждатъ погърчени, да влѣятъ нови жизнени сокове и да увеличатъ воюващитѣ кадри на елинизма, който открито признава славянството за свой най-вързлъ и опасенъ врагъ и се домогва дори за Цариградъ и проливитѣ.

Знаятъ ли славянитѣ сърби, на какъвъ физически и духовенъ гнетъ сж обрѣчени тия тѣхни „сънародници"? Ние ще имъ посочимъ само единъ примѣръ. Има единъ чисто славянски край, който се казва Костурско и кждѣто славянитѣ сж запазили въ своя говоръ много остатъци отъ езика на общитѣ славянски просвѣтители Кирила и Методия. Въ едно малко село на тоя край — името му не посочваме, за-

щото не желаемъ да излагаме на нови прѣслѣдвания славянскитѣ му жители — гърцитѣ, подиръ букурешкия миръ, събраха въ купъ всички славянски икони и черковни книги и ги прѣдадоха на аутодафе. Подиръ заминаването на инквизиторитѣ, селянитѣ намѣриха въ пепелището едно уцѣлѣло парче отъ голѣмата имъ икона на св. св Кирилъ и Методи съ запазена часть отъ славянския надписъ. Бѣднитѣ хора видѣха въ това пръста на славянския Богъ, безсилието на палачитѣ и знамение за скорошния край на своето робство. Уцѣлѣлото парче отъ иконата е тържествено прѣнесено и скрито нѣкждѣ; и ще стои тамъ до деня, когато, съ волята на Бога и съ молитвитѣ на солунскитѣ светци, ще бжде пакъ тържествено и явно дигнато отъ скривалището си и поставено на старото си мѣсто въ стария славянски храмъ.

Какъ не трепна славянското сърдце на сърбитѣ, когато кжсаха като бездушна материя и дѣлѣха съ власи и гърци това, което е толкова славянско, колкото и пограничното население въ нова Сърбия въ рѣсенско, битолско, леринско, гевгелийско и дойранско? Защо тѣхната славянска съвѣсть не се бунтува отъ сегашната страшна сждба на тия славяни, на тия „чисти сърби" въ гръцка Македония? — Защото тия славяни не сж за сърбитѣ това, което сж славянитѣ въ Босна, Херцеговина, Банатъ, Бачка и Сремъ; защото Сърбия не е истинска майка на тия славяни, както не бѣ истинска майка оная жена, която се съгласяваше прѣдъ царя Соломона да бжде раздѣлено на двѣ оспорваното отъ сжщинската майка дѣте.

Какъ? Нима не сж загуба за славянството 450000 славяни въ Гърция и 150000 въ Румжния? Нима съ тѣхното прѣдоставяне на насилствено денационализиране отъ гърци и румжни, Сърбия не е извършила прѣстжпление спрямо славянството?

Нека, прочее, славянитѣ отъ всички страни сждятъ за размѣра на цинизма, който се съдържа въ твърдението на сръбския официозъ.

Намѣсвайки въ домашния споръ за Македония и нашия *кръвенъ дългъ* къмъ Русия, сърбитѣ често клеветятъ българския народъ въ непризнателность и дори въ умраза къмъ освободителката му.

На Русия ние дѣйствително дължимъ признателность и отплата. Но нашиятъ кръвенъ дългъ къмъ нея е една смѣтка съвсѣмъ отдѣлна отъ македонската ни смѣтка съ Сърбия. Какъ и кога ще се издължимъ на освободителитѣ си, то ни най малко не се отнася до Сърбия. Това, което сърбитѣ

трѣбва да знаятъ е, че нашиятъ кръвенъ дългъ къмъ Русия не може да ни освободи отъ другъ единъ сѫщо истински кръвенъ дългъ, който имаме спрямо нещастнитѣ наши сънародници въ Румѫния, Сърбия и Гърция. Самитѣ руси съзнаватъ това и се стараятъ да направятъ възможно едновременното изплащане на тоя двоенъ дългъ, т. е. съ кръвьта, която ще пролѣемъ наново въ Тракия, да извоюваме свободата на нашитѣ сънародници подъ Сърбия. Всички добри славяни, за които славянството не е маска за прикриване на прѣстѫпления, вършени противъ самото славянство, днесъ мислятъ така. И тѣ сѫ въ правъ пѫть.

Въ прѣходното врѣме, което прѣживѣваме, много народи, голѣми и малки, очакватъ разрѣшението на своитѣ голѣми национално-политически въпроси. Перспективитѣ за Сърбия сѫ блѣскави. Противъ обединението на всички истински сърби ние не можемъ да имаме нищо. Обединението имъ съ всички хървати и словинци пъкъ е тѣхна частна, домашна работа, въ която нѣмаме ни право, ни желание да се намѣсваме. Но нима само на сръбския народъ е позволено да има идеали и да се бори за обединението си? Защо и българскиятъ народъ, безъ да прѣнебрѣгва своя кръвенъ дългъ къмъ Русия, да не се домогва, въ новото върховно усилие на което го викатъ, и за обединението на всички българи въ една държава?

Какво да се прави? Между държавитѣ, за смѣтка на които България има да се обедини, първа и най-голѣма длъжница се е случила Сърбия. И понеже е врѣме на всеобща ликвидация на дългове, нищо по-рационално, по-справедливо и по-братско отъ туй, щото поне ликвидацията съ славянската ни длъжница да стане безъ ново проливане на славянска кръвь, толкова повече, че това е не само горещо желание, но и твърдо рѣшение на Русия.

Нима сърбитѣ, които ни сочатъ Тракия, безъ никакви прѣдварителни разговори и прѣговори за Македония, нѣматъ морални и кръвни задължения спрямо Русия? Русия е наша освободителка, но и сърбитѣ дължатъ не малко на Русия за своето освобождение. Днесъ сръбската признателность къмъ Русия е вече тъй неизплатима, както и българската: освободителка за насъ, Русия притури въ своя исторически активъ отъ велики и благородни дѣла още и името *спасителка на Сърбия*. Защо, въ името на кръвния дългъ спрямо Русия, за България да е достатъчна компенсация линията Мидия — Еносъ и да се иска отъ нея да се откаже отъ освобождението на повече отъ милионъ свои сънародници, а Сърбия, която сѫщо

дължи нѣщо на Русия—своето спасение, трѣбвало, покрай всички чисто сръбски земи, да задържи още— противъ волята на спасителката си вече—и българска Македония?

Ние не бихме искали, по примѣра на сърбитѣ, да оспорваме любовьта на сръбския народъ къмъ неговата спасителка. Но понеже България систематично се клевети и прѣдставя като неблагодарница, загубена и ненужна за славянството, ще се спремъ и на тоя въпросъ.

Фалшива е прѣди всичко самата основа, на която заставатъ сърбитѣ, като допускатъ, че *една славянска държава* прѣстава да бѫде цѣнность за славянството само защото има неликвидирани свои смѣтки съ друга славянска държава и защото е имала, или има извѣстни чисто политически врѣменни недоразумѣния съ най-великата между славянскитѣ държави. Сърбия, въ досегашното си сѫществуване като независима държава, ту се приближава къмъ великата славянска империя, ту се отдалечава отъ нея. И официална Сърбия е прѣкарала врѣмена, които по своята „русофобия" напомнятъ Стамболовия режимъ въ България. Въ 1876, подиръ поражението на сърбитѣ при Алексинацъ, краль Миланъ се обърна къмъ руския императоръ за посрѣдничество; графъ Игнатиевъ, по заповѣдь на правителството си, поиска съ ултиматумъ отъ Турция да сключи въ 24 часа срокъ, примирие съ Сърбия; Турция се подчини, и Сърбия биде спасена отъ унищожение. Това обаче не попрѣчи на Сърбия да води при Милана една политика, която е отрицание на всѣка признателность къмъ Русия. Една година по-късно, когато военнитѣ дѣйствия между Русия и Турция се затегнаха, императоръ Александръ II и главнокомандуващиятъ Ник. Николаевичъ многократно подканяха Сърбия да се намѣси въ войната. Сърбия, спасена прѣди една година отъ Русия (и безъ да има задъ себе си спомена на единъ букурешки договоръ...) отклоняваше поканата и се намѣси едвамъ прѣзъ декември, слѣдъ като дочака намѣсата на Румѫния и само нѣколко дни прѣди падането на Плѣвенъ. И тогава войската ѝ окупира лесно Нишката область и даже мина западната Стара планина.

Ние сочимъ тия факти отъ минапото не за да упрѣкваме една нация и да ѝ издаваме отрицателни атестации зарадъ зигзагитѣ на нейната външна политика. Трѣбва обаче да подчертаемъ, че тъкмо отъ послѣднитѣ години насамъ, откато се започнаха споразумѣнията между Сърбия и България на конкретна основа, сърбитѣ систематично се стараятъ да всѣватъ въ славянскитѣ страни съмнѣние въ нашитѣ чувства на прѣданность къмъ Русия. Врѣме е да прѣ-

стане тая политика на козни и на агентъ-провокаторство. Сърбитѣ не могатъ да се похвалятъ съ по дълбоки духовни връзки, съ по-чисти чувства къмъ Русия и съ по-трѣзва политическа консепция за рускитѣ задачи и за голѣмитѣ руско-балкански интереси, отколкото българитѣ. Бихме могли да наченѐмъ отъ впечатленията, съ които сж напускали Сърбия видни руси още отъ врѣмето на генералъ Черняева, но ние ще се задоволимъ само съ нѣкои впечатления на познатия ни вече кореспондентъ Н. Шевалье, които се отнасятъ до близкото минало. Като фотография на сръбския характеръ изобщо и на консепсията у сръбския интелигентъ за задачитѣ и задълженията на Русия спрѣмо сръбския народъ, тия впечатления сж твърдѣ цѣнни.

Когато рускитѣ кореспонденти поискали да съобщатъ въ Русия за ролята на рускитѣ консули при прѣвземането на градоветѣ Скопие, Призренъ, Митровица и др., сърбитѣ не имъ допустнали това и имъ казали:

— Такива телеграми ние нѣма да пропустнемъ, — заяви, въ мое присжтствие единъ отъ цензоритѣ прѣдъ официалния прѣдставитель на руската агенция, — защото въ Русия могатъ да си въобразятъ, че Стара Сърбия е освободена отъ рускитѣ консули, а не отъ насъ.

Ето и една констатация характерна за сръбската прямота и истинолюбие въ политиката и не лишена отъ важность и за днешното врѣме:[1])

> Особено негодуваха англичанитѣ; тѣ не можеха да се примирятъ съ лъжитѣ, които имъ прѣдлагаха да прѣдаватъ по телеграфа на своитѣ редакции.
>
> Всѣкидневнитѣ реляции, които приготовляваше сръбското Пресбюро, по поржчка на »върховната команда«, и поднасяше два пати на день на кореспондентитѣ, бѣха не само далеко отъ истината, но по своята фантастичность и по смѣлостьта, съ която се съставяха, граничеха съ подигравката.
>
> Ако полетътъ на фантазията у авторитѣ не излизаше вънъ отъ крржа на военнитѣ опенации, все би могълъ човѣкъ да се примири съ тая импровизация, като я оправдае съ висши съображения.
>
> Но каква разумна цѣль побуждаше сърбитѣ да съчиняватъ всѣки день бюлетини за прѣданостьта на албанцитѣ отъ скопския санджакъ, за закрѣпване на властьта и порядъка въ сферата на военното управление на сръбската армия, когато всѣки отъ ония, за които се съчиняваха тия съобщения, виждаше съ очитѣ си тъкмо противното и, ако го лишаваха отъ възможностьта да прѣдава истината, въ всѣки случай никаква власть не би могла да го застави да лъже![2])

---

[1]) „*Правда о войнѣ на Балканахъ*", стр. 63.
[2]) Ibid. стр. 77—78.

Ето пъкъ какъ г. Шевалье прѣдава впечатленията на мистеръ Берингъ, кореспондентъ на Times, отличенъ познавачъ на руския езикъ и на Русия, който бѣ дошелъ отъ Австралия въ сръбската главна квартира:

Симпатиитѣ къмъ всичко руско подбудиха тоя бившъ дипломатъ да потегли за Балканитѣ, кждѣто, по неговитѣ думи, той дошелъ до убѣждение, че между сѣвернитѣ славяни и юго-славянитѣ има грамадна разлика и че, ако не бѣше общността въ религията и въ корена на езика, човѣкъ би могълъ да ги смѣта едва ли не за антиподи.[1])

Считаме за неизлишно да прѣдадемъ и по-голѣмата часть отъ заключението на автора, което иде напълно да потвърди, че подъ *славянство* и *руски интереси* сърбитѣ разбиратъ само Сърбия и сръбски интереси.

Ето това заключение:

„Като прѣсмѣтахъ всичко видено и чуто на Балканитѣ, азъ неволно се питахъ: кждѣ се таи оная „славянска душа“ съ нейния идеализмъ и високи полети, за които четѣхъ и чувахъ въ Русия?

Кждѣ сж онѣзи нишки, които ужъ свързвали духовно балканскитѣ славяни съ велика Русия?

Кждѣ е онова искрено, безкористно влѣчение на малкитѣ балкански държави къмъ руския народъ?

Като оставя на страна България, въ която вие, въ края на краищата, ще намѣрите извѣстенъ интересъ къмъ руската култура и извѣстно чувство на благодарность къмъ руското общество, азъ ще се спра малко по-подробно върху сърбитѣ.

Битоописателитѣ на южнославянскитѣ земи, които сж наблюдавали сърбитѣ отъ вагонъ-салона и сж ги изучавали по разкази и отъ думитѣ на сръбскитѣ политически дѣйци, сж били лишени отъ възможностьта да видятъ и чуятъ сърбитѣ въ сивитѣ дѣлнични дни, когато тѣ не турятъ перуки и не се гримиратъ.

Прѣзъ военнитѣ дѣйствия въ Македония и въ Стара Сърбия, военнитѣ кореспонденти се сблъскваха съ тѣхъ всѣкидневно, виждаха ги като черноработници, които нѣматъ врѣме да се прѣмѣнуватъ и да взиматъ интересни пози.

И колкото повече се вглеждахме въ този народъ, толкова повече се поразявахме отъ неправилната прѣдстава, която иматъ въ Русия за малкитѣ роднини, живѣещи не прѣзъ деветь царства въ десето, а въ центра на Европа!

---

[1]) Jb. стр. 79.

Ако прѣдставата ни за нѣкакви ингуши или таджици е невѣрна, това все може още да се обясни съ грамадното разстояние, което ги отдѣля отъ насъ и съ отчужденостьта на тѣзи плѣмена, но да се вѣрва на думата на нѣколко наши писатели, които изопачаватъ дѣйствителностьта въ името на тенденцията, е нѣщо, което не трѣбва да се позволява.

Та сърбитѣ не сж прѣзъ планини, макаръ и да сж въ планини, и е досадно, че руското общество получава свѣдѣния за сръбскитѣ работи и нрави не отъ безпристрастни битописатели, а въ повечето случаи отъ хора на прѣдвзети тенденции — или, *което се случва най-често, отъ сърби, готови да се прѣдставятъ въ този случай за руси.* (к. н).

Като се говори за сърбитѣ, трѣбва да се различаватъ двѣ ери: до кумановската битка и слѣдъ нея.

До опиянението отъ лесно постигнатитѣ побѣди сърбитѣ бѣха бѣдни сродници съ тѣхнитѣ вѣчни оплаквания отъ австрийскитѣ и турски притѣснители, отъ кознитѣ и интригитѣ на българитѣ, отъ недобросъвѣстностьта на гърцитѣ и отъ равнодушието на Русия".

„Сърбия винаги е гледала на Русия като на страна, *отъ която може да се извличатъ извѣстни облаги, като се свири на струнитѣ на добросърдечието и великодушието на рускитѣ хора.* (к. н.).

Никакви симпатии къмъ Русия, никакви привързаности къмъ Русия не ще намѣрите въ Сърбия; даже елементарно знание на руската култура, на рускитѣ писатели и дѣйци вие ще срѣщнете рѣдко у сръбската интелигенция. Тѣ знаятъ само, че Русия е много богата, и, както и прилича на бѣдни и лѣниви сродници, тайно завиждатъ на това богатство и подъ единъ или другъ прѣдлогъ се мжчатъ да пипнатъ нѣщо отъ знатната си сродница.

Сърбитѣ дотолкова сж свикнали съ това, че Русия, като имъ пръска щедро, въ великодушния си порывъ, своитѣ милости, е готова да тури нѣкога на карта собственото си спокойствие за нещастнитѣ страдалци на Близкия изтокъ, които проливатъ крокодилски сълзи прѣдъ лицето на цѣла Европа, щото сж възвели този актъ на състрадание и милость въ дългъ и задължение!

„Русия е задължена, Русия е длъжна" — тѣзи думи не спиратъ въ устата на правовѣрния сърбинъ.

Русия е задължена, макаръ и съ цѣната на кръвьта си, да уголѣми територията на Сърбия, включвайки въ нея разни — Дякова, Призрѣни, Ипеци; *Русия е задължена да воюва съ сѣсѣдитѣ си, за да излѣзе Сърбия на Адриатическо*

море; прѣка длъжность на Русия е да изпраща отряди на Червения кръстъ, пожертвования и доколкото се може повече пари, и сърбитѣ ще приематъ великодушно всичко това, убѣдени, че Русия изправно изпълнява своитѣ задължения къмъ Сърбия (к. н.)

Нима Русия може да има други интереси, освѣнъ да способствува за създаване на Велика Сърбия съ права на съдружникъ?

Едничката разумна цѣль на сжществуването на Русия — *това е грижата за възстановяване царството на Душана Силни*, и тогава, велика и цѣнеща заслугитѣ на своитѣ сътрудници, Сърбия ще помогне на руситѣ да се справятъ съ двуедината крайдунавска империя.

Повтарямъ, въ Сърбия дотолкова сж свикнали съ мисълта, че всичкиятъ смисълъ на сжществуването на Русия е да служи на интереситѣ на Душановото царство, щото, когато петербургскиятъ кабинетъ, въпрѣки възгледитѣ на шъпичка руски славянофили се отказа да се застжпи активно по въпроса за пристанището Дурацо, въ Сърбия взеха да негодуватъ отъ Русия и въ увлѣчението си *почнаха да обвиняватъ Русия въ малодушие и въ измѣна на насжщнитѣ задачи на славянството (трѣбва да се разбира Сърбия), и че забравяла, какво съ нея ще бждатъ сръбскитѣ войски, успѣли да изпъдятъ за три недѣли турцитѣ отъ Европа.* (к. н.).

Сръбскитѣ политически дѣятели, като се убѣдиха, че не ще имъ се удаде да въвлѣкатъ Русия въ война за Адриатика, хванаха се за обратното срѣдство: *започнаха да плашатъ Русия, че нейната слабость и нерѣшителность ще подбуди Сърбия да се хвърли въ прегржднитѣ на Австрия . . .* (к. н.).

Какво може да бжде по-краснорѣчиво отъ тая откровеность?

Съ това се казва, че ако на Русия е угодно да разполага съ платонически симпатии край брѣговетѣ на Сава и Морава, тя трѣбва да води политика *сръбска* (к. на авт.), а не руска и да мисли прѣди всичко за сръбски излазъ на море, за разширение прѣдѣлитѣ на Стара Сърбия за смѣтка на Албания, за изгоденъ търговски договоръ съ Австрия за благото на Сърбия, *но руската дипломация да не смѣе никакъ да прокарва политика руска, тъй като въ такъвъ случай Сърбия ще прѣмине на страната на противницитѣ*". (к. н.).

Ние се боимъ, че и г. Шевалье ще си навлѣче (ако не си е навлѣкълъ вече) гнѣва на сръбскитѣ вѣстникари, както вече сж си изпатили редица други руси: Милюковъ, Кораблевъ, Державинъ. Фактъ е, обаче, че, съ поведението си прѣзъ голѣмата война, сърбитѣ, както видѣхме, напълно оправдаватъ наблюдателния руски кореспондентъ.

Вмѣсто да признаятъ една поне своя грѣшка, като наши съюзници прѣзъ 1912—1913, тѣ все човъркатъ около нападението отъ 16 юни и съзнателно се стремятъ да направятъ Русия и цѣлото славянство участници въ своитѣ егоистични и коварни попълзновения спрямо насъ.

XI

Днешна България и нейнитѣ претенции

Обединението на сърбитѣ и обединението на българитѣ. — Исторически права. — Бѣглъ погледъ върху сръбската история и сръбското владичество въ Македония. — Българска асимилация и културно-национално единство. — Етнографически права. — Отъ кога Македония прѣстана да бѫде за сърбитѣ българска. — Какво говорятъ старитѣ сръбски карти. — Сръбски «учени» противорѣчия. — Пѫтешественицитѣ и ученитѣ отъ миналия вѣкъ за Македония. — Ролята на Македония въ българското национално възраждане. — Македония и Екзархията.—Македония прѣзъ турското и сръбското робство.—Повѣстьта на единъ македонски българинъ. —Международнитѣ договори и държавнитѣ постановления. — Султанскиятъ фермanъ отъ 1870. — Цариградската конференция. — С.-Стефанскиятъ договоръ. — Роформаторската акция въ Македония.—Сръбско-българскиятъ договоръ отъ 1912. — Претенциитѣ на България отъ гледище на «балканското равновѣсие».

Послужихме си за тая глава съ надслова на познатия ни сръбски памфлетъ, понеже искаме да изчерпимъ въпроса, дали наистина това, което днесъ иска България, е толкова страшно и несъвмѣстимо съ интереситѣ на славянството, на Русия и на Сърбия, колкото се струва това на „сериозния сръбски *политичар*“ г. Veritas.

Сръбскиятъ професоръ г. Ст. Станоевичъ счита за естествена и логична необходимость, *всѣки народъ да има своя национална държава*. „Само при своя национална държава, може единъ народъ да разполага съ условия за траенъ миръ и културно-икономическо прѣуспѣване, — казва г. Станоевичъ,—защото тамъ, кѫдѣто нѣкои народи сѫ погазвали националния принципъ, като сѫ се опитвали да наложатъ съ сила своя езикъ, своята култура и народность на други плѣмена, тамъ винаги отъ страна на послѣднитѣ се е явявалъ отпоръ срѣщу това насилие“. И г. Станоевичъ иска „цѣлиятъ сръбски, хърватски и словински народъ, който е отъ сѫщия произходъ, има еднакъвъ езикъ и еднакъвъ

манталитетъ, да бѫде събранъ въ една държавна единица, понеже само така ще може, като членъ на великото международно сѣмейство, да допринесе, споредъ способноститѣ и силитѣ си, своя дѣлъ на общочовѣшката, интелектуална и материална култура [1])".

България не иска нищо повече за себе си. Но въ своя стремежъ *да събере въ една държавна единица цѣлия български народъ, който е отъ сѫщия произходъ, има еднакъвъ езикъ и еднакъвъ манталитетъ*, тя на югозападъ се сблъсква съ Сърбия, която държи подъ владичеството си часть отъ българското плѣме, „опитва се да му наложи на сила своя езикъ, своята култура и народность". Срѣщу „това насилие се явява отпорътъ" на цѣлокупния български народъ. Отъ тукъ и трагичниятъ споръ между двѣтѣ славянски господарства на Балканитѣ.

Претенциитѣ на България по тая посока се явяватъ, прочее, като *естествена и логична необходимость*, и въ тѣхна полза говорятъ всички ония съображения, по които добри сърби като г. Ст. Станоевича ратуватъ за обединението не само на сръбството, а сще и на хърватитѣ и словинцитѣ. Тѣ сѫ справедливи и отъ всички други становища, за които г. Станоевичъ не говори.

1. Исторически права.

Ако и да считаме намѣсването на „историческитѣ права" въ днешния споръ за Македония за неумѣстно и ненужно, ние отваряме тоя капителъ, защото нѣма область, въ която сърбитѣ да сѫ си създали повече илюзии и съ която да сѫ експлоатирали по-безогледно, отколкото историята.

Владѣнието на извѣстни територчи въ далечното минало не дава никакво право на потомцитѣ на нѣкогашнитѣ владѣтели да претендиратъ и сега върху сѫщитѣ територии, ако тѣхнитѣ претенции се изключватъ отъ националния принципъ, отъ волята на респективното население и отъ неговото национално и политическо развитие въ по-ново врѣме. Днесъ Русия претендира върху Галиция, Ромѫния върху Трансилвания и т. н., не защото нѣкога сѫ владѣли тия области, а защото считатъ жителитѣ на тия земи, по произходъ, езикъ

[1]) *Ст. Станоевичъ.* „*Шта хоче Србија*" (Нишъ, 18 май 1915, цѣна 10 ст.), стр. 26.

и култура, за руси, румжни и пр. Това се отнася и до сръбскитѣ претенции надъ Босна, Бачка, Сремъ и други безспорно сръбски земи, макаръ и никога не владѣни отъ Стефана Душана Силни.

Ако българи и сърби рѣкатъ да обосноватъ претенциитѣ си само съ завоеванията на Крума, Бориса, Симеона, Самуила, Иванъ Асѣна II и на Стефана Неманя, Милутина и Душана, тѣ биха дошли до твърдѣ чудати заключения относително днешнитѣ имъ политико-национални задачи. Граници разширявани въ миналото въ най-различни посоки. Сърбия, напримѣръ, никога не е владѣла Банатъ, Бачка, Сремъ, Далмация, Хърватско и Словиния, които днесъ иска да обедини въ една държава. Сърбитѣ сж владѣли много по-малко врѣме, отколкото българитѣ, дѣсния брѣгъ на Морава съ Браничево и Бѣлградъ, които сега владѣятъ, и Албания съ Дурацо, която поставятъ въ сферата на днешнитѣ свои „жизнени интереси". Изобщо взето, сръбската история е далечъ по-скромна, стколкото си прѣдставятъ това сръбскитѣ патриоти. До началото на XIII вѣкъ — до Стефана Неманя (1217) сърбитѣ сж разпокжсани на нѣколко незначителни княжества; Зета и Рашка се борятъ за първенство и се намиратъ, почти непрѣкжснато, подъ надмощното влияние или подъ формалния васалитетъ ту на Византия, ту на България, ту на Унгария. До Стефана Уроша III (Милутина) Сърбия се гуши оттатъкъ Шаръпланина. Едвамъ въ 1282 сърбитѣ ставатъ господари на скопската область; подиръ битката на Велбуждъ (1330) проникватъ въ централна Македония и въ струмската область. Въ врѣмето на Душана разширяватъ владѣнието си на югъ и западъ отвъдъ границитѣ на Македония и отбѣлѣзватъ „единствения периодъ на завоевателна и империалистична политика" въ своята история, както бѣлѣжи и г. Ст. Становичъ[1]). Срѣдна и южна Македония тѣ владѣятъ всичко на всичко 44 години[2]) (1345—1389). Отдѣлни градове пъкъ отъ срѣдня и южна Македония сж владѣли още по-малко.

Съвсѣмъ не отъ такъвъ мимолетенъ, чисто *завоевателенъ и империалистиченъ* характеръ сж връзкитѣ между Македония и България. По-крупна е и историческата роля на България въ Балканския полуостровъ. България се явява въ полуострова като първа славянска държава въ 679. Царь

---

[1]) „Шта хоче Србија, стр. 78.

[2]) *Македонія. „Археологическое путешествіе Н. П. Кондакова"* (С. Петерсбургъ, 1909) стр. 292.

Крумъ подиръ завладяването на София (817) прониква съ войскитѣ си въ Македония. При Бориса, слѣдъ приемането на християнството (865), процесътъ на етническото обособяване на славянитѣ отъ Охридското езеро до Черно море почва да се кристализира. При него и при приемника му Симеона (907—927) България става огнище на славянска култура; ученицитѣ на Кирила и Методия — Климентъ, Гораздъ, Сава, Наумъ, Ангелари турятъ на здрава основа славянското богослужение и славянската книжнина, съ процъвтяването на която се довършва и националното обособяване на македонскитѣ славяни. Срѣдище на тая дѣйность е Македония — седалището на охридския епископъ Климентъ. Слѣдъ покоряването на източното българско царство на Шишмана отъ имп. Цимисхия (972) продължава да живѣе западното царство, съ столици София, Воденъ, Преспа, Охридъ, до 1018. Прѣзъ второто българско царство (1186—1396), при Иванъ Асѣна II (1218—1241), Македония, Тракия и Мизия образуватъ пакъ една българска държава. Македония се откѫсва отъ България едвамъ подиръ Велбужката битка (1330), но влиза въ състава на сръбската държава, като напълно обособена въ етническо отношение славяно-българска область[1]) и запазва напълно своя български характеръ прѣзъ вѣковетѣ които ни дѣлятъ отъ тая епоха. И така, въ продължение на цѣли 4 вѣка, Македония живѣе единъ и сѫщъ културно-националенъ животъ и дѣли политическото величие и упадъка на България, като въ извѣстенъ периодъ става и единственъ политически и духовенъ центъръ на цѣлокупното българско плѣме.

Колкото и да сѫ чувствителни сърбитѣ къмъ миналото си, историческитѣ факти говорятъ че дори по отношение на кървава слава, побѣди и завоевания на всѣкакви земи, тѣхната далечна история е по-скромна отъ тая на другитѣ балкански народи. До такова заключение ще дойде всѣки сърбинъ, който би прочелъ обективно и безъ прѣдразсѫдъци съврѣменния сръбски историкъ г. Ст. Станоевичъ („Историја српскога народа"). И ще се убѣди въ душата си, че не е въ интереса на сърбитѣ, нито е въобще умѣстно, да се смѣсватъ

---

[1]) Трѣбва при това да се забѣлѣжи, че веднага слѣдъ смъртьта на Душана (1355), отдѣлнитѣ области, свързани единствено по силата на завоеванието, се разпадатъ и се обособяватъ като княжества съ физиономията на мѣстнитѣ елементи, подъ владичеството на сръбски войводи и князе. А още въ 1371, подиръ битката при Черменъ държавата на Вукашина („македонския краль") минава подъ суверенитета на турцитѣ.

въ днешния споръ за Македония подвизитѣ на Симеона, Самуила или Душана[1]).

2. *Етнографически права.*

Споветѣ около народностьта на славѣнското население въ Македония сѫ сравнително нови.

Прѣзъ втората половина на XVIII в., когато се започва националното възраждане на балканскитѣ народи, очертаватъ се въ съзнанието имъ и границитѣ, до които всѣки единъ отъ тѣхъ се простира.

Сръбскиятъ народъ, чието политическо робуване подъ турцитѣ и духовно подъ гръцитѣ бѣ, благодарение на неговото географическо положение, по-малко тежко, започва да се възражда по-рано отъ българския. И още въ първитѣ стадии на възраждането си, той не включва въ своитѣ етнографически граници Македония. За първитѣ сръбски народни дѣятели, учени, историци и политици Македония не е сръбска, а българска страна, населена съ българи.

Така сръбскиятъ историкъ *Йованъ Раичъ*, въ своята история на славянскитѣ народи (1794 , поставя южната граница на сръбското плѣме на „Косово поле, еже съ Булгаріею граничитъ". Споредъ *Павелъ Соларичъ*. Шаръ планина отдѣля Македония отъ Сърбия, а Нишъ е „южен градъ на Сърбия

---

[1]) По въпроса за историческитѣ културно-национални връзки между българитѣ отъ Македония и отъ другитѣ части на българското отечество, ние прѣпоржчваме на вниманието на сръбскитѣ учени, покрай споменатитѣ вече трудове на рускитѣ учени г. г. И. П. Кондаковъ и К. С. Державинъ, и най-новия трудъ на българския професоръ г. А. Иширковъ: *„Западнитѣ краища на българската земя"* (Бѣлѣжки и материали, съ 11 карти. Стр. I—CXXX и 1—104. София, Царска придворна печатница. 1915. Цѣна 5 лева). Въ тая книга, която наскоро ще се пустне въ продажба, авторътъ опрѣдѣля, възъ основа на редица стари и нови документи, западнитѣ етнографически граници на българското плѣме прѣзъ врѣме на сръбското завоевание и прѣзъ турското робство. Въ първитѣ четири глави на своя многоцѣненъ научен трудъ г. Иширковъ съ неоспорими исторически аргументи доказва: 1) че когато турцитѣ покорили Македония, тя е била въ етнографическо отношение българска земя, 2) че охридската патриаршия е била българска национална черква и подъ властьта на сръбскитѣ крале, 3) че скопската область е останала българска и подъ духовното владичество на сръбската ипекска патриаршия, и 4) че долинитѣ на българска Морава, Нишава и Тимокъ се считатъ отъ всички за български отъ края на 14 до срѣдата на 19 вѣкъ.

до българската граница." *Димитрий Давидовичъ* (Исторіа народа србскогъ, 1821) не вижда сърби не само въ Враня, но даже и въ Прищина и Нови Пазаръ (поалбанчени). Създателтъ на сръбския книжовенъ езикъ *Вукъ Караджичъ* намира, че въ диалектично отношение между говора отъ Македония и дунавска България има тая разлика, която сжществува между говора на сремци и херцеговци и че Сърбия се простира между Сава, Дунава, Стара планина *до Шарь планина, Лима и Дринъ;* Караджичъ въ 1829 сочи градоветѣ Призренъ и Ипекъ като „южнѣйшіе предѣли Сербіи".

Едвамъ прѣзъ 60-тѣ години сърбинътъ *М. Милоевичъ* разширява прѣдѣлитѣ на сърбизма далеко задъ Морава, Шаръ планина и Вардара. Но неговитѣ теории се видѣха чудати и на самитѣ сърби. И до като сръбското книжовно дружество само̀ издава събранитѣ отъ сръбския археологъ *Ст. Верковичъ* народни умотворения въ Македония подъ името *Народне песме македонскихъ Бугара*, сжщото дружество отказва субсидия на М. Милоевича да събира и издава материали за Македония, която той счита за сръбска земя.

Чеда Миятовичъ, по-послѣ дългогодишенъ сръбски посланникъ въ Лондонъ, кждѣто прѣбивава и днесъ, прѣвежда на сръбски въ 1868 пжтнитѣ впечатления на извѣстнитѣ англичанки Мекензи и Ирби, които, както въ книгата си „Пжтуване по славянскитѣ земи на Европейска Турция", така и въ приложената къмъ нея етнографическа карта, считатъ за населена съ българи страната между Солунъ, Охридъ, Дринъ и Морава, заедно съ Скопие [1]) Никаква забѣлѣжка, никаква резерва отъ страна на прѣводача не дава да се разбере, че въ Сърбия се оспорва мнѣнието на двѣтѣ англичанки.

На едно мнѣние съ сърбина Вукъ Караджичъ, по въпроса за българския характеръ на Македония въ езиково и етнографическо отношение сж най-голѣмитѣ свѣтила въ областьта на славянската филология, съ В. Ягичъ на чело. „Учени като Махановичъ Григоровичъ, Гилфердингъ, Голубински и пр. — казва проф. С. Павленко — пишатъ, че Македония е просто българска. На картата на Шафарика, когото никой не може да подозре въ пристрастие къмъ българитѣ въ ущърбъ на сърбитѣ, е показано, че отъ Охридското езеро до Солунъ живѣятъ само българи". Сжщото нѣщо е показано въ съчиненията и картитѣ на всички по-видни пжтешественици и учени изслѣдователи, които прѣзъ миналото столѣтие сж про-

[1]) Цитати отъ първоизточницитѣ читательтъ ще намѣри въ книгата на г. Иширкова, гл. 5, стр. LVII—LXV и „Материали" стр. 1—89.

пътували Македония или сж я изслѣдвали въ етнографическо и лингвистично отношение: Пукевилъ, Ами Буе, Ципиенъ, Гризебахъ, Бланки, Липранди, Убичини, Ханъ, Лежанъ, Тоцеръ, Артуръ Евансъ, Каницъ, Ербенъ, Кипертъ, Саксъ, Иречекъ и пр.[1]) Отъ новитѣ руски учени на първо мѣсто трѣбва да споменемъ академика Кондаковъ [2]), проф. Милюковъ [3]), проф. Державинъ [4]).

Сръбскитѣ *политически* страхове прѣдъ засилването на българската национална вълна се пораждатъ тепърва подиръ създаването на българската Екзархия, а новитѣ насоки на сръбската *държавна политика*, подиръ берлинския конгресъ и окупацията на Босна и Херцеговина, позръщатъ сърбитѣ къмъ фантастичнитѣ теории на Милоевича. Отъ тогава учени, политици и общественици обединяватъ усилията си, за да обосновятъ своитѣ претенции за политическо завладѣване на тая область. Трагикомизмътъ на тия усилия състои въ това, че трѣбваше сега сърбитѣ да отрѣкатъ себе си — своята литература, своето национално възраждане и своитѣ освободителни борби, въ които Македония, отбѣлѣзана като българска страна, не взима абсолютно никакво участие.

Г. Иширковъ ни дава въ своята книга едно твърдѣ осезателно доказателство за тоя трагикомизмъ. Подиръ 1878 сърбитѣ трѣбваше усърдно да унищожаватъ всички свои дотогавашни литературни паметници, въ които по единъ категориченъ начинъ се подчертава отъ добри сърби българскиятъ характеръ на Македония. Най-краснорѣчиви между тия паметници сж, не ще съмнѣние, сръбскитѣ етнографически карти отъ първата половина на миналия вѣкъ. Тѣхъ вече почти ги нѣма и напразно би ги търсилъ човѣкъ въ публичнитѣ каталози на сръбскитѣ музеи и библиотеки. И все пакъ г. Иширковъ е успѣлъ, въ врѣме на своитѣ студирания въ Берлинъ и другадѣ, да открие нѣколко такива сръбски карти, които и е приложилъ къмъ книгата си. Такава е сръбската

[1]) Цитати изъ повечето отъ тия автори у г. Иширковъ, стр. LVII—LXV, „Материали", стр. 1—89.

[2]) Проф. Н. П. Кондаковъ, на чело на една научна мисия, въ която е участвувалъ и П. Н. Милюковъ, е пропѫтувалъ прѣзъ 1900 Македония. Задачата на изпратенитѣ учени бѣ да освѣтлятъ на научна почва просвѣтеното руско общество върху споветѣ между сърбитѣ и българитѣ за Македония.

[3]) *П. Н. Милюковъ.* — „Сръбско-българскитѣ отношения по македонския въпросъ". в. „Руское Богатство". 1900 и българския прѣводъ въ „Български прѣгледъ", г. V, кн. IX—X.

[4]) »Болгарско-сербскія взаимоотношенія и македонскій вопросъ". Петроградъ, 1914.

Вж. фотопринтното издание на атласа „БЪЛГАРИТЕ В ТЕХНИТЕ ИСТОРИЧЕСКИ ГРАНИЦИ". Берлин 1917. издание на изд. „Спектър". София. 1993 г.

етнографическа карта, приложена къмъ книгата на сръбския историкъ Димитрий Давидовичъ (1800—1838) „*Исторія народа српскогъ*". (Београдъ, 1848, издание второ, на сръбски държавни разноски). Картата е озаглавена: *Землѣ у коима пребиваю сербли*. Въ тия „земи, въ които живѣятъ сърби", не влизатъ ни Македония, ни градоветѣ Нишъ и Враня, които авторътъ счита за земи, населени съ българи. Въ картата „*Србія и землѣ у коима се српскій говори*" и пр. отъ проф. Дежарденъ (Београдъ, 1853) е разграничена сръбската говорна область. Тая область на югъ достига до Шаръ планина; въ нея не влизатъ граничнитѣ македонски градове Прешово, Качаникъ, Тетово, Скопие, Куманово и пр. Въ картата „Croquis des westlichen Zutlüsse des oberen Wardar", приложена къмъ съчинението „Reise von Belgrad nach Salonik" (1861) отъ фонъ Захъ, управитель на сръбската артилерийска школа, не е обозначено нито едно сръбско село по долината на Вардара, въ Порѣче сж отбѣлѣзани само нѣколко български села [1]),

Изкуствена, лишена отъ всѣка научна и историческа обосновка, македонската кауза на сръбската държавна политика наруши единомислието, което царуваше всѣдъ сръбскитѣ учени и патриоти по отношение на южната и източната граници на сърбизма и народностьта на македонцитѣ. Всѣки патриотствуващъ сръбски ученъ сега мѣсти границата на сърбизма по-малко или повече на югъ, споредъ степеньта на своитѣ апетити и безкрупулностьта си къмъ науката. За едни сърби, като Милоевича, Сречковича, Сп. Гопчевича, М. Андоновича, Ив. Иванича и др., съ *чисти* сърби е населена цѣла Македония до Бистрица и оттатъкъ Кавала; за други границата достига само Струма, а за трети — македонцитѣ сж само „славяни" и „аморфна маса". Границата на Ст. Сърбия сжщо се мѣсти произволно на югъ отъ Шаръ-планина и скопската Черна гора. Ние вече знаемъ, какъ се върши това отъ г. Цвиича, който се старае да се съобразява съ тенденциитѣ на държавната политика. По необходимость, тая разновидность въ сръбскитѣ мнѣния извиква понѣвга и такива инциденти, които не смѣемъ да нарѣчемъ само комични, защото съдържатъ едно, колкото страшно, толкова и печално себеизобличение за учениtѣ прѣдставители на сръбския народъ. Така, сръбскиятъ емисаръ въ Русия и довѣрено лице на г. Пашича, Марко Цемовичъ, обвини („Македонски проблемъ и македонци", Београд,

---

[1]) Вижъ у г. Иширкова репродукциитѣ на тия карти, както и „*Бѣлѣжки за приложенитѣ карти*", стр. 91 - 93.

1913), г. Цвиича въ *най-груба грѣшка*, зарадъ теорията му, че македонцитѣ не били нито сърби, нито българи, когато тѣ сж *чисти сърби*. Другъ единъ сръбски quasi ученъ, университетскиятъ професоръ Миланъ И. Андоновичъ, авторъ на брошурата „Македонски су славени срби" (Београд, 1913), се нахвърли още по-свирѣпо върху г. Цвиича и постави фортедра въ сръбски университетъ единъ сръбски ученъ, който е заявилъ, че македонскитѣ славяни не сж сърби?[1]) Твърдѣ умѣстно по тоя поводъ проф. Державинъ въ своята книга (стр. 19) казва: „По-далеко едва ли може да се отиде, и мално въпроса: има ли право да заема професорска кание съ извънредна леснина можемъ да си прѣдставимъ, какво вършатъ сега въ Македония тия Андоновичевци съ всички они, които биха се одързостили да кажатъ за себе си, че не сж сърби, а българи."

- Съвсѣмъ друго положение заема Македония въ новата история на българския народъ. За всички българи отпрѣди и слѣдъ Паисия Хилендарски Македония е нераздѣлна часть отъ общото българско отечество—толкова българска, колкото

---

[1]) Г. Андоновичъ е авторъ и на извѣстната по своята фантастичность „Карта Балканског полуострова, кральевине Србије и српских земаља" (Београд, 1905). По тая карта, въ източнитѣ сръбски етнографически граници влизатъ Видинъ, Рахово, Ломъ, Кула, Берковица, Вратца, София, Самоковъ, Дупница, Кюстендилъ, цѣлата Струмска долина и часть отъ долината на Мѣста, близу до Драма. На югъ, вънъ отъ сегашнитѣ сръбски владѣния въ Македония, отбѣлѣзани сж като сръбски земи още Леринъ, Костуръ, Кайлари, Воденъ, Беръ, Негушъ, Енидже-Вардаръ, Кукушъ, Демиръ-Хисаръ и Сѣръ. Картата на г. Андоновича може да се посочи и като образецъ на сръбско недобросъвѣстно отнасяне къмъ историческата наука. Г. Андоновичъ вмъква въ Душановата държава и земи, които никога сърбитѣ не сж владѣли: София, Видинъ, Ломъ, Кавала и понататъкъ. Това се опровергава и отъ най-авторитетния съврѣменъ сръбски историкъ Ст. Станоевичъ: въ картата на *Държава Душанова*, която той прилага къмъ своята *Историја српскога народа*, споменатитѣ градове не влизатъ въ Душановото царство, източната граница на което никждѣ не се допира до р. Струма.

Тия редове бѣха вече написани, когато, за голѣмо наше очудване, се научихме отъ вѣстницитѣ, че и Ст. Станоевичъ (завидѣлъ, види се, на разнитѣ Андоновичи, на които той по своитѣ научни методи не прилича) издалъ сжщо етнографическа карта, въ която отбѣлѣзалъ като сръбска цѣла Македония. В. Odjek го упрѣкна, че не е вмъкналъ въ тая карта и „сръбскитѣ" околии въ царство България, а гръцкиятъ в. Кери, 8. VIII, се възмути, по тоя случай, задѣто сръбскиятъ професоръ посърбилъ всичко чакъ до Серфидже: „Достатъчно щѣше да бжде за сърбитѣ да срѣщнѣха и друго нѣкое подобно название, за да кажатъ, че сърби живѣятъ даже и въ стара Гърция".

и дунавска България и Тракия. Зовътъ къмъ пробуда, който въ 1872 отправи, чрѣзъ своята „славѣно-болгарска история" хилендарскиятъ монахъ Паиси, уроженецъ на една македонска епархия, намѣри трептящъ отгласъ по всички краища, дѣто се говорѣше единъ и сжщъ езикъ—отъ Охридското езеро и Шаръ планина до Бистрица, Черно Море и Дунава. Процесътъ на пробуждането отъ мъртвешкия сънъ става едноврѣменно въ Велесъ, Скопие, София, Търново и Пловдивъ. Паиси отъ самоковската епархия, Софрони Врачански отъ Котелъ и Хаджи Якимъ Кърчовски отъ Кичевско работятъ като синове на единъ и сжщъ народъ за цѣлото българско отечество. Българското население, заварено въ Македония отъ разнитѣ пжтешественици и учени прѣзъ първата половина на миналия вѣкъ—отъ Пукевила и Ами Буе до Григоровича, поде борбата за освобождение отъ гръцкото духовно робство едноврѣменно съ прибалканскитѣ българи. И днесъ това население е такова, каквото бѣ прѣди хиляди години. „По цѣлото обходено пространство отъ Охридъ до Скопие и Куманово,— казва проф. Кондаковъ (стр. 293—294),—живѣе единъ народъ, който и въ IX вѣкъ се е наричалъ български, когото въ IX вѣкъ гърцитѣ признаха сжщо за български и който се е наричалъ такъвъ прѣдъ първитѣ посѣтили страната европейци и пжтешественици и прѣдъ нашия Григоровичъ".[1]) Македонскитѣ славяни не участвуватъ като сърби въ културно-националния подемъ на сръбското плѣме, макаръ и захванатъ много по-рано; ония отъ тѣхъ пъкъ, които е засегнало просвѣтното влияние на сръбството, прогледнаха и се самосъзнаха, като българи, и побързаха да ускорятъ възраждането на назадналия свой родъ. Такъвъ е случаятъ съ българския просвѣтитель въ сѣверна Македония Константинъ Джинотъ, а въ по-късно врѣме и съ Иосифъ Ковачевъ, който се е училъ и въ Бѣлградъ.

Нѣма твърдение по-лесно сборимо отъ това, че Македония *се побългарила*, благодарение пропагандата на българската Екзархия. И все пакъ това просташко твърдение прѣдставя едва ли не най-солидното обяснение за крѣпкия български духъ, на който се натъкнаха сръбскитѣ пропагандатори отъ 1880 насамъ. Все съ сжщата екзархийска пропаганда обясняватъ и днесъ още сърбитѣ твърдо-

---

[1]) Викторъ Ивановичъ Григоровичъ, ученъ руски славистъ, който посѣти Македония въ 1844, а въ 1848 издаде капиталния си трудъ „Очеркъ путешествія по европейской Турціи", който има грамадно значение за пробуждане вспрѣдъ руското общество интересъ къмъ българското население.

главото упорство на завоеванитѣ си поданници въ Македония. Сръбскитѣ учени игнориратъ една близо вѣковна история на македонската българщина, която е прѣдшествувала създаването на екзархията. Македония участвува както въ българското възраждане, така и въ черковната борба и има, слѣдователно, своя дѣлъ отъ заслуги за създаването на самостойна общонародна черква.

Съврѣменникъ на Софрония Врачански (1739—1816) и пръвъ продължитель на Паисиевото дѣло въ Македония е *Хаджи Иоакимъ Кърчовски* (роденъ въ село Осломени, кичевско, умрѣлъ къмъ 1820). Екзархията ли му е внушила любовьта къмъ родния езикъ и родното учение? Когато той учеше на четмо и писмо и будѣше народно съзнание въ Кратово и др. градове, българскиятъ народъ спѣше доста дълбоко, за да могатъ малкото още български просвѣтители да мечтаятъ за българска екзархия, да правятъ пропаганда и да прозелитиратъ чужди народи. Българска книжнина даже не сѫществуваше, и кичевецътъ Хаджи Иоакимъ, наредъ съ Софрония Врачански, е основатель на родната литература. Хаджи Иоакимъ е трети по редъ, подиръ Софрония, авторъ на български печатни книги. („Чудеса прѣсветыя Богородицы". Будимъ. 1817. И др.).

Ученикътъ на Хаджи Иоакима, Кирилъ Пейчиновичъ, — роденъ въ с. Теарце, тетовско, умрѣлъ въ 1845), учеше дѣца въ разни монастирски килии въ скопско, а въ 1816 издаде въ Будимъ *„Книга зовомая огледало"*, написана „препростейшимъ и не книжнымъ языкомъ Болгарскимъ долнія міссіи". Коя пропаганда е внушила на тоя тетовецъ, че родниятъ му езикъ е български?

Въ 1835 започва да работи редовно габровското училище, което скоро разраства въ първа българска гимназия. Най-главната учителска сила въ това училище, въ което за пръвъ пѫть се прѣподава по „взаимно-учителната метода" и пръвъ български педагогъ е македонецътъ папа-Петровъ, послѣ *иеромонахъ Неофитъ Рилски*. (роденъ въ с. Баня, Разложко, 1793, умрѣлъ въ 1881). Неофитъ Рилски е единъ отъ най-заслужилитѣ разпространители на просвѣта между българитѣ. Той, синъ на Македония, е съставитель на пръвата „Българска Грамматіка" и пръвъ прѣводачъ на евангелието на простъ български езикъ.

Издатель на двѣ твърдѣ мили на врѣмето си книги, на „Царственника" и на „Синтипа философа" е *Христаки Павловичъ*, „сущій изъ Дупница Македонска" (умрѣлъ въ 1848).

Македонецъ е и основателтъ на пръвата българска печатница въ Солунъ (1838) — дойранецътъ *Хаджи-Тео-*

доси. В. И Григоровичъ се е срѣщалъ въ 1845 съ *бащата на българското книгопечатане* и нарича Хаджи-Теодосия „природенъ българинъ".

Македонецъ е и единъ отъ първитѣ български книгоиздатели въ Цариградъ, *Иоанъ Димитріевичъ*, отъ Охридъ.

Първи сериозни събирачи на български народни умотворения и съставители на първия крупенъ сборникъ отъ такива умотворения (Загребъ, 1861) сж двамата *братя Миладинови*, родомъ отъ Струга. Коя пропаганда имъ вдъхна пламенната любовь къмъ родната рѣчь и твърдостьта, съ която тѣ посрѣщнаха, благодарение на гръцкитѣ козни, смъртьта въ турскитѣ затвори?

Македонецъ е поетътъ *Райко Жинзифовъ* (роденъ въ Велесъ), който въ 1855 учителствува въ Прилѣпъ. Къмъ съотечественицитѣ си авторътъ на поемата „Кървава Кошуля" отправя такива боеви апели:

Сички съгласно станете,
Български школи отворете,
Въ църкви български четете,
Отъ никого се не бойте!

Или:

О, гърци, гърци, чуйте насъ,
Чуйте нашъ народенъ гласъ,
Знайме мы, разбираме мы
Злобна цѣль, коіж криете вы.
До сега не погърчихте насъ,
За напрѣдъ храбро чекаме васъ.
Съ остро ли перо, съ остъръ ли мечъ,
Ке дѣлимъ, ке се караме мы.

Ето пъкъ, какъ той купнѣе въ 1859 отъ далечната Москва за цѣлокупното българско отечество:

...Но ако може да спомогне
Отечество да се избави
Македоніж, Тракіж
Па и горня Българіж
Отъ фанариоти владицы
Прокляти лукави гърцы,
Кои даватъ като волци
Бѣднитѣ и кротки овци.[1])

Но има ли по-трогателенъ изразъ на пламенното българско родолюбие, което трепти въ душата на тогавашний македонски българинъ, отъ това стихотворение на Жинзифова, напечатано прѣзъ 60 тѣ години:

---

[1]) *Извѣстия на семинара по славянска филология при университета въ София.* Книга III (за 1908—1910), София 1911. (Райко Жинзифовъ, животъ и литературна дѣйность — отъ Любенъ Д. Ихчиевъ — стр. 505).

Македонія, чудна страна,
Нема да бидитъ гръчка она!
Шума, и гори, и планина,
Самий камень на тая страна,
Птица и риба въ Вардаръ рѣка,
Живо и мъртво на свои крака
Ке станитъ, ке дадитъ отвѣтъ
На цѣла Европа и на цѣлъ свѣтъ:
Я Българка сумъ, Българинъ сумъ я,
Българи живѣятъ во тая страна.

Македонецъ е и учителтъ, който пръвъ въведе въ габровската гимназия (1864) звучната метода при обучението: *Иосифъ Ковачевъ* (роденъ въ Щипъ), авторъ на „Школска педагогія или методическо ржководство за учителитѣ и управителитѣ на народнитѣ школи" (Виена, 1873).

Прѣзъ 40-тѣ и 50-тѣ години велѣшанецътъ *Юрданъ х. Костантиновъ Джиноть* учителствува въ разни македонски градове (въ Скопие отъ 1848—1857), проповѣдва борба противъ фанариотското иго и пише дописки изъ цариградскитѣ вѣстници за несносния животъ на българитѣ въ Македония. Сѫщото прави воденчанецътъ *Динката*, който пробужда народния български духъ въ най-южнитѣ части на Македония — при политѣ на Грамосъ и покрай Бистрица [1]).

Македония даде и двамина между пръвитѣ подиръ Софрония Врачански български иерарси. Тѣ сѫ: *Партени Зографски* (роденъ въ Дебъръ, умрѣлъ въ 1876), по-послѣ български епископъ въ Пиротъ и *митрополитъ Натанаилъ* (роденъ въ с. Кучевища, Скопско). Книжовната и обществена дѣйность на Натанаила започва отъ 1851, когато той се връща отъ Русия въ отечеството си. Въ своето анонимно съчинение „Пріятелское писмо отъ Блъгарнна къ Гръку" той ни е прѣдставилъ най-добрѣ началото на българската черковна борба [2]). Първи поискаха свои природин Бльгаре Владыкы българитѣ отъ Самоковъ и *Скопие*. 1833. Молби за владици

---

[1]) Въ дѣйствителность, наченки на българско просвѣтно дѣло въ сѣверна и сѣверозападна Македония има още къмъ срѣдата на XVIII в. *Хаджи Мишо Кушевъ*, напримѣръ, е училъ въ Велесъ на българска книга още въ 1750 (А. Шоповъ, „Изъ живота и положението на българитѣ въ Македония", Пловдивъ 1894, стр. 367—368). Тоя въпросъ е отчасти изслѣдванъ въ хубавата книга на проф. Йорданъ Ивановъ „*Сѣверна Македония*" (гл. X. „Бѣлѣжки за стари училища въ Щипъ, Кратово, Кюстендилъ и др."). Авторътъ привежда достатъчно данни, за да установи, че „ученето на българска книга не е прѣставало никога въ българската земя" и че „както древнята, тъй и новата българска просвѣта сѫ просияли отъ македонскитѣ краища" (стр. 354).

[2]) Вижъ *Иширковъ*, стр. LXX—LXXI.

българитѣ подаватъ и отъ други градове въ 1833 до султанъ Махмуда, а въ 1845 до султанъ Абдулъ Меджида, прѣзъ тѣхнитѣ пжтувания изъ страната.

Българитѣ отъ Охридъ въ 1859 поискаха отъ Патриаршията да имъ назначи за владика единъ отъ тримата тѣхни кандидати: Авксенти Велешки, Иларионъ Макариополски, или Натанаилъ Охридски; патриаршията имъ изпрати пакъ гъркъ и охридчани на слѣднята 1850 година се отказаха отъ патриаршията [1]).

Солидарностьта между българитѣ и отъ тритѣ части на общото отечество се манифестира по единъ внушителенъ начинъ въ 1867, когато патриархъ Григори VI изработи проектъ за автономно българско черковно управление, чиято область се ограничаваше главно въ дунавска България. Противъ тоя проектъ възстанаха най-много българитѣ отъ Македония. Градоветѣ Скопие, Дебъръ, Велесъ, Струмица, Прилѣпъ, Битоля, Охридъ и други изпратиха въ В. Порта просби, съ които искаха отдѣлно черковно управление за българския народъ. Цариградскитѣ българи поискаха пъкъ да се възстанови, възъ основа на каноническото право, историята и свободата на съвѣстьта, светата *Охридска Българска Архиепископия* [2]).

Въ 1870 българската борба се увѣнча съ успѣхъ: съ царския ферманъ отъ 28 февруари се призна на българитѣ правото да иматъ своя черква, подъ името Българска Екзархия. Отъ протоколитѣ на народния съборъ, който положи основитѣ за вжтрѣшна уредба на черквата и изработи екзархийския уставъ, се вижда, че въ работитѣ му сж участвували и българи отъ Македония, като дѣдо Велю (родоначалникъ на извѣстното българско сѣмейство Велевци въ Рѣсенъ), като прѣдставитель отъ Охридската епархия Тодоръ Ив. Кусевичъ (роденъ въ Прилѣпъ, сега Старо-Загорски митрополитъ Методи) и др.

И така, културно-националната еволюция на българското плѣме едноврѣменно засегна македонци, тракийци и мизийци. Не македонскитѣ българи сж продуктъ на българската екзархия, а послѣдната е вѣнецъ на една дълга всенародна борба, въ която македонцитѣ българи стоятъ въ прѣднитѣ редове.

---

[1]) Е. Спространовъ. По възраждането на гр. Охридъ. Мсб XIII, стр. 625–626.

[2]) М. Бурмовъ. Българо-гръцката черковна разпра, стр. 355–356.

Нека, прочее, се сѫди, каква гавра съ историческата наука и съ фактитѣ изъ най-близкото минало на македонскитѣ българи се крие въ слѣднитѣ „научни изводи" на единъ сръбски професоръ[1]):

> Тя (Македония) запази тоя (сръбския) въ езиково отношение характеръ прѣзъ цѣлото врѣме на турското владичество, безъ да прогресира (!?—бѣл. н.). Тъкмо поради това тя днесъ ни изглежда, малко фигуративно казано, като Македония отъ Душаново врѣме, до нѣйдѣ по културното си развитие, което е запазила и слѣдъ турцитѣ, по архаичнитѣ особености на езика, по манталитетъ, *по всичко* (к. н.). Едвамъ къмъ края на миналия вѣкъ, подиръ създаването на днешната българска държава, започна да се шири движението откъмъ България, подпомагано отъ страни, оформено въ дѣйностьта на българската екзархия отъ 1870. Но това движение не трая дълго; то биде прѣсѣчено съ освобождението на македонскитѣ области отъ сръбската войска и тия области могатъ сега да продължатъ своето свободно развитие въ сѫщия смисълъ както прѣди нашествието на турцитѣ.

Подиръ освобождението на България македонскитѣ българи продължиха своята борба въ двѣ посоки: за пълно национално обособяване и за политическа свобода. Въ тая двойна борба сърбитѣ заеха мѣсто между народнитѣ врагове. Въ съюзъ съ патриаршията и съ тираническото турско правителство, тѣ направиха всичко каквото можаха, за да разединятъ, разпокѫсатъ и обезличатъ тоя народъ; отричаха, както продължаватъ да отричатъ и сега, името, борбитѣ, копнежитѣ и жертвитѣ му. Но историята не може да се отрича. Борбата за свобода противъ турската тирания, тая борба, която прѣдизвика реформаторската намѣса на Европа въ европейскитѣ вилаети въ 1903, младотурския прѣвратъ въ 1908, а по-сетнѣ и балканската война въ 1912, е борба българска, борба на македонскитѣ българи. Сръбското грабителство възтържествува въ 1913. Сръбскиятъ режимъ завари една великолѣпна българска черковно-училищна организация съ петима митрополити; 647 свещеници, 677 черкви, 54 параклиси, 48 монастири; 5 гимназии, 35 прогимназии, 556 основни училища; 52 гимназиални, 106 прогимназиални, 847 основни учители и 35986 ученици. Сръбскиятъ режимъ пропѫди цѣлата почти българска интелигенция, водителитѣ народни, промѣни българскитѣ имена на новитѣ си поданници и имъ наложи своето име. И все пакъ той е безсиленъ да затрие споменитѣ и чувствата, които

[1]) Миливој Павлович. „Наша нация". Језик и етничка синтеза (Ниш, 28. VI. 1908) стр. 28—29.

живѣятъ въ българската душа, ревниво спотайвани отъ бдителното око на новия палачъ. Езикътъ, нравитѣ, споменитѣ и чувствата и днесъ свързватъ тоя народъ, както отъ 1000 години насамъ, съ неговитѣ братя отъ Балкана и отъ брѣговетѣ на Марица. Братоубийствената война отъ 1913 и новото сръбско робство не унищожиха общия идеалъ за обединение.

Неволни участници въ днешната борба на сръбското кралство, македонскитѣ българи молитствуватъ въ душата си разгрома на своитѣ тирани и чакатъ българска войска.

Къмъ половината на октомври 1912 велешкиятъ аптекарь Миланъ Крѣпиевъ посрѣщна тържествено заедно съ съгражданитѣ си „освободителнитѣ" сръбски войски.

Не се мина мѣсецъ, „освободителитѣ" поискаха отъ него да посърби името си и фирмата на аптеката. Той не се подчиняваше, а „освободителитѣ" настояваха, заплашваха и се заканваха. И това продължава близу петь мѣсеца. Една вечерь група сръбски четници, на чело съ турчина сръбски комита Яя-ага, залавя непокорния велешанинъ, закарва го въ сръбското училище и тамъ той изпитва на гърба си здравината на „освободителнитѣ" приклади и тояги. Сутриньта аптекарьтъ, заплашванъ отъ „освободителитѣ", че инквизицията ще се продължи до край, увѣщаванъ съ сълзи на очи отъ старата си майка, съгласява се да стане *Милан Крепијевич* — и му се повръща свободата.

Отъ 28 юли 1913 насамъ той понася, безропотно на гледъ, ужасната раздвоеность на сънародницитѣ си подъ сръбския режимъ: *Миланъ Крѣпиевъ*, велешки българинъ, солунски гимназистъ и неволенъ сръбски робъ — за себе си; *Милан Крепијевич*, „заблуденъ нѣкогашенъ екзархистъ". а сега „правъ сърбинъ" — за сръбскитѣ владѣтели.

Но тиранътъ е толкова мнителенъ, колкото и жестокъ. Войната противъ Австрия му внушава необходимостьта да изпозатвори по-съмнителнитѣ „прави сърби": между тия послѣднитѣ прѣкарва педесеть дена въ сръбския затворъ и Милан Крепијевич. Прѣзъ ноември миналата година въ аптеката на *Крепијевича*, въ дюкяна на мѣстния търговецъ *Лазаръ Боцичъ* и въ други магазини на „прави сърби", властьта прави обиски и намира бомби, които сама е подхвърлила. Миланъ Крепијевич излежава още мѣсецъ и половина въ затвора.

Но Милан Крепијевич прѣзъ врѣмето когато не мжчениствува въ затвора, е жертва на своя неволенъ дългъ на сръбски гражданинъ: служи въ аптеката на сръбската во-

енна болница. Въ началото на мартъ т. г. той се заразява отъ петнистъ тифъ. Въ кошмара на своитѣ прѣдсмъртни бълнувания душата му не е вече раздвоена: той е само Крѣпиевъ, велешки българинъ, и, борейки се съ смъртьта, на 27 мартъ т. г. издъхва съ всенародния купнежъ въ устата:

— Не чувате ли? . . . Шуми Марица! . . Ето ги . . . Идатъ . . . Отворете вратитѣ . . .

Това е повѣстьта на всички „македонски славяни". Нужни сж само условия за безопасность, условия каквито въ сръбска Македония създава кошмарътъ на петнистия тифъ, за да разкриятъ тия „славяни" страшната трагедия, която носятъ въ душата си.

3. *Договоритѣ и държавнитѣ постановления.*

Първиятъ държавенъ актъ, съ който отоманската държава слѣдъ Мухамеда ел-Фатихъ призна правото на българския народъ да има своя християнска черковна община въ империята, отдѣлна отъ тая, въ която, подъ названието *румъ-миллети*, влизаха всички разноезични православни елементи, е *султанскиятъ фермань отъ 28 февруари 1870.*

Сжщностьта на гръцко-българската черковна разпра прѣзъ 60-тѣ години се състоеше въ това, че, докато българитѣ искаха *национална черква*, т. е. черква, която да обема всички българи, въ която часть на империята и да живѣятъ тѣ, до тогава патриаршията, въ своитѣ многобройни проекти и продължителни прѣговори, държеше все за *териториална българска черква*, къмъ чиято область упорито отказваше да включи македонскитѣ и повечето отъ тракийскитѣ епархии. Съ фермана отъ 1870 възтържествува началото за национална черква [1]). Въ членъ 10 отъ фермана се изброяватъ поименно безспорно българскитѣ епархии, които се подчиняватъ веднага подъ духовното вѣдомство на българската екзархия Между тия епархии е и *велешката*.

И така, велешката епархия въ Македония се сдобива съ български митрополитъ, по силата на своя *безспорно български* характеръ въ национално отношение, наредъ съ епархиитѣ пиротска, кюстендилска, софийска и другитѣ отъ дунавска България.

---

[1]) Григорий Трубецкой. „Руската политика на истокъ. Българската схизма". (Приложение на »Църковенъ вѣстникъ«, кн. XIX и XX, год. XI, София 1910, стр. 1—45).

По силата на сжщия членъ, — и това съставя голѣмата важность на фермана за националното развитие на Македония, — могатъ да минаватъ подъ вѣдомството на екзархията и други, освѣнъ изброенитѣ, епархии, ако всички православни жители, или поне двѣтѣ трети отъ тѣхъ, пожелаятъ това. Въ 1872 станаха разпити (истилями) въ скопската и охридската епархии. Въ първата епархия се обявиха за екзархията $^{9}/_{10}$ (не $^{2}/_{3}$) отъ населението, а въ втората се отказаха отъ патриаршията не само българитѣ, но даже и власитѣ отъ гр. Охридъ. Сжщата година бидоха ржкоположени Доротей за скопски митрополитъ, а Натанаилъ за охридски и прѣспански. Подиръ двѣ години, 1874, В. Порта имъ издаде митрополитски берати и тѣ заеха епархиитѣ си [1]).

И така, Македония, като българска страна се сдоби едноврѣменно съ дунавска България съ три български епархии, едната отъ които, скопската, се граничи съ сръбския елементъ, а другата, охридската — съ албанския. За нѣкакви сърби не става дума въ прѣговоритѣ и борбитѣ по черковния въпросъ; самото сръбско княжество не вижда нищо неестествено и чудно въ това, че въ Скопие се настанява български митрополитъ. А ако това е за Скопие, какво остава за останалитѣ македонски епархии на югъ отъ скопската.

Първиятъ международенъ актъ, съ който се подчерта българскиятъ характеръ на тая часть отъ Македония, която днесъ владѣятъ сърбитѣ, сж рѣшенията на *Цариградската конференция отъ 1876.*

Прѣзъ априлъ 1876 избухна, като отгласъ на херцеговското, възстанието на българитѣ въ Срѣдна Гора. Като резултатъ на възмущението, което турскитѣ жестокости прѣдизвикаха въ европейското обществено мнѣние, и на послѣдвалитѣ, по инициативата на Русия, дипломатически прѣговори, биде свикана въ Цариградъ къмъ края на декември международна конференция отъ прѣдставители на великитѣ сили, която да изработи проектъ за автономно управление въ Босна и България. Една отъ най-важнитѣ и деликатни грижи на конференцията бѣ да възстанови прѣди всичко границитѣ на областьта *България*, въ която прѣдстоеше да се приложи новото вжтрѣшно управление. Антагонизмътъ между великитѣ сили и страховетѣ отъ „панславизма“ станаха причина да се обра-

[1]) Озадачено отъ резултата на разпита въ двѣтѣ епархии и повлияно отъ гръцкитѣ прѣдупрѣждения и козни, правителството спрѣ по-нататъшнитѣ разпити. До балканската война чл. 10 остана неприложенъ въ тоя си пунктъ.

зуватъ, вмѣсто една, двѣ *български* автономни области — източна и западна, и да се оставятъ значителни части отъ българския народъ вънъ отъ тия области. Но все пакъ въ *западната българска автономна область* влѣзоха санджацитѣ софийски, видински, нишки, *скопски, битолски* (безъ двѣтѣ южни кази), една часть отъ сѣрския санджакъ, и казитѣ *струмишка, тиквешка, велешка и костурска* [1]).

Прочетете протоколитѣ на цариградската конференция, и ще видите, че за сърбизмъ и за сръбско население въ нишко, пиротско, скопско, кумановско, тетовско и пр. не става нито дума.

Обявяването на Мидхадъ пашовата конституция бѣ единъ coup de théatre, който катурна дѣлото на конференцията, но ускори руско-турската война. Военнитѣ дѣйствия се свършиха побѣдоносно за руското оржжие, и на 29 февруари турцитѣ прѣдъ вратитѣ на Цариградъ бидоха заставени да подпишатъ изработения отъ побѣдителя *Санъ-Стефански прелиминаренъ договоръ*.

По тоя договоръ, руситѣ, рѣшени, по политически съображения, да удовлетворятъ румжнитѣ и сърбитѣ, окастриха откъмъ истокъ (Добруджа) и откъмъ западъ (Нишъ) българската етнографическа граница. По отношение на Македония, обаче, въ Санъ-Стефано се поправиха отклоненията допуснати въ цариградската конференция, и въ границитѣ на с.-стефанска България бидоха включени Дебъръ, Струга, Охридъ, Корча, Воденъ, Гевгели, Гумендже, Енидже-Вардаръ, Кукушъ, Дойранъ и. пр. Извѣстна е участьта на Санъ-Стефанския договоръ; очертанитѣ, обаче, въ него югозападни граници на България се почти напълно покриватъ съ етнографическата наша граница по тая посока [2]).

Реформаторската акция на великитѣ сили въ европейска Турция имаше за цѣль „да подобри положението на християнскитѣ населения въ вилаетитѣ солунски, косовски и битолски“ [3]) (1903—1908). Официално се говорѣше за реформи въ вилаетитѣ скопски косовски и битолски, фактически, обаче, реформената область се ограничи само въ ония околий на тритѣ вилаета, въ които прѣобладава българскиятъ елементъ.

---

[1]) Въпросътъ е изчерпателно разгледанъ въ отдѣлна крайно интересна глава у г. Иширкова (стр. LXXXVI—XCIX).

[2]) Вижъ у г. Иширковъ »Западнитѣ граници на С. Стефанска България«, стр. C—CXIII.

[3]) »Les réformes et la protection des chrétiens en Turquie«, par A. Schopoff, № № 5, 86, 87 (стр. 567—574).

Нѣколко пограничні на българитѣ санджаци—призренскиятъ и прищинскиятъ въ косовския вилаетъ, кожанскиятъ и корчанскиятъ въ битолския, серфиджанскиятъ въ солунския —бѣха оставени вънъ отъ грижитѣ на реформаторитѣ. Петтѣ жандармерийски сектори — Солунъ, Битоля, Скопие, Сѣресъ и Драма — се почти съвпадаха съ етнографическото и географическо понятие *Македония*, и постепенното разширение на реформитѣ допринасяше все повече за нейното обособяване и въ административно отношение.

Прѣката цѣль на реформитѣ бѣ да се задоволи българскиятъ елементъ, който единственъ между християнскитѣ народи въ европейска Турция, проливаше кръвь, пълнѣше занданитѣ, борѣше се и мжченичествуваше въ името на ясно поставени политически искания: автономия на Македония, — сжщо така, както цариградската конференция отъ 1876 имаше за обектъ въвеждането на автономно управление въ двѣ опрѣдѣлени области. България пъкъ бѣ единствената между балканскитѣ държави, която подкрѣпяше, съ всичкото си политическо влияние и съ цѣната на редица конфликти съ В. Порта, освободителното дѣло на своитѣ сънародници. Подиръ паметното илинденско възстание въ 1903 сърбитѣ и гърцитѣ се нахвърлиха, чрѣзъ въоржженитѣ си пропаганди, като гарвани надъ лешъ, върху омаломощеното население, за да разпокжсатъ неговото единство и да компрометиратъ бждащето окончателно самоопрѣдѣление на Македония като отдѣлна административна единица въ прѣдѣлитѣ на турската империя. Въ естествената еволюция на реформитѣ, тѣ виждаха гибельта на своитѣ завоевателни планове, както хамидовото правителство виждаше въ нея края на своето господство надъ тая измжчена страна. Тоя общъ интересъ съедини усилията имъ, и Хилми паша взе подъ своето покровителство акцията на сръбскитѣ и гръцки държавни чети.

Прочее, границитѣ на реформената область бѣха тия, които македонскиятъ българинъ бѣ начерталъ съ своята кръвь въ борбата съ турци, сърби и гърци; и тѣ съвпадатъ съ югозападната область на българската родина.

Съюзниятъ сръбско-български договоръ отъ 29 февруари 1912 е дѣло на компромисъ между българския стремежъ за национално обединение и стремежа на сръбската държава къмъ разширение на своитѣ тѣсни и затворени граници.

Отъ българска страна компромисътъ състои въ това, че се допустна, щото една область отъ 10,700 кв. клм., населена съ повече отъ 200 хиляди българи, да бѫде обявена въ договора за *спорна*. Безъ да отричаме основателностьта на политическитѣ съображения и практическата необходимость, по които се наложи компромисътъ, не можемъ да не констатираме, че признаването на казитѣ дебърска, тетовска, скопска, кумановска и пр. за спорни между Сърбия и България, бѣ явно нарушение на българската етнографическа граница въ сѣверо-западната часть на Македония, призната отъ разгледанитѣ вече турски държавни актове и международни постановления и дълбоко запечатана въ съзнанието на цѣлия български народъ.

Съвсѣмъ другъ характеръ носи компромисътъ, направенъ отъ сръбска страна. Съ договора отъ 1912 сърбитѣ не цѣлѣха обединението на своето плѣме. Въ областьта оттатъкъ „спорната зона" — въ територитѣ, признати въ договора за *безспорно сръбски*, сръбскиятъ елементъ бѣше твърдѣ незначителенъ, удушенъ почти всрѣдъ придошлата вълна на албанцитѣ. Но съ реализирането на цѣлитѣ, поставени въ договора, Сърбия съ сигурность разчиташе на извѣстно териториално увеличение, макаръ и за чужда смѣтка, за постигане общи граници съ Черна-Гора и за приближаване, ако не за напълно свободенъ излазъ, къмъ Адриатическо море. А всички тия придобивки бѣха единъ новъ етапъ въ развитието на сръбската държава и едно срѣдство повече въ по-нататъшната борба за обединение на сръбското плѣме, което въ своята компактна маса се намира въ прѣдѣлитѣ на Австро Унгария. Сѫществено за насъ е, че сърбитѣ подписаха единъ договоръ, въ който нито една македонска околия не се признава за безспорно сръбска, а цѣла Македония на югъ отъ линията върхъ Голѣмъ — Охридско езеро се признава за безспорно българска и въ нея Сърбия се задължава *да не дири нищо*. Чрѣзъ тоя договоръ, сърбитѣ, въ лицето на краля и на правителството си, признаха за абсурдни претенциитѣ на Милоевича, Сречновича, Сп. Гопчевича, Иванъ Иванича, проф. Андоновича и др. и др. неуравновѣсени патриотари, които натрапваха сръбското име едва ли не на всички славяни въ европейска Турция; чрѣзъ тоя договоръ тѣ опровергаха „научната" теория на г. Цвиича, който се опита да докаже[1]), че Македония и Ст. Сърбия, възъ основа на геологическото строение и географическитѣ

[1]) „Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије", Београд, 1906, кн. I - III.

особености на балканскитѣ земи, сѫ свързани не съ българ
ската държава, а съ сръбското кралство, — една теория
върху която почива любимото днесъ и механически повта
ряно твърдение, че вардарската долина е продължение н
моравската и нераздѣлно свързана съ тая послѣднята, слѣ
дователно, и двѣтѣ долини, съ своя естественъ изходъ — Со
лунъ, сѫ прѣдназначени отъ самото естество да бждатъ сръб
ско владѣние; чрѣзъ тоя договоръ тѣ тържествено аб
дикираха отъ всичкитѣ си исторически, етнографически
научни „права" върху Македония и признаха, че всичката им
разновидна дотогавашна пропаганда бѣ една опортюнисти
ческа сдѣлка, която нѣма нищо общо съ естественитѣ стре
межи и съ здравия идеалъ на сръбското плѣме за национално
обединение.

Покойниятъ сръбски държавникъ Д-ръ М. Милованович
вичъ още въ 1898, въ брошурата си „Срби и бугари" бѣше
ни посочилъ, кой е дѣйствителниятъ стимулъ на всички
сръбски човъркания въ областьта на историята и етнографията
нуждата отъ излазъ на море[1]). Отъ тогава насетнѣ мисъльта
на реалния сръбски държавникъ постоянно еволюира и то
все по-вече и по-вече ограничава сръбскитѣ териториални
аспирации. Ржководенъ отъ основната си мисъль за излаз
на море, той разбра всичката химеричность на сръбскитѣ блѣ
нове за Бѣло море — блѣнове, които въ 1898 година и бѣха
негови — по пжтя на които малката Сърбия би имала по
отдѣлно да се разправи съ Турция, България и Гърция, и
насочи усилията си къмъ линията на по-слабото съпротивле
ние — къмъ Адриатическото море, като се отказа отъ вар
дарската долина и призна чрѣзъ договоръ безспорното право
на България върху грамадната часть отъ македонската
територия[2]).

---

[1]) Тая година нашата политико-историческа литература се
сдоби съ цѣнния трудъ на редовния доцентъ по политическа ико-
номия г. Ал. Ц. Цанковъ: „Сръбско-българскитѣ търговско-полити-
чески отношения". (София, 1915, стр. 1—293). Въ тая книга, която
е длъженъ да прочете всѣки българинъ, който се занимава съ по-
литика, е изложена еволюцията на държавната идея, която лежи
въ основата на сръбската политика спрямо българския народъ и
България отъ възраждането ни насамъ. Въ книгата читательтъ
ще намѣри и еволюцията на тая идея у покойния М. Миловановичъ
(стр. 115—126).

[2]) Здравиятъ смисъль на това становище е вънъ отъ съм-
нѣние. По лондонския договоръ, Сърбия си осигуряваше свобо-
денъ излазъ въ черногорскитѣ пристанища, желѣзница и тър-
говски излазъ на албанския брѣгъ. Междусъюзнишката война, ма-
каръ и да донесе на Сърбия неочаквано голѣми териториални раз-

Могатъ сърбитѣ да се повръщатъ сега къмъ своитѣ М. Милоевичи и Сречковичи, могатъ да възпѣватъ букурешкитѣ си придобивки като „класически сръбски земи", но договорътъ отъ 1913, съ подписитѣ на краль Петра и на първия сръбски министръ, ще ги изобличава. Разкѫсанъ и погребенъ слѣдъ твърдѣ кратковрѣменно сѫществуване, игнориранъ днесъ отъ сърбитѣ, неговиятъ исторически смисълъ остава неущожимъ:

Сърбия въ 1912 се отказа доброволно отъ Македония и я призна за безспорно българска страна.

4. Балканското равновѣсие.

Българитѣ никога не сѫ прибѣгвали до принципа на разновѣсието, за да аргументиратъ своитѣ национални и държавни тежнения. *Равновѣсието* a priori прѣдполага една изкуствена комбинация и е отрицание на здравитѣ стремежи, справедливостьта и естественото—споредъ сръбския историкъ Ст. Станоевичъ и споредъ насъ—право на нациитѣ да се самоопрѣдѣлятъ и образуватъ национални държави. И днесъ, когато българскиятъ народъ е рѣшенъ да осѫществи идеалитѣ си и да образува цѣлокупенъ само една държава, той не мѣри километритѣ и жителитѣ, които има да си присъединятъ съсѣднитѣ нему държави. Равновѣсието, като срѣдство за отстранение на обща опасность и за осигуряване мира между народитѣ, се постига чрѣзъ политически комбинации между отдѣлни държави или групировки отъ държави, а не чрѣзъ изкуствено изравняване на територииτѣ и населението на отдѣлнитѣ съсѣдни държави, както го разбираха и реализираха въ 1913 сърбитѣ и гърцитѣ. Въ втория случай равновѣсието става едно чудовищно понятие, което би могло да ни доведе до най-анархистични изводи. Обединенъ въ една държава и посветилъ усилията си за разрѣшаване своитѣ културно-икономически проблеми българинътъ не би се боялъ, нито би завиждалъ, ако държавитѣ на съсѣдитѣ му броятъ повече километри и жители отъ България: съ сво-

ширения, но не я изведе на Бѣло море. Потайнитѣ сегашни смѣтки на сръбскитѣ патриоти, че бѫдащата »велика Сърбия«, запазвайки букурешкитѣ си придобивки и надвѣсена надъ Солунъ, ще може при първия благоприятенъ моментъ да посегне отъ Гевгели и да завладѣе голѣмото македонско пристанище, не почиватъ на реална основа. Безъ да говоримъ за другитѣ противодѣйствия и за бѫдащитѣ грижи на велика Сърбия около адриатическото си крайбрѣжие, всѣка нейна тенденция къмъ Солунъ би срѣщнала отчаяния задруженъ отпоръ на България и Гърция.

ята мощь и съ приятелства и съюзи, каквито обстоятелствата биха му посочили за необходими, България би знаяла да се бори противъ евентуални грабителски попълзновения.

Не така стои въпросътъ съ сърбитѣ. До общоевропейската война равновѣсието бѣ евангелието на сръбскитѣ политици. Въ 1885 сърбитѣ, отъ завистъ или отъ страхъ прѣдъ съединението на двѣ български области, нападнаха България, за да възстановятъ „нарушеното балканско равновѣсие". Въ 1912—1913 равновѣсието бѣ пакъ въ устата на всички сръбски писачи и политичари и важеше за тѣхъ като доминиращо съображение, прѣдъ което трѣбва да отстжпятъ всички други; равновѣсието бѣ главниятъ аргументъ на тѣхната измѣна къмъ съюзния договоръ; то легна въ основата на сръбското дѣло въ Букурещъ и се изрази въ слѣднитѣ териториални промѣни[1]).

Пространство

	до войната кв. км.	спечелено	%	Сега кв. км.
България . .	96,345	15,660	16%	112,005
Гърция	63,211	53,000	84%	116,211
Румжния . . .	131,353	8,340	5%	139,693
Сърбия . . .	48,303	39,900	81%	87,303
Черна Гора . .	9.080	5,000	58%	14,080
Албания . . .	—	—	—	28,000

Население

	до войната хил. ж.	спечелено	%	Сега хил. ж.
България . . .	4,43	0,427	10%	4,76
Гърция . . .	2,63	1,62	62%	4,25
Румжния . . .	7,25	0,353	5%	7,60
Сърбия	2,95	1,50	58%	4,50
Черна Гора . .	0,285	0,150	53%	0,435
Албания . . .	—	—	—	0,800

И у сърби и у гърци се е сложило убѣждението, че тѣ сж нации създадени съ привилегията да държатъ за равновѣсието, когато се отнася за разширение на България а да го нарушаватъ и тъпчатъ, когато се касае за тѣхно собствено разширение. Така, когато се заговори за ревизиране на букурешкия миръ, дори и за присъединението на линията Мидия—Еносъ къмъ България (макаръ че букурешкото рав-

[1]) Д. Мишайковъ. „Статистически бѣлѣжки върху балканскитѣ държави" („Демократ. прѣгледъ", г. XI (1914) кн. II, стр. 129.

новѣсие бѣше установено при смѣтката, че тая линия ще влѣзе въ България), и сърби и гърци надаватъ викове за застрашеното равновѣсие. Равновѣсието, разбира се, не попрѣчи да окупиратъ още сега, прѣзъ войната, еднитѣ сѣверна, а другитѣ южна Албания. Изобщо взето, трѣбва да се констатира, че сериознитѣ сръбски политичари, имайки прѣдъ видъ очакваното грамадно увеличение при ликвидацията, прѣдпочитатъ днесъ да не употрѣбяватъ думата равновѣсие; но намѣриха се, както видѣхме, по-откровени сърби, които ни обясниха съображенията на това прѣдпочитане.

Нищо, разбира се, не ни гарантира, дали, ако сръбскитѣ надежди за разширение въ Австро-Унгария не се сбѫднатъ, нѣма сърбитѣ да се повърнатъ пакъ къмъ равновѣсието и да доказватъ, че безъ него не може да има миръ на Балканитѣ. Всичко е възможно и всички аргументи и принципи сѫ еластични, справедливи и приложими за сърбитѣ — споредъ врѣмето и обстоятелствата. И тъкмо за това ние ще измѣримъ претенциитѣ на България и съ тоя, не български вече, мащабъ — равновѣсието, въ името на което сърбитѣ, въ 1885 и 1912—13, извършиха най-голѣмитѣ подлости въ своята история.

Въ най-добрия случай, т. е. ако се удаде на България да постигне изцѣло своитѣ аспирации и да обедини всички българи, които, по букурещкия и цариградския договори, сѫ останали подъ Сърбия, Гърция, Ромжния и Турция, тя би се увеличила по пространство съ 58,970 кв. клм., а по население съ 2,281,736 души:

	кв. клм.	жители
България	112,005	4,760,000
Мидия—Еносъ	13,300	356,109
Добруджа	7,340	353,000
Сѣресъ—Кавала—Драма	7,120	302,310
Леринъ—Костуръ—Воденъ	5,350	200,000
Безспорната зона	15,160	610,598
Спорната зона	10,700	459,719
Всичко	170,975	7,041,736[1])

[1]) Съ цифритѣ за пространството на територитѣ: Мидия—Еносъ; сѣв. Албания (до р. Шкумба) и южна Албания; Кавала—Драма—Сѣресъ (парчето между Струма, Места, Бѣло море и сегашната ни граница); Костурско—Леринско—Воденско (съ сѫботската околия, но безъ кайлярско, енидже-вардарско, гуменджанско, солунско и кукушко); спорната зона и безспорната зона се сдобихме по частенъ редъ отъ г. началника на Военния картографически ин-

дѣло въ Букурещъ и се изра
промѣни[1]).

Прост

	до войната кв. км
България	96,345
Гърция	63,211
Румжния	131,353
Сърбия	48,303
Черна Гора	9.080
Албания	—

Насе

	до войната хил. ж
България	4,43
Гърция	2,63
Румжния	7,25
Сърбия	2,95
Черна Гора	0,285
Албания	—

И у сърби и у гърци
тѣ сж нации създадени съ
новѣсието, когато се отнася

ази въ слѣднитѣ териториални

ранство

спечелено	%	Сега кв. км.
15,660	16%	112,005
53,000	84%	116,211
8,340	5%	139,693
39,900	81%	87,303
5,000	58%	14,080
—	—	28,000

еление

спечелено	%	Сега хил. ж.
0,427	10%	4,76
1,62	62%	4,25
0,353	5%	7,60
1,50	58%	4,50
0,150	53%	0,435
—	—	0,800

се е сложило убѣждението, че привилегията да държатъ за рав- за разширение на България а , когато се касае за тѣхно соб-

ята мощь и съ приятелства и съюзи, каквито обстоятелствата биха му посочили за необходими, България би знаяла да се бори противъ евентуални грабителски попълзновения.

Не така стои въпросътъ съ сърбитѣ. До общоевропейската война равновѣсието бѣ евангелието на сръбскитѣ политици. Въ 1885 сърбитѣ, отъ завистъ или отъ страхъ прѣдъ съединението на двѣ български области, нападнаха България, за да възстановятъ „нарушеното балканско равновѣсие". Въ 1912—1913 равновѣсието бѣ пакъ въ устата на всички сръбски писачи и политичари и важеше за тѣхъ като доминираще съображение, прѣдъ което трѣбва да отстжпятъ всички други; равновѣсието бѣ главниятъ аргументъ на тѣхната измѣна къмъ съюзния договоръ; то легна въ основата на сръбското дѣло въ Букурещъ и се изрази въ слѣднитѣ териториални промѣни[1]).

Пространство

	до войната кв. км.	спечелено	%	Сега кв. км.
България . .	96,345	15,660	16%	112,005
Гърция	63,211	53,000	84%	116,211
Румжния . . .	131,353	8,340	5%	139,693
Сърбия . . .	48,303	39,900	81%	87,303
Черна Гора . .	9,080	5,000	58%	14,080
Албания . . .	—	—	—	28,000

Население

	до войната хил. ж.	спечелено	%	Сега хил. ж.
България . . .	4,43	0,427	10%	4,76
Гърция . . .	2,63	1,62	62%	4,25
Румжния . . .	7,25	0,353	5%	7,60
Сърбия	2,95	1,50	58%	4,50
Черна Гора . .	0,285	0,150	53%	0,435
Албания . . .	—	—	—	0,800

И у сърби и у гърци се е сложило убѣждението, че тѣ сж нации създадени съ привилегията да държатъ за равновѣсието, когато се отнася за разширение на България а да го нарушаватъ и тъпчатъ, когато се касае за тѣхно собствено разширение. Така, когато се заговори за ревизиране на букурешкия миръ, дори и за присъединението на линията Мидия—Еносъ къмъ България (макаръ че букурешкото рав-

[1]) Д. Мишайковъ. „Статистически бѣлѣжки върху балканскитѣ държави" („Демократ. прѣгледъ", г. XI (1914) кн. II, стр. 129.

новѣсие бѣше установено при смѣтката, че тая линия ще влѣзе въ България), и сърби и гърци надаватъ викове за застрашеното равновѣсие. Равновѣсието, разбира се, не попрѣчи да окупиратъ още сега, прѣзъ войната, еднитѣ сѣверна, а другитѣ южна Албания. Изобщо взето, трѣбва да се констатира, че сериознитѣ сръбски политичари, имайки прѣдъ видъ очакваното грамадно увеличение при ликвидацията, прѣдпочитатъ днесъ да не употрѣбяватъ думата равновѣсие; но намѣриха се, както видѣхме, по-откровени сърби, които ни обясниха съображенията на това прѣдпочитане.

Нищо, разбира се, не ни гарантира, дали, ако сръбскитѣ надежди за разширение въ Австро-Унгария не се сбѫднатъ, нѣма сърбитѣ да се повърнатъ пакъ къмъ равновѣсието и да доказватъ, че безъ него не може да има миръ на Балканитѣ. Всичко е възможно и всички аргументи и принципи сѫ еластични, справедливи и приложими за сърбитѣ — споредъ врѣмето и обстоятелствата. И тъкмо за това ние ще измѣримъ претенциитѣ на България и съ тоя, не български вече, мащабъ — равновѣсието, въ името на което сърбитѣ, въ 1885 и 1912—13, извършиха най-голѣмитѣ подлости въ своята история.

Въ най-добрия случай, т. е. ако се удаде на България да постигне изцѣло своитѣ аспирации и да обедини всички българи, които, по букурещкия и цариградския договори, сѫ останали подъ Сърбия, Гърция, Ромжния и Турция, тя би се увеличила по пространство съ 58,970 кв. клм., а по население съ 2,281,736 души:

	кв. клм.	жители
България	112,005	4,760,000
Мидия—Еносъ	13,300	356,109
Добруджа	7,340	353,000
Сѣресъ—Кавала—Драма	7,120	302,310
Леринъ—Костуръ—Воденъ	5,350	200,000
Безспорната зона	15,160	610,598
Спорната зона	10,700	459,719
Всичко	**170,975**	**7,041,736**[1])

[1]) Съ цифритѣ за пространството на територитѣ: Мидия — Еносъ; сѣв. Албания (до р. Шкумба) и южна Албания; Кавала—Драма—Сѣресъ (парчето между Струма, Места, Бѣло море и сегашната ни граница); Костурско—Леринско—Воденско (съ сѫботската околия, но безъ кайлярско, енидже-вардарско, гумендженско, солунско и кукушко); спорната зона и безспорната зона се сдобихме по частенъ редъ отъ г. началника на Военния картографически ин-

Тия цифри изразяватъ максимума на мечтаното отъ българския народъ териториално разширение и прѣдставятъ едно увеличение на днешна България съ 52·6% по пространство и 48% по население. Броятъ на българитѣ би възлизълъ около на $5^1/_2$ милиона.

Политико-националниятъ идеалъ на сърбитѣ пъкъ цѣли обединението на слѣднитѣ земи:

	кв. км.	жители
Сърбия	87,303	4,500,000
Черна Гора	14,080	500,000
Сѣверна Албания [1])	12,000	332,000
Босна и Херцеговина	51,200[2])	2,000,000
Далмация	12,831[2])	700,000
Хърватско и Славония	42,541[2])	2,700,000
Банатъ	28,040	1,780 000
Истрия и Словинско[3])	26,150	2,035,000
	274,145	**14,547,000**

ститутъ въ София, комуто изказваме нашата голѣма благодарность. Измѣрванията сж направени: за Албания по австрийската карта $^1/_{750000}$; Мидия — Еносъ по руската триверстова карта на България; Кавала — Драма — Сѣресъ, спорната и безспорна зони по карта на Македония $^1/_{210000}$ (изд. на института); Костурско — Леринско — Воденско по карта на България $^1/_{500000}$ (издание на института).

Населението на територитѣ Кавала—Драма—Сѣресъ и Костурско—Воденско—Леринско е прѣсмѣтнато по околии, споредъ даннитѣ у А. Шоповъ („Les états Balkaniques et le Principe Confédératif" и „La Confédération Balkanique et la Question Macédonienne").

Свѣдѣнията за населението въ спорната и безспорната зона взехме отъ сръбски източникъ: „Речник места у ослобођеној области Старе Србије", съставенъ по „официални данни" отъ Мил. Ант. Вуичичъ (Београд, 1914). За безспорната зона събрахме населението на 18 околии: битолска, велешка, дойранска, гевгелийска, кочанска, кратовска, криво-паланска, крушевска, малешка, мориховска, неготинска, овче-полска, охридска, прѣспанска, прилѣпска, радовишка, царево-селска и щипска. За спорната зона събрахме населението отъ 11 околии: галичка, горно-полска, дебърска, долнополска, жегликовска, качанишка, кичевска, порѣчка, прѣшовска, скопска и стружка.

Населението на Мидия — Еносъ прѣсмѣтнахме по „Материали по изучване Одринския вилаетъ" отъ Т. Карайововъ (Мсб., кн. XIX, 1903).

[1]) Вмѣсто точната цифра на пространството 13840, взехме 12000 клм, като имаме прѣдъ видъ италянскитѣ претенции върху часть отъ албанското крайбрѣжие. Населението е прѣсмѣтнато за 12000 кв. клм. върху 800000 население на цѣла Албания

[2]) Споредъ *Otto Hubner's*, Geographisch Statistische Tabellen aller Länder der Erde, отъ Dr. Franz von Juraschek, 1914.

[3]) Освѣнъ Истрия (4956 кв. клм. съ 403566 жители, хървати и словинци въ своето множество), словинцитѣ сж абсолютно мнозинство въ Крайнска (Карниолия), а има ги въ повече или по-малко компактни маси, още въ Ширия, Корушка, Горица и Триестъ. Об-

Това прѣдставя едно увеличение на Сърбия съ 186,842 кв. клм. пространство и 10,047,000 население!

Но ние ще оставимъ на страна тоя идеалъ, реализирането на който не ни се вижда така близко, за да прѣсмѣтмемъ минимума на това, което Сърбия може да разчита, че ще си присъедини:

	кв. км.	жители
Сегашна Сърбия	87,303	4,500,000
Черна Гора	14,080	500,000
Сѣверна Албания	12,000	332,000
Босна и Херцеговина[1])	51,200	2,000,000
Далмация (часть)	8,000	230,000[3])
Темешварски Банатъ	10,000	685,000[4])
Часть отъ Славония	11,021[2])	700,000
	193,604	**8,847,000**

Значи, минимумътъ на сръбскитѣ придобивки прѣдставя едно увеличение на сегашна Сърбия съ 106301 кв. клм. и 4,347,000 население.

Като извадимъ безпорната и спорната зони (25860 кв. клм. и 1.070,317 ж.), бѫдаща Сърбия съ горѣизброенитѣ области би имала 167,744 пространство съ 7,776,683 население.

И тогава бихме имали:

Обединена Сърбия:

кв. км. жители

61,443+**106,301**=167,744; 3,429,683+**4,447,000**=7,876,683

Обединена България:

112,005+**58,970**=170,975; 4,760,000+2,281,736=7,041,736

Това би прѣдставяло едно увеличение на днешна Сърбия съ 173% по простанство и съ 129·7% по население, а на днешна България съ 52·6% и 48%.

щото число на словинцитѣ, споредъ Андре Шерадамъ, въ »Истрия и Карниолия«, е 1,252,000. А това число се приближава до посоченото въ споменатитѣ Хюбнерови таблици за всичкитѣ петь области. Пространството на населенитѣ съ словинци земи опрѣдѣлихме съразмѣрно съ общото число на словинцитѣ.

[1]) За населението на Сърбия, Черна Гора, Босна и Херцеговина, Далмация, Истрия и Словинско взехме закржглените цифри на А. Шерадамъ въ статията »La nouvelle Serbie« (Le Corespondant, 10.VII.1914). Населението на Банатъ (1,780,000) взехме отъ Румънски източникъ (»Journal des Balkans«).

[2]) Отговаря на 700300 сърби православни, колкото, споредъ Шередома има въ кралство Хърватско и Славония.

[3]) Падатъ се на 8000 кв. клм.

[4]) Падатъ се на 10000 кв. клм.

Ето ви едно аритметическо равновѣсие, което би се постигнало при едно процентно увеличение на Сърбия не сравненно по-голѣмо отъ това на България. Трѣбва, разбира се, да се спомни, че това е максималното увеличение, за което България може да мечтае и което е въпросъ, да ли ще може да бѫде изцѣло реализирано, — тогава, когато за сърбитѣ оставатъ перспективи за нови присъединения на сръбски, хърватски и словински земи, подъ една или друга форма. Друго едно обстоятелство, отъ естество сѫщо благоприятно за сърбитѣ, е, че българитѣ сѫ най-малобройниятъ подиръ албанцитѣ балкански народъ и достигатъ най-много 5,500,000 души,[1]) когато броятъ само на сърбитѣ възлиза на 6,000,000, а заедно съ хърватитѣ и словинцитѣ на 11,000,000[2]). А това е едно основание повече, за да скѫпимъ всѣка земя, населена съ българи, слѣдъ като увеличавахме достатъчно отъ единъ вѣкъ насамъ броя на всички наши съсѣди, и гърци, и сърби, и ромѫни.

Така уголѣмена, съ нѣколко пристанища на адриатическия брѣгъ, съ едно население работливо, културоспособно, геройчно и непобѣдимо (както сами сърбитѣ го възпѣватъ), какво би имала да се страхува Сърбия отъ една равна, приблизително равна, а може би и значително по-малка отъ нея България? Каква опасность би могла да прѣдставя България, за каква нейна хегемония може да става дума, при такова *аритметическо* равновѣсие между двѣтѣ държави, при съсѣдството на Румѫния съ 13—14 милионно население и на една Гърция, увеличена съ Епиръ, южна Албания и съ цѣлъ продобитъ виляетъ отъ 100 – 120 кв. клм. въ Мала Азия?

Всичко, прочее, е шумъ за наивницитѣ. Сѫщностьта на въпроса е, че отъ Сърбия се искатъ 15,000—25,000 кв. клм. българска земя, въ която не живѣятъ никакви истински сърби, но която тя не желае да отстѫпи.

На чия страна сѫ тогава алчностьта, мечтитѣ за пиемонтство и за хегемония? И сѫ ли тъй страшни и опасни за славянството и за добрѣ разбранитѣ сръбски интереси претенциитѣ на днешна България?

---

[1]) Марко П. Цемовичъ изкарва българитѣ още по-малко: 4,500,000 («Македонски проблем и македонци»).

[2]) Въ Австро-унгария, споредъ Шерадама, има: 2,460,000 сърби (заедно съ мухамеданитѣ бошняци); 3,697,000 хървати и 1,252,000 словинци всичко 7,409,000. Като прибавимъ чиститѣ, споредъ насъ, сърби отъ Сърбия и Черна-Гора 3,500,000, ще имаме всичко сърби, хървати и словинци 10,909,000, или кѫгло 11 милиона.

XII.

Балканската проблема и руската дипломация

Съ Германия ли или съ Русия? — Конспирацията на Бисмарка и Андраши и ролята на руската дипломация. — Смисълътъ на букурешкия договоръ за Русия. — Русия и сръбско-българскиятъ съюзъ прѣди войната. — Съглашението за дипломацията си. — Ключътъ на положението. — Гаранциитѣ. — Пресията въ Нишъ и Атина. — Страхъ отъ „трагична колизия". — Правото и дългътъ на Русия.

Ясната постановка на голѣмитѣ международни проблеми, която се наложи отъ войната, налага на малкитѣ народи, вмѣсто да подражаватъ на страуса, да опрѣдѣлятъ съ сжщата яснота своето отношение къмъ тия проблеми. Балканскитѣ народи иматъ да съгласуватъ своитѣ малки мѣстни интереси и да ги отстоятъ паралелно, или съ австро-германския напънъ къмъ вардарската долина и Мала Азия, изразенъ въ формулата Drang nach Osten, или съ ясно поставената цѣль на войната за голѣмата славянска империя — излазътъ ѝ въ свободно и топло море, чрѣзъ завладяването на проливитѣ.

Върху характера на австро-германската експансивность, нейнитѣ срѣдства и похвати, нѣма защо да се спираме на дълго. Егоистична и брутална, германската политика има тая добродѣтель, че е откровена и въ дѣлата и въ думитѣ си и не се кичи съ примамливи принципи. Плановетѣ на желѣзния канцлеръ днесъ се отстояватъ съ присжщата нему брутална и съ срѣдствата, които той е посочилъ: *съ желѣзо и кръвь*. Правото на Германия е въ нейната сила. Германия е мощенъ джбъ, а малкитѣ народи — *келави брѣзи*; *джбътъ* не е виновенъ, задѣто, изправенъ гордо и разклоненъ широко, затупя съ снагата си слънцето за *келавитѣ брѣзи*, — както неотдавна се изрази фигуративно, всрѣдъ бурнитѣ аплодисменти въ райхстага, Максимилиянъ Харденъ.

Съвсѣмъ друга е равносмѣтката на руския стремежъ къмъ проливитѣ за балканскитѣ народи. Вървейки по пжтя, начертанъ прѣди 200 години отъ Петра Велики, Русия е направила велики благодѣяния на балканскитѣ народи. Нѣма балкански народъ, за чиято свобода Русия да не е пролила кръвь. Румжния и България дължатъ политическата

си независимость изключително на това, че сж се случили на руския исторически пжть. Недоразумѣнията и конфликтитѣ, които сж се пораждали между Русия и облагодѣтелствуванитѣ отъ нея народности, общитѣ грѣшки, зигзагитѣ и отклоненията на руската външна политика отъ историческия ѝ пжть и отъ изпитанитѣ стари цѣлесъобразни методи, не сж въ състояние да умаловажатъ факта, че сжществуването, относителното величие даже, на малкитѣ народи може да се отстоява и защищава паралелно и задружно съ руския стремежъ къмъ проливитѣ и при бждащето владѣние на послѣднитѣ отъ Русия. Това взаимно отношение намира своето неоспоримо доказателство въ факта, че създаването и засилването на балканскитѣ държави се е считало отъ Русия като едно отъ срѣдствата за постигане на нейнитѣ собствени цѣли и за парализиране опаснитѣ тенденции на общитѣ врагове.

При тая очевидна общность въ интереситѣ, при кръвнитѣ връзки и при еднакво скжпитѣ исторически спомени, недоразумѣнията и конфликтитѣ сж винаги отстраними. Всичкиятъ въпросъ се свежда къмъ избора на прилаганитѣ методи. Въ това отношение руската дипломация има въ своето минало отъ освободителната епоха рѣдки примѣри на здрава смисъль и цѣлесъобразность. Прѣдназначила българския народъ за свой аванпостъ прѣдъ вратитѣ на Цариградъ, тя го подкрѣпя въ борбата му за черковна независимость, подпомага му всѣкакъ за да се изправи на краката си, очертава границитѣ му, държи за неговата цѣлость, издига го въ самостойна политическа единица и му завѣщава единъ националенъ идеалъ. Съображенията, които обединиха всички нейни тогавашни съперници въ Берлинъ, говорятъ само въ полза на здравия политически смисълъ на ония принципи, които легнаха въ основата на осуетеното нейно дѣло — санъстефанска България. Ние съвсѣмъ не сме отъ ония, които вмѣняватъ въ *грѣхъ* на Русия концесиитѣ, които тя въ разни врѣмена се е виждала въ необходимость да прави на своитѣ врагове, нито отъ ония, които считатъ, че Русия ни е „длъжна"; далечъ не мислимъ сжщо да отричаме или омаловажаваме нашитѣ увлѣчения, грѣшки и крайности. Още по-малко бихме могли да претендираме за монопола на симпатиитѣ и защитата на Русия, както правятъ това сърбитѣ, или пъкъ да оспорваме нуждата и правото ѝ да се домогва и за други приятелства на Балканитѣ, освѣнъ нашето. Ние сме, обаче, дълбоко убѣдени, че руската дипломация *е длъжна* къмъ страната си, отъ гледище на чисто рускитѣ интереси, да се държи за здравитѣ традиции на руската външна политика и

да прави цѣлесъобразенъ изборъ въ срѣдствата си, за да може успѣшно да неутрализира видимитѣ противорѣчия въ тежненията на отдѣлнитѣ балкански народи, които, и отдѣлно и въ своята цѣлость, иматъ нужда отъ нея, безъ да сж излишни за нея.

Творцитѣ на санъ-стефанския договоръ считаха нужна за Русия една обединена и силна България. И за това тѣ се стараеха да я поставятъ въ нейнитѣ естествени, национални граници. Тѣ бѣха въ правъ пжть, защото рускитѣ врагове въ Берлинъ окастриха България главно откъмъ западъ—откъмъ посоката, по която върви естественият пжть на германизма къмъ Солунъ. Въ 1881 краль Миланъ Обреновичъ сключи извѣстната конвенция съ Австро-Унгария, по силата на която послѣдната гарантираше династията цѣлостьта на държавата му и нейното свободно разширение на югъ и изтокъ, срѣщу което Сърбия се отказваше отъ всѣкакви претенции надъ Босна, като се задължаваше да не строи даже пжтища на босненската граница. Противъ кого бѣше насочена тая конвенция? Конвенцията не само отстраняваше „сръбската опасность" за монархията, не само хвърляше сѣмето на раздора между сърби и българи, но тя бѣ въ сжщото врѣме конспирация противъ самата Русия и побѣда на Бисмарка и Андраши надъ творцитѣ на с.-стефанския договоръ. Първиятъ ефикасенъ резултатъ на конспирацията бѣ войната отъ 1885. Вториятъ далеченъ, но още по-ефикасенъ резултатъ биде постигнатъ въ 1913.

Може ли руската дипломация да каже, че не е допринесла отчасти и тя, за да се реализиратъ по-сетнѣ замислитѣ на Андраши отъ 1881? Руската дипломация години наредъ считаше за полезно и умѣстно да съперничи на австрийската въ насърдчаването на сръбскитѣ тежнения къмъ югъ. Справедливото и естествено разграничение на двата еднокръвни народа—основния камъкъ на тѣхното добросъсѣдско живуване и бждаще тѣсно сближение — установено въ С.-Стефано, биде потъпкано; западнитѣ краища на българската земя бидоха посочени като компенсация на отрѣзаната откъмъ западъ Сърбия; нормалното развитие по сръбско-българскитѣ отношения биде досущъ компрометирано. Колкото парадоксално и да изглежда на пръвъ погледъ, въ сжщность, обаче, не е никакъвъ парадоксъ, ако първопричината на междусъюзнишкото сблъскване отъ 16 юни се отнесе къмъ епохата отъ 1778—1881. Не ще съмнѣние, стамболовиятъ режимъ у насъ спомогна, за да се лансира руската дипломация още повече въ нейната благосклонность къмъ сръбската пропаганда въ Македония. И

все пакъ, ще кажемъ ние, руската дипломация щѣше да поожъне по-добри плодове на Балканитѣ, ако, въпрѣки стамболовщината въ България и милановщината въ Сърбия, насърдчаваше *естественитѣ* аспирации на двата народа. Недоумѣнието и периодическитѣ огорчения, които българското общество изпитваше и подиръ помирението ни съ Русия и които така вѣщо се експлоатиратъ отъ нѣмцитѣ, иматъ сжщо своя произходъ въ благосклонното отнасяне на руската дипломация къмъ санкционираната отъ Бисмарка и Андраши конспирация противъ българската народность въ западната часть на с. стефанска България.

*

За голѣмо съжаление на рускитѣ дипломати и за общо нещастие на балканцитѣ, постигнатитѣ неочаквано блѣскави резултати прѣзъ балканската война излѣзоха ефемерни. Балканцитѣ се оказаха недорасли за своето велико призвание. Разкжсанъ фактически още въ днитѣ на гръмкитѣ побѣди срѣщу „общия врагъ", съюзътъ биде и формално погребенъ на 23 юли 1913 въ Букурещъ.

Днешнитѣ събития дойдоха да убѣдятъ и най-повръхностния наблюдатель, че въ Букурещъ не бѣ разгромена само България. Тамъ бѣше погребена най-великата и единствено спасителна политическа идея, която, въ единъ моментъ на умствено и морално просвѣтление, и подъ благотворното въздѣйствие на руската дипломация, бѣше озарила умоветѣ на балканскитѣ държавници. Тамъ се разруши едно велико бждаще — бждащето и на побѣдители и на побѣдени, колкото и да бѣ безгранично злорадното кжсогледо тържество на първитѣ и трагичната безпомощность на вторитѣ. Тамъ, най-послѣ, прѣтърпѣ несъмнѣнно крахъ и руската дипломация. Независимо отъ вината на самитѣ балканци за междусъюзническата война, върху руската дипломация тежи отговорността, че не съумѣ да я прѣдотврати. Недостатъчно внимателна спрямо прѣдварителнитѣ триения, слабо проникната отъ идеята за ненарушимостьта на сключения договоръ, недостатъчно сплотена, въ лицето на своитѣ прѣдни прѣдставители, тя използваше опаснитѣ тежнения на странични балкански фактори за натискъ главно върху България, съ което и спомогна за да се сгжсти безнадеждието на горещитѣ патриоти у касъ. Г. П Н. Милюковъ още миналата година (*Рѣчь*, 6.XI) писа:

> Като заеха Македония, сърбитѣ рѣшили да я задържатъ съ сила. Станало е явно, че безъ борба и българитѣ нѣма да отстжпятъ онова, което имаха основание да считатъ свое по договора. Оставаше рускиятъ арбитражъ, но... азъ

своевременно посочихъ, възъ основа на нашата Оранжова книга, че С. Д. Сазоновъ е предлагалъ на българитѣ да се съгласятъ предварително съ сърбитѣ за отстѫпки, като имъ заявилъ направо, че въ противенъ случай не гарантира за подчинението на сърбитѣ на резултата отъ арбитража.

А извѣстниятъ балкански кореспондентъ г. Джемсъ Бачеръ, говорейки за не добрѣ изиграната отъ дипломацията на Съглашението игра прѣзъ 1913, казва:[1])

Хартвигъ, руският посланникъ въ Бѣлградъ, който слѣдваше своя лична политика и насърдчаваше сръбското правителство да скѫса договора съ България, бѣше истинскиятъ авторъ на междусъюзнишката война.

Като мѣрило за размѣра на тоя крахъ ни служи тържеството на голѣмитѣ, руски и български, врагове. Ето какъ посрѣщна Reichpost сключването на букурешкия миръ:

Свѣтътъ се бѣ приготвилъ да отдаде Балканитѣ плячка на стремително движущия се напрѣдъ панславизмъ... Всичко това се промѣни съ единъ ударъ. Панславистическиятъ триумфъ по случай резултатитѣ отъ балканската война не е въ състояние да намали грамадното значение на факта, че балканскиятъ обратъ издигна на сцената блѣстящето бѫдаще на неславянска държава — латинска Румѫния... Резултатитѣ отъ балканскитѣ войни нѣматъ неприятна страна нито за австро-унгарската монархия, нито за нѣмската нация. Послѣдната война бѣше по-лоша за панславизма, отколкото първата за турцитѣ; на панславистическитѣ мечти веднажъ за винаги се турятъ прѣдѣли. Когато полумѣсецътъ заседна и звѣздитѣ на панславизма изгаснаха, на Балканитѣ изгрѣ слънцето на румѫнитѣ и гърцитѣ. *Опасностьта за Цариградъ отъ Русия мина за винаги. Този градъ, заедно съ тракийската територия, ще останатъ турски, или, както е било нѣкога, ще бѫдатъ гръцки. Панславизмьтъ на Балканитѣ е побѣденъ самъ отъ себе си и Европа се отърва отъ голѣмата опасность, която заплашваше прѣди всичко Австро-Унгария.*

Има ли нужда да се обяснява, че органътъ на покойния австро-унгарски прѣстолонаслѣдникъ ерцхерцогъ Францъ Фердинандъ подъ „панславистическа опасность“ разбираше не толкова фактическата мощь на обединенитѣ сърби и българи, а стоящата задъ тѣхния блокъ велика славянска империя съ неумолимата за нея необходимость да владѣе Цариградъ и проливитѣ? Има ли нужда да се доказва, че за враговетѣ на Русия букурешкитѣ придобивки на славянска Сърбия не означаваха никаква придобивка за славянството и за Русия, нито намаляваха пораженията на руската дипломация? За тѣхъ бѣ много по-важна взаимната парализация на двѣтѣ

[1]) *Quarterly Rewiew* («Балканскитѣ държави и войната»), 2.II. 1915, стр. 428.

славянски страни и издигането на нови неприязнено настроени къмъ общото славянско дѣло политически фактори на Балканитѣ, отколкото опасностьта отъ една Сърбия, уголѣмена съ цѣната на непримиримата вражда на българския народъ. За тѣхъ бѣ по-опасенъ съюзътъ между бившата малка Сърбия и България, поставенъ подъ егидата на руската империя, отколкото една Сърбия уголѣмена, но съ македонската гангрена въ своя организмъ, и единъ букурешки анти-български блокъ, съ явно негативно прѣдназначение, неспособенъ за творчество. Днешното изолирано всрѣдъ балканцитѣ положение на воюваща Сърбия; пасуването на Румжния, България и Гърция, безрезултатнитѣ усилия и жертви на англо-френцитѣ при Дарданелитѣ и откжснатостьта на Русия отъ Срѣдиземно море достатъчно убѣдително, струва ни се, говорятъ, дали австро-германцитѣ имаха въ 1913 повече право да тържествуватъ огъ букурешкото дѣло, отколкото покойниятъ руски посланникъ въ Бѣлградъ Хартвигъ имаше основания да се радва, задѣто, съ цѣната на единъ общъ славянски погромъ — дипломатически за Русия, националенъ за България—е допринесалъ за уголѣмяването на Сърбия.

Сегашната война дойде, по-рано отколко можеха да очакватъ нѣкои, да постави рѣзко на разрѣшение ония въпроси, чиято еволюция биде съ букурешкия договоръ спрѣна, или криво и неестествено насочена. Нито рускиятъ, нито българскиятъ народъ можеха нѣкога да допуснатъ, че днешната конфлагрaция ще завари освободители и освободени не застанали, още отъ самото начало, подъ едно и сжщо борческо знаме. Не е врѣме, обаче, да се разчувствуваме прѣдъ суровостьта на противорѣчията и фактитѣ „Тукъ не се касае да се възкреси едноврѣменно единъ погребенъ вече въпросъ, нито да се даватъ съвѣти,—както справедливо бѣлѣжеше неотдавна английскиятъ официозъ, „Устминстеръ Газетъ", говорейки за днешното пасуване на България,—а да се разгледа ясно положението, прѣдъ което силитѣ отъ Тройното съглашение се намиратъ". Трѣбва да се приематъ фактитѣ такива, каквито ги подготвиха прѣшествуващитѣ събития — такива, каквито сж.

Колкото и да е неблагоприятна обстановката, тя не може да отклони руската дипломация отъ проблемата, разрѣшението на която тъй повелително ѝ се налага. Вѣрно е, тая проблема днесъ, за щастие, се отстоява и отъ три други велики съюзници на Русия. Но ако ние вмѣняваме разрѣшението ѝ въ специаленъ дългъ на руската дипломация, то е

защото изхождаме отъ мисъльта, че Русия има по-трайни и по-жизнени интереси и задачи на Балканитѣ. Ние не мислимъ, че сръбско-българското помирение и намѣсата на България се налагатъ само отъ настоящата вопиюща нужда за Съглашението да се открияТъ проливитѣ. Балканската проблема на Русия цѣли по-далечни и по-трайни задачи: сега или никога сръбско-българскиятъ споръ трѣбва да се ликвидира по единъ радикаленъ начинъ, за да могатъ двата славянски народа, помирени и въодушевени пакъ отъ довѣрие единъ къмъ другъ, да застанатъ, твърди като канара, срѣщу пангерманския устремъ; *българи и сърби, еднакво нуждаещи се отъ мощната подкрѣпа на Русия, за да осигурятъ сѫществуването си, прѣдставятъ, отъ своя страна, естественъ и необходимъ стражъ на проливитѣ, владѣни отъ Русия.*

Проблемата е ослѣпително ясна, и въ историята едвали има случай, дѣто нравственитѣ, кръвни и исторически връзки да сѫ се покривали съ реалнитѣ жизнени интереси така пълно, както е това между Русия, отъ една страна, и между Сърбия и България, отъ друга. И при все това, прѣчкитѣ на практика се оказватъ ненадвиваеми и въ резултатъ на своитѣ усилия Русия жъне все горчиви плодове. Разногласията между Сърбия и България изглеждатъ на пръвъ погледъ непримирими, ненавистьта и злобата между тѣхъ неугасими и всѣкакви опити за прѣмахването имъ осѫдени фатално да прѣтърпяватъ неуспѣхъ. Въ дѣйствителность сръбско-българскитѣ разногласия далечъ не сѫ тъй непримирими. Въпрѣки всичко, расовата умраза между двата народа още не е пуснала дълбоки корени; сръбско-българскиятъ споръ въ своята сѫщность си остава само политически — той е споръ за 15—25 хиляди кв. килом. земя — и, което е ободрително, никога не е имало на лице така щастливо съчетани всички обективни условия, необходими за неговото благоприятно и за двѣтѣ страни разрѣшение. Рускиятъ публицистъ г. Виторовъ-Топоровъ бѣ безусловно правъ, когато казваше [1]):

> Ако дѣйствително сѫществуваше нѣкакво непрѣодолимо противорѣчие между интереситѣ на сръбския и българския народи, нашето положение би било безизходно. Въ спора между тѣзи двѣ славянски плѣмена ние трѣбваше да застанемъ изключително на страната на едното отъ тѣхъ. Но, за щастие, положението не е така трагично. Противорѣчието сѫществува между политиката на сръбското и българското правителства,

[1]) *Русская Мысль*, X. 1914 (»Балкански настроения«).

но нѣма абсолютно никакво противорѣчие между жизненитѣ интереси на сръбския и българския народи. Тази часть отъ нашата преса, която се опитва да докаже обратното, оказва скверна услуга не само на българския, но повече и на сръбския народъ.

Прѣзъ първитѣ мѣсеци, неофициална Русия прѣдставяше единъ видъ пандемониумъ противъ малката България, задѣто тя не ангажира веднага, безусловно и безропотно, своята слаба мощь въ гигантския двубой. Наредъ съ познатата ни вече фаланга отъ обективни и прозорливи руски общественици, руската дипломация не загуби ни минута самообладанието си и не се повлия отъ желанията и клетвитѣ на неотговорнитѣ фактори. Тя си даде точенъ отчетъ за фактическото положение на Балканитѣ и разбра всичката психологическа невъзможность да се иска отъ България да се намѣси по начинъ, щото да допринесе за спасението на сѫщата държава, която прѣди една година искаше въ Букурещъ „да ѝ извади и зѫбитѣ". Ето защо г. С. Д. Сазоновъ съ право може да счита обявения отъ България неутралитетъ за единъ успѣхъ на Съглашението, на Русия прѣди всичко.

Веднажъ това постигнато, Русия, заедно съ своитѣ съюзници, се зае да подготви намѣсата на България въ войната, като отстрани прѣдварително причинитѣ на общата взаимна парализация на Балканитѣ. Задачата на Съглашението се свеждаше въ сѫщность къмъ склоняването на Сърбия да се откаже, въ името на справедливостьта, националния принципъ, общия интересъ на воюващитѣ ѝ съюзници и на самитѣ балканци, отъ населенитѣ съ българи македонски територии. За България не оставаше, освѣнъ да чака да се изпълни взетото отъ арбитритѣ рѣшение.

Мисълта, че дипломацията трѣбва да вземе въ рѫцѣтѣ си разрѣшението на тоя споръ между братя, които даже и при съюзенъ договоръ не можаха сами да уредятъ мирно смѣткитѣ си, и да наложи своето рѣшение, си проби пѫть и се изказа въ голѣма часть отъ пресата на Русия, Англия и Франция. Дипломацията наистина работи за отстраняване на спънкитѣ и все не губейки надежда, но общес вата въ различнитѣ страни намираха, че въ нейнитѣ дѣйствия липсва нужната експедитивность.

„Хей, прѣвъзходителства, сепнете се!" викаше г. Херве. Въ Англия бѣха още по-настойчиви къмъ дипломацията си:

„Въ тѣхенъ собственъ интересъ (на държавитѣ отъ Съглашението) и въ интереса на балканскитѣ народи е, щото тѣ да вематъ разрѣшението на този въпросъ твърдо въ рѫцѣтѣ си" — пишеше прѣзъ февруари Times, а прѣзъ май, сѫщиятъ

вѣстникъ подържаше, че „разрѣшението може да бѫде наложено само подъ егидата и подъ гаранцията на Съглашението, но само, ако английскитѣ държавници съзнаятъ, че цѣлта и врѣмето искатъ отъ тѣхъ *една твърда и положителна дипломация и ако имать моралния куражъ да изкарать дѣлото до край. Но тѣ нищо нѣма да направятъ, ако се оставятъ само на събитията*" (к. н.).

„*Необходимо е само да се яви смѣлиятъ държавникъ, който ще уреди въпроса!*«, — провикваше се г. *Kelly* въ *Daily News*.

Нетърпѣливи ставаха и въ Русия най-добритѣ познавачи на балканскитѣ работи.

. . . . *ако дотрѣбва упорството на Сърбия да се сломи, това трѣбва да стане още сега, когато подобна отстжпка може да окаже реално въздѣйствие върху хода на събитията, въ полза или врѣда на Тройното съглашение*"... (к. н.) писа още прѣзъ септември 1914 в. *Рѣчь*.

Най-послѣ, всрѣдъ общата неизвѣстность и недоумѣние, Съглашението, шесть мѣсеци подиръ започването на войната, направи една по-сериозна крачка напрѣдъ съ своето прѣдложение отъ 16 май т. г. Наистина, съ това се даде възможность да се завържатъ разговори между София и Съглашението, обаче, мѣсецитѣ минаваха единъ подиръ другъ, даваха се излишни човѣшки и материални жертви, а резултатъ отъ заведенитѣ разговори—никакъвъ. Сръбското правителство чисто и просто дезавуира, както видѣхме, великитѣ си съюзници, а на сръбската преса се пошушна да поведе нова шовинистическа кампания противъ България. Между това, германската дипломация не спѣше; тя запѣ още по-високо въ София своята сиренска пѣсень за реализиране на българскитѣ национални идеали само срѣщу неутралитета. Доби се по едно врѣме впечатлението, че заведенитѣ разговори въ българската столица сж съвсѣмъ замрѣли. Ноти на мраченъ песимизмъ и на раздразнение се зачуха въ пресата на Съглашението.

Г. Херве въ *La Guerre Sociale*, VII. 1915, се оплакваше така:

„Изглежда, че съюзницитѣ на Франция не си даватъ точна смѣтка, колко голѣмо е нетърпѣнието на Франция, България да се намѣси въ войната и то колкото се може по-скоро".

„*Дипломацията отъ Четворното съглашение трѣбва най-послѣ по-сериозно да заговори съ Сърбия, за да се тури тако край на алчностьта на нѣкои балкански държави, да заграбватъ чужди земи. Само така ще може и България да се намѣси въ войната*".

Paris Centre, 9. VII, въ една статия, въ която наричаше букурешкитѣ съюзници „панаирски хайдуци", пишеше:

На всѣкаква цѣна трѣбва да се извика българската нанмѣса и да се направи всичко, за да се придобие тя.

Le Temps, 7. VII, оприличваше усилията на Съглашението на прословутото ткане на Пенелопа.

Англійското списание *Ниръ Истъ* оповѣсти замѣнявањето на англійския пълномощенъ министръ въ София сѫръ Баксъ Айржнсайдъ съ г. Обейрнъ съ такива думи:

Десеть мѣсеца слѣдъ избухването на еврспейската война, британското правителство много късно признава важността за спечелването на България на страната на Антантата.

Либералното руско списание *Вѣстникъ Европы*, VII, 1915, заключаваше своя прѣгледъ на балканскитѣ работи съ такива песимистични мисли:

„Дипломацията не успѣ да се справи съ този изворъ на скрити конфликти (македонския въпросъ), които обричатъ балканскитѣ държави на безсилие; тя сгрѣши, като допусна подѣлбата на Македония, вмѣсто да ѝ признае автономия, и нищо не направи да прѣдупрѣди произволното завземане на българска Македония отъ сърби и гърци".

„Общата картина на балканскитѣ работи се прѣдставя като крайно печална и съвършено несъотвѣтствуваща на историческия моментъ, прѣживѣванъ отъ Европа и, частно, отъ народитѣ на близкия истокъ".

Русскія Вѣдомости писа на 15. VII. уводна статия, съдържанието на която се свежда къмъ слѣдното:

Сърбия дължи своето спасение на Русия и нейнитѣ съюзници... Работата е, че не Фердинандъ и Радославовъ, а бълг. народъ не може да се примири съ сръбското владѣние на часть отъ Македония, населена съ българи. Най-голѣмъ ударъ на съврѣменнитѣ български германофили и туркофили би било именно това сръбско-българско примирение, при което Сърбия би показала благоразумие и патриотизмъ. Толкозъ повече, че нито Румжния, нито Гърция не дадоха никаква реална помощь на Сърбия. Новиятъ балкански съюзъ, скърпенъ въ Букурещъ, излѣзе напълно фиктивенъ. Русия, която се залови за защита на Сърбия и сега носи най-голѣмата тежесть на войната, има не само сѫществен интересъ, но и безспорно право да желае скорошното прѣмахване на сръбското упорство.

Кореспондентътъ на *Одескій Листокъ*, 18. VII, г. А. Ревуцки, вече прѣдупрѣждаваше:

Да, българскитѣ симпатии къмъ Русия сѫ, дѣйствително, дълбоки, но още по-силна е умразата къмъ Сърбия и още по-могжщо е обаянието на националния идеалъ. Затова трѣбва да се държи смѣтка и да не постжпваме като страуса, който прѣдъ страха отъ опасността, си крие главата въ пѣсъка. *Не трѣбва да си правимъ илюзии, а трѣбва да вземемъ рѣшителни мѣрки, ва да не се получи трагична колизия между справедливитѣ национални искания на България и нейната освободителка*" (к. и).

Тайната на положението, прочее, се изясни: „Ако ключътъ на Цариградъ се намира въ София, то ключътъ на поведението на България се намира въ Нишъ" [1]).

Наложи се въпросътъ, поставенъ още миналата година отъ в. *Рѣчь*: какъ да се сломи упорството на Сърбия. Безъ да говоримъ за естеството на мѣркитѣ, чрѣзъ които Съглашението би постигнало това, необходимо е да се схване, че не е достатъчно очакванията резултатъ отъ тия мѣрки да бѫде едно писмено или устно изявление на готовность отъ страна на Сърбия да направи исканитѣ отъ нея отстѫпки.

Българскиятъ народъ познава по-добрѣ своитѣ сръбски съсѣди; дългиятъ исторически опитъ е вкоренилъ въ него недовѣрието къмъ тѣхъ. Не се касае тукъ за незачитане или недостатъчно довѣрие къмъ великитѣ държави. Работата е тамъ, че когато е въпросъ за разграбване на български земи, сърбитѣ сѫ способни да не зачитатъ и рѣшения на цѣлъ европейски конгресъ. Така, въ 1878 сърбитѣ, въпрѣки многократнитѣ напомняния, отказваха да изпразнятъ трънската и другитѣ окупирани прѣзъ руско-турската война околии, отстѫпени отъ берлинския конгресъ на българското княжество, и ги очистиха само когато рускиятъ императорски комисаръ князъ А. М. Дондуковъ—Корсаковъ изпрати срѣщу тѣхъ войска за да ги изгони насилствено. Въ 1885, когато се обяви съединението между сѣверна и южна България и когато българската войска бъ съсрѣдоточена на румелийската граница, за да посрѣщне евентуалното нападение на турцитѣ, сръбскиятъ краль Миланъ нахълта съ войскитѣ си откъмъ западъ и заплаши българската столица. А годинитѣ 1912 и 1913 сѫ за българитѣ още по-поучителни, защото доказаха, че даже и при „договоръ за приятелство и братство" съ България, Сърбия е способна на измѣна, и че краль Петъръ и г. Н. Пашичъ не заслужватъ по-голѣмо довѣрие, отколкото краль Миланъ и Гарашанинъ. Ето защо българскиятъ народъ днесъ иска да бѫде напълно гарантиранъ, че като потегли наново къмъ Цариградъ и проливитѣ, нѣма съ това да увѣковѣчи, подъ една велика Сърбия вече, робството на своитѣ македонски братя.

Гаранциитѣ не сѫ нужни само за България; тѣ сѫ нужни и за Съглашението; тѣ сѫ необходими още повече за Русия, ако нейната дипломация прѣслѣдва не врѣменни

---

[1]) Думи на единъ дипломатъ отъ Четворното съглашение въ София, казани на кореспондента на в. *Secolo* („La Revue hebdomadaire", № 33, стр. 260).

сполуки, а радикалното ликвидиране на балканскитѣ спорове и бѫдащето трайно приятелство между сърби и българи. Съ какво сърбитѣ доказаха, че уважаватъ съвѣтитѣ на своитѣ велики спасители? Съ това ли, че подиръ всѣка руска постѫпка прибѣгватъ къмъ шантажи и демонстрации? Намѣри ли се единъ поне сърбинъ, който да се отзове на рускитѣ позиви и да прояви жестъ на рицарство и прозорливость? А ако упорствуватъ и сега, когато самото имъ сѫществуване зависи отъ Съглашението, какъ тѣ ще отстѫпятъ Македония когато австро-германскиятъ колосъ бѫде поваленъ, Австрия разпокъсана и сръбскиятъ народъ обединенъ заедно съ „сръбска Македония"?

Трѣбва да се признае, че по въпроса за така нарѣченитѣ *гаранции*, който е въ сѫщность въпросъ на практически мѣрки за безвъзвратното *сломяване на сръбското упорство*, дипломацията на Съглашението, при безсъмнената бавность въ дѣйствията ѝ, не се отличи и съ особена изобрѣтателность. Поради нейната колебливость, отъ една страна, и сръбско-гръцкото упорство, отъ друга, появиха се въ началото на тая година гласове за изпращане единъ англо-френски експедиционенъ корпусъ въ Македония. Г. Херве подкрѣпи тази идея, но тя скоро се забрави и изостави. Събитията поставиха наново на сцената въпроса за гаранциитѣ и сега идеята намѣри по-смѣли подържници. За гаранциитѣ се обяви самъ г. Таке Ионеско[1]). В. Рѣчь, 20.VI, посвети на сѫщия въпросъ една статия, въ която, оправдавайки напълно съображенията на исканитѣ отъ българска страна гаранции, казваше:

> Простото благоразумие би изисквало, поне сега, да се погледне на работата по-спокойно и да се разбере, че този минимумъ, до който се домогва България, не е вече резултатъ на дипломатическа игра на царь Фердинанда, а изразъ на общонародното желание. Българското обществено мнѣние е готово на компромисъ; напримѣръ, то е готово да прѣдложи на Русия *часть* отъ армията, за да остане другата часть непокѫтната за случая, ако Сърбия не поиска да направи отстѫпкитѣ, обѣщани отъ Тройното съглашение. Обаче, намъ се струва, че приемането на такъвъ компромисъ би значило косвено да се признае правотата на българскитѣ опасения и би прѣдставяло ни повече ни по-малко отъ санкция на една бѫдаща сръбско-българска война. Идеята за незабавно завземане отстѫпваната часть отъ Македония съ английски или руски войски ни се вижда несравнено по-цѣлесъобразна. Очевидно, че въ този слу-

---

[1]) Агенцията *Хавасъ*, 10.VII, ни прѣдаде въ резюме изявленията на тоя румънски политикъ въ Temps, които ние поставихме като мото на тая книга.

чай би били достатъчни минималенъ брой войници, и окупацията би имала изключително символично значение.

Тъй или иначе, отговаряйки този пѫть на българитѣ, трѣбва да знаемъ, че отговаряме на цѣлия български народъ.

Къмъ рецептата, прѣпоржчвана отъ *Рѣчь*, ние, изхождайки отъ психологическитѣ и нравствени мотиви, които обуславятъ ангажирането на българския народъ въ днешното всеобщо кръвопролитие, бихме могли да направимъ само слѣдната незначителна поправка. За да се добие *символичното значение*, за което говори почтениятъ руски органъ, най-цѣлесъобразенъ би билъ такъвъ модусъ, който би създалъ за българския народъ увѣреността не само, че Македония е фактически откѫсната отъ Сърбия, но и че България, поне съ една си кракъ, е стѫпила здраво въ нея. И ние мислимъ, че при умѣние и нравственъ куражъ, би могло лесно да се дойде до едно цѣлесъобразно комбиниране на двѣтѣ гледища.

Цѣли два мѣсеци подиръ прѣдложението отъ 16 май, силитѣ отъ Съглашението дадоха на 21.VII. въ София исканитѣ по него разяснения, като сѫщеврѣменно направиха въ Нишъ и Атина съотвѣтнитѣ постѫпки. Отъ ефекта въ Сърбия и Гърция може да се заключи, че съюзната дипломация е попаднала, най-послѣ, въ тонъ. Прѣдприетата постѫпка бѣ тъй дълго очаквана и желана, щото най-отявленитѣ приятели на гърци и сърби въ Франция и въ Русия — за Англия и за Италия да не говоримъ — отправиха къмъ балканскитѣ си любимци единодушенъ съвѣтъ: подчинение. Постѫпката дойде при тежката изпитня, на която се подложи Русия слѣдъ военнитѣ успѣхи на страшния врагъ въ Галиция и Полша. Отъ всички страни се обсипаха обвинения въ „безволие," „нехайность" („Новое время") и пр. противъ руската дипломация. И в. „*Рѣчь*," 7.VIII, можеше съ пълно право сега да напомни, че при тия критики не трѣбва да се забравятъ и „тржбачитѣ и барабанщицитѣ отъ разнитѣ славянски банкети и разговори," и да заяви на тия послѣднитѣ, че „тѣхнитѣ натрапчиви декларации бѣха прѣстѫпна и лекомислена игра съ насѫщнитѣ интереси на Русия"

За съжаление, най-новата фаза на балканския въпросъ завари подъ печатъ послѣднитѣ страници на тая книга, и ние сме лишени отъ възможность да прѣцѣнимъ по заслуга поведението на сръбската преса, да анализираме фамозната декларация на Скупщината отъ 11. VIII. и внезапното, като че подъ дѣйствието на нѣкаква магическа пръчка, „отрѣзняване"

на сръбския официозъ *Самоуправа*. Прѣдъ факта, обаче, че поставената подъ редица изпълними и неизпълними условности *частична* сръбска „отстжпчивость" можá да извика извѣстни възгързи въ френската преса, за да се създаде впечатлението, че ключътъ на балканското положение не се намира вече въ Нишъ, — прѣдъ това повръщане къмъ старото толкова пакостно лекомислие, което не е невъзможно да зарази и нѣкои по-малко корави дипломати, ние подчертаваме, като ржководна нишка въ новата акция, прѣдупрѣжденията на в. *Рѣчь*:

„Секретътъ на балканската криза се намира въ политиката на Сърбия". „Важно е, исканитѣ отстжпки да се получатъ и гаранциитѣ да бждатъ истински". „Ние много дълго се бавихме и сбъркахме. Сега вече не бива нито да се бавимъ, нито да се бъркаме".

Въ тия мисли се съдържа разковничето на успѣха въ прѣдприетата дипломатическа акция. И безъ това се пропуснаха толкова благоприятни моменти. Има още врѣме да се избѣгне *трагичната колизия*, да се поправятъ *общитѣ* грѣшки отъ 1881 насамъ, да се наложи волята на Русия и да се разбиятъ въ прахъ всички нѣмски домогвания и интриги, като се сломи сега или никога — сръбското упорство.

Ролята, която руската дипломация не рачи или не можа да изиграе успѣшно и смѣло прѣзъ 1912—1913, нека се надѣваме, че ще я изиграе сега, макаръ и въ послѣдния часъ. Върху Съглашението, върху руската дипломация особено, тежи вече отговорността прѣдъ историята, задѣто тъй късно, „на тринадесетия мѣсецъ" и „при най-неблагоприятна обстановка" прѣдприе „най-правилната сама по себе постжпка", както се изразява *Рѣчь*. Прѣдъ призрака на *трагичната колизия*, за която е страшно и да се помисли, и на новата нѣмска опасность, която грози и руското и балканското славянство, не остава вече ни минута за колебания Дигнала ржка на самопожертвувала се за спасението на сърбитѣ мжченица, Русия има—сега или никога—да произнесе заклинанието, което историческиятъ моментъ й вмѣнява въ дългъ спрѣмо руския, сръбския и българския народи:

„По вашъ поводъ и за ваше спасение, Русия погребе, осакати, обрѣче на плѣнъ и на бѣгство прѣдъ нахлулия въ светата й земя неприятель несравненно повече свои синове, отколкото сърби има по земното кълбо. Нима тая кръвь и тия страдания на вашитѣ спасители не струватъ 15,000 кв. клм. земя?

„До сега ви молѣхъ и увѣщавахъ, но сега ви повелително каня: откажете се отъ това кжсче земя, за да облекчите насъ, за да се спасите и сами отъ разгромъ, за да си осигурите неизмѣримо по-голѣми печалби. Убититѣ, плѣнени, осакатени и обездомени руси, загиналитѣ до сега въ борбата срѣщу общия врагъ сърби, свободата на милиони ваши сръбски братя, всички велики народи, които се ангажираха, като ваши съюзници, въ небивалото кръвопролитие ви отправятъ сжщия повелителенъ зовъ.

„Отстжпете това кжсче земя, което ние винаги сме считали за не сръбско, и което вие завладѣхте слѣдъ едно срамно кръвопролитие, спомена за което трѣбва да се изтрие отъ общата славянска паметь.

„Върнете го на онія, които вие сами прѣди три години сте признали за законни стопани, върнете го искрено и отъ сърдце, прѣгърнете се съ тѣхъ и осветете въ обща борба противъ общи врагове вашето помирение завѣки.

„Върнете го още сега, защото инъкъ рискувате да отдадете плячка на страшния врагъ части отъ истинското сръбско отечество, може би, цѣлата си държава.

„Прѣди двѣ години вие сами се чувствувахте стѣснени въ ролята на неочаквани ступани на чуждата земя и ни казвахте, че ще я държите само врѣменно, като *залогъ*[1]). Прѣдайте сега намъ тоя залогъ, прѣдайте ни го веднага и безвъзвратно, безъ мждрувания и хитрини: всички аргументи говорятъ противъ васъ; мѣрена съ всички масщаби, Македония е българска.

„Недѣйте поставя условия и не роптайте противъ настоявието ми за прѣдварителни незабавни отстжпки: вие, въпрѣки единъ международенъ договоръ — лондонския, и като нарушихте нещастното равновѣсие, което сами бѣхте установили въ Букурещъ, окупирахте *прѣдварително* значителна часть отъ Албания.

„Моята воля тоя пжть ще бжде наложена, защото азъ съмъ рѣшена да не отстжпвамъ малодушно „не прѣдъ за-

---

[1]) „Знаеки, че завладѣването на Македония не приближава, а отдалечава сръбския народъ отъ осжществяването на неговия идеалъ, сръбскитѣ дипломати прѣзъ юли 1913 измислиха една теория, по която присъединението на Македония къмъ кралство Сърбия се назоваваше въ частнитѣ разговори и даже въ официалната прѣписка (собственоржчното писмо на г. Пашича до нашия посланникъ въ Бѣлградъ, покойния Н. Г. Хартвигъ) врѣменно дѣло, »залогъ«, който ще бжде върнатъ на българитѣ, щомъ сърбитѣ успѣятъ да осжществятъ своя националенъ идеалъ". (Вл. Викторовъ — Топоровъ: „Балкански настроения" — »Руская Мысль«, XII.1914).

конните претенции на сръбския народъ — не, а прѣдъ налудничавитѣ капризи на група сръбски политикани". [2])

„Разберете, че вашето развитие, бѫдащето на вашата държава и вашето плѣме не сѫ въ Македония, а край Адриатика. Настанени здраво вие на Адриатика и по Морава, а българитѣ по Вардара и на Бѣло море, ще бѫдете нераздѣлно свързани чрѣзъ общата опасность отъ германизма и ще имате еднакво жизнения интересъ да живѣете въ сплотеность и миръ.

„И тогава, опрѣни здраво върху моята мощь, вие, отъ своя страна, ще бѫдете опората на моитѣ проливи".

Руската дипломация ще послужи, сигурно, като най-главенъ гръмоотводъ за гръмоветѣ и мълниитѣ, които има да се изсипятъ. Съ нейното „пристрастие", съ нейната „безмилостность", съ нейния „егоизмъ" даже, ще измиятъ ржцѣтѣ си ония сръбски отговорни фактори, които така безразсѫдно отпускаха до сега юздитѣ на сръбския шовинизмъ. Но тая неприятность е нищо прѣдъ великото и свързано съ страшни отговорности прѣдъ историята дѣло. Когато успѣе да докара въ дѣйствие и мобилизиранитѣ сега балкански сили и осигури чрѣзъ тѣхъ рѣшителната крачка къмъ побѣда, тогава и наградата й ще бѫде толкова велика, колкото бѣха велики неприятноститѣ й въ борбата съ балканското вироглавство.

Сърбия и България ще се почувствуватъ изведнажъ примирени и, съ възкръснала вѣра въ съюзената си мощь и въ свѣтлото си бѫдаще, ще отпразднуватъ, прибрали всѣка своитѣ синове, истинския си великъ националенъ праздникъ. Каквото и да говорятъ днесъ въ Нишъ самозабравилитѣ се политици и патриотари, ние сме дълбоко убѣдени, че отъ душата на простия сръбски народъ, за когото въ Македония нѣма истински сърби, а само *бугараши*, ще се смъкне едно страшно брѣме въ деня, когато той, срѣщу отстѫпването на Македония, спечели твърдото и неизмѣнно приятелство на България.

Сѫщото брѣме ще се смъкне и отъ душата на българския народъ, който, подиръ толкова страшни разочарования и изпитни, ще полети пакъ като хала тамъ, дѣто го зове дългътъ къмъ поробенитѣ сънародници и къмъ освободителката му, за да напише въ историята си още единъ Люле-Бургазъ.

София, 20.VIII 1915.

---

[2]) Думи на *Рѣчь*, 7.VIII.

СЪДЪРЖАНИЕ

СТР.

Прѣдговоръ . . . . . 3—4

I. Сърбия и общоевропейската война. . . . . 5—6

II. Двойната задача на Сърбия

Сърбия прѣзъ страшнитѣ дни. — Великата война. — Двойната задача и нейнитѣ вѫтрѣшни противорѣчия. — България и нейнитѣ очаквания. — Букурешкиятъ договоръ и букурешкитѣ съюзници на Сърбия. — Това, което Сърбия не направи . . . . 7—15

III. Сръбски срѣдства и похвати

Руската разчувствуваность и сръбската експлоатация съ нея. — Нѣмскитѣ и сръбскитѣ интереси се покриватъ. — Противо-българската кампания и ролята на сърбитѣ въ нея. — Съдѣйствието на Брянчанинсвци. — Сръбски брошури и пасквили. — Balkanicus пакъ на сцената . . . . . 16—24

IV. Сръбско-българскиятъ споръ прѣдъ сѫда на Европа

Трѣзви руски гласове. — Англичанитѣ за сръбския режимъ въ Македония и за задачата на английската дипломация. — Отрѣзвлението въ Франция. 25—44

V. Сърбитѣ и мисията на князъ Трубецкой

Единодушието на руската преса. — Рѣчитѣ въ Нишъ. — Провокаторската прокламация на князъ Александра. — Македонскитѣ протести. — Сръбски дързости. — Князъ Александръ прѣзъ юли 1914 и сега . . . . . 45—52

VI. Велико-сръбскитѣ аспирациии, италянската опасность и Македония

„Великата южно-славянска културна и национална синтеза". — Сръбскитѣ аргументи отъ 1912—1913 противъ съюзния сръбско-български договоръ и сръбскитѣ аргументи отъ 1915 противъ италянскитѣ домогвания. . . . . 53—62

СТР.

VII. Сръбска „признателность“ или политически блъфъ?

Цѣната на италянската намѣса. — Сръбски заплашвания съ сепаративенъ миръ. — Еднодушното реагиране на руската преса. — Сърбия жертва... на Русия . . . . . 62—68

VIII. Сърбитѣ и прѣдложението на Четворното съглашение отъ 16 май

Букурешкиятъ договоръ анулиранъ по официаленъ редъ. — Македония призната за българска страна. — Тревога въ Сърбия. — Нови шовинистически изстжпления. — Циничната откровеность на „Трибуна“. — „Радничке Новине“ озадаченъ. — Перфидностьта на „Самоуправа“ . . . . . 68—78

IX. Кой разруши балканския съюзъ

Прѣдисторията на 16 юни: — „Тайната инструкция“. — Режимътъ на „освободителитѣ“ въ Македония. — Робски надежди и разочарования. — Руска присжда на окупационния сръбски режимъ. — Злокобни прѣдупрѣждения. — Приготовления на сръбския генераленъ щабъ. — Воятъ на съюзната преса. — „Самоуправа“ за rebus sic stantibus. — Метаморфозитѣ на г. Цвиича. — Етапитѣ на г. Пашичевото коварство. — Сърбитѣ искаха войната. — 16 юни е само техническа грѣшка. — Признанията на г. Пашича. — Прѣцѣнката на Франсизъ де Пресансе . . . . . 79—97

X. Сърбитѣ и ние прѣдъ славянството и Русия

„Спечеленото съ кръвь само съ кръвь може да се даде“. — Прокламацията на Славянското дружество въ България и реагирането на *Самоуправа*. — Букурешкиятъ договоръ и славянството. — Кой „парадира съ циничности“. — Сърбитѣ и нашиятъ кръвенъ дългъ къмъ Русия. — Двойниятъ кръвенъ дългъ на България — Зигзагитѣ на сръбската политика въ миналото. — Сръбската признателность къмъ Русия. — Сръбски схващания за задълженията на Русия къмъ Сърбия. — Наблюдения и сбждати прѣдсказания на единъ руски кореспондентъ . . . . . 97—113

СТР.

XI. Днешна България и нейнитѣ претенции

Обединението на сърбитѣ и обединението на българитѣ. — Исторически права. — Бѣгълъ погледъ върху сръбската история и сръбското владичество въ Македония.—Българска асимилация и културно-национално единство — Етнографически права. — Отъ кога Македония прѣстана да бѫде за сърбитѣ българска. — Какво говорятъ старитѣ сръбски карти — Сръбски „учени“ противорѣчия — Пѫтешественицитѣ и ученитѣ отъ миналия вѣкъ за Македония — Ролята на Македония въ българското национално възраждане. — Македония и Екзархията. — Македония прѣзъ турското и сръбското робство — Повѣстьта на единъ македонски българинъ. — Международнитѣ договори и държавнитѣ постановления. — Султанскиятъ ферманъ отъ 1870. — Цариградската конференция.—С.-Стефанскиятъ договоръ. — Реформаторската акция въ Македония. — Сръбско-българскиятъ договоръ отъ 1912. — Претенциитѣ на България отъ гледище на „балканското равновѣсие“ . . . . . 113—141

XII. Балканската проблема и руската дипломация

Съ Германия ли или съ Русия? — Конспирацията на Бисмарка и Андраши и ролята на руската дипломация. — Смисълътъ на букурешкия договоръ за Русия. — Русия и сръбско-българскиятъ съюзъ прѣди войната. — Съглашението за дипломацията си. — Ключътъ на положението. — Гаранциитѣ. — Пресията въ Нишъ и Атина. — Страхъ отъ „трагична колизия“.—Правото и дългътъ на Русия. 141—156

Забѣлѣзани по-крупни грѣшки

Стр. 1, въ френцузското мото, редъ 3, вмѣсто „Parcqu'il est juste...“ — „*Pour cela* est juste...“

Стр. 3 (Прѣдговоръ), редъ 1, вмѣсто „за разрѣшение“ — „*на* разрѣшение“.

Стр. 33, редъ 24, вмѣсто „априлската книжка на...“ — „*февруарската книжка* . . . “.

Стр. 81, заб.[2]), редъ 2, вмѣсто „на сръбския консулъ“ — „на *руския* консулъ“.

Христо Силянов
СРЪБСКО-БЪЛГАРСКИЯТ СПОР И РУСИЯ

Глобус 91, София, 1993
ДФ „Балкан“, София

„Те (сърбите) **премахнаха българската черква, изпъдиха нейните владици и учители, присвоиха черквите и училищата и принудиха селските първенци, под страх на изгнание, да се обявят за сръбски лоялни поданици и за сърби по раса и по избор. Те управляват** (в Македония) **по една система на военно положение, чийто паралел мъчно може да се намери в аналите на съвременния милитаризъм.“**

Брайлсфорд, член на Карнегиевата анкетна комисия, Париж, 1914

„Наистина, ако букурещкият договор е някаква погрешка, ако той има недостатъци, то е за това, че остави нашата видинска и софийска области, Белоградчик, Знеполе и Струмица, нашата солунска кампания — Воден и Лерин — извън границите на Сърбия.“

Сръбски вестник „Балкан“, април 1915

„Ако пък дойде така, че от Сърбия се отнеме и най-малката част от нейните с кръв придобити земи, ние ще знаем достойно да се отплатим за тази неправда. И, за да можем веднаж завинаги да се гарантираме от страна на България, ще направим това, което трябва да направим и с Албания: окупация на всички сръбски области до Янтра и Марица и присъединяването им към велика Сърбия.“

Сръбски вестник „Трибуна“, 23.V.1915

Цена 30 лв.